

مسابرداری ابزارها و عقود مالی اسلامی

دکتر حمزه عسگری رشتیانی

نیمسال دوم ۱۴۰۴ - ۱۴۰۳

Rashtitlanir

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ (مائده، ۱)

" ای اهل ایمان (هر عهد که با خدا و خلق بستید) به عهد و پیمان خود وفا کنید."

(ترجمه الهی قمشه ای)

ایمان

فصل اول

عقود اسلامی

مقدمه

واحدهای تجاری و اقتصادی برای دست یابی به وجوه نقد، از روش های متعددی جهت تأمین مالی استفاده می نمایند. به عنوان مثال، تأمین مالی شرکت ها از بازار پول (تسهیلات) و با تأمین مالی بانکها از بانک مرکزی، یا از سیستم بین بانکی و همچنین از جذب سپرده های مردم از جمله این روش ها هستند. اما اکثر روش های تأمین مالی، هزینه بر است. به عنوان مثال، اگر بانکی از طریق اضافه برداشت^۱ از بانک مرکزی، بخواهد تأمین مالی نماید، مجبور خواهد بود نرخ بهره ای در حدود ۲۴ درصد^۲ را متحمل شود و یا در خصوص استقراض بین بانکی، متحمل نرخ سود بین بانکی^۳ شود. همان گونه که ملاحظه می نمایید در هر یکی از شیوه های تأمین مالی فوق، نرخ تأمین مالی بالا است و به عبارت ساده تر، بهای تمام شده پول تأمین مالی بالا می باشد. بنابراین واحدهای تجاری به دنبال ابزارهای نوینی برای تأمین مالی هستند که هزینه ی کمتری را متحمل شوند. تأمین مالی با نرخ بهره کمتر، یک بخش ماجر است. بخش دیگر به تفکر غالب عقاید اقتصادی جوامع اسلامی مرتبط است. در جوامع اسلامی به دلایل مختلف از جمله حرام بودن ربا، افراد تمایل دارند تا در سود و زیان فعالیت ها و پروژه ها به طور واقعی مشارکت نمایند که این تمایل باعث ایجاد شیوه های متنوع تأمین مالی اسلامی شده است.

در سالهای اخیر، استفاده از ابزارهای مالی اسلامی که به آنها صکوک می گویند، بسیار گسترش یافته است. واحدهای اقتصادی از طریق ابزارهای مالی نوین، روش های متنوعی را برای تأمین مالی ایجاد نموده اند. در کشور جمهوری اسلامی ایران با تصویب قانون بازار اوراق بهادار در سال ۱۳۸۴، زمینه لازم برای انتشار انواع مختلف ابزارهای مالی اسلامی فراهم شد. اما با این وجود، حجم تأمین مالی از طریق این ابزارها در مقایسه با سایر کشورهای اسلامی قابل ملاحظه نبود. توسعه و گسترش استفاده از ابزارهای مالی، گامی مؤثر در راستای توسعه بازار سرمایه است.^۴ نکته بسیار مهم در خصوص ابزارهای مالی اسلامی این است که هریک از این ابزارها، مبتنی بر یکی از عقود اسلامی است. به عبارت ساده تر، پایه و اساس اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، عقود اسلامی است. بنابراین لازم است تا قبل از آشنایی با اوراق بهادار اسلامی، با عقود اسلامی آشنا شویم. اما قبل از آنکه به انواع عقود اسلامی بپردازیم، ضرورت دارد که برخی از مفاهیم حقوقی را تعریف نماییم.

۱. مبلغی است که بانک ها می توانند بیش از میزان موجودی حساب خود، از بانک مرکزی برداشت نمایند.

۲. قبل از سال ۱۳۹۴ جرایم اضافه برداشت توسط شورای پول و اعتبار، ۳۴ درصد تعیین شده بود.

۳. زمانی که بانکی وجوه مازاد خود را در بانک دیگری سپرده گذاری می کند و از این بابت سود دریافت می کند، به این سود، سود بین بانکی گفته می شود. قبل از سال ۱۳۹۴ نرخ سود بین بانکی حدود ۲۹ درصد بود.

۴. بازار سرمایه، بازاری است که سهام شرکت ها در آن خرید و فروش می شود

مفاهیم عقود اسلامی :

عقود : در دین مبین اسلام، قالب هایی وجود دارد که روابط حقوقی افراد را تعیین می کند. این قالب ها ، عقود

اسلامی نام دارند. عقود جمع کلمه عقد است . در ماده ۱۸۳ قانون مدنی، عقد چنین تعریف شده است:

«عقد عبارت از این است که دو یا چند نفر در مقابل دو یا چند نفر دیگر ، تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد»^۱ عقد در لغت به معنای بستن دو چیز است به یکدیگر به نوعی که جدا شدن یکی از دیگری سخت و دشوار باشد.^۲ این امر تا حدی در دین اسلام اهمیت دارد که در سوره مائده آیه (۱) فرموده اند:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ (مائده، ۱)

ای کسانی که ایمان آورده اید به عهد خود وفا کنید

عقد بر دو نوع است : الف) عقد لازم و ب) عقد جایز . در ماده ۱۸۵ قانون مدنی، عقد لازم آن عقدی است که هیچ یک از طرفین معامله حق فسخ آن عقد را نداشته باشند مگر در موارد معین.^۳ رابطه ای که در اثر عقد لازم ایجاد می گردد طوری است که هیچ یک از طرفین عقد نمی تواند بدون رضایت طرف دیگر آن را برهم بزند. بنابراین طرفین عقد به انجام آنچه در عقد مشخص شده ، ملزم هستند ، مگر در موارد معین قانونی. عقود «بیع»، «اجاره»، «مزارعه» و «مساقات» نمونه هایی از عقود لازم هستند. البته توجه نمایید که اگر طرفین قرارداد با توافق یکدیگر ، درصدد برهم زدن عقد برآیند این امر را " اقاله " می گویند. اقاله عملی دوجانبه است . یعنی اراده و تصمیم دو طرف یک معامله باید دائر به بر هم زدن آن معامله باشد . همچنین در ماده ۱۸۶ قانون مدنی عقد جایز آن است که هر یک از طرفین بتواند هر وقتی که بخواهد آن عقد را فسخ نماید . طرفین عقد جایز می توانند هر زمان بدون هیچ سبب و تشریفاتی ، آن را منحل سازند. "وکالت" ، "ودیعه" ، "مضاربه" ، و "عاریه"^۴، از جمله عقود جایز هستند.

۱ . قانون مدنی، ماده ۱۸۳.

۲. تفسیر المیزان، ص ۱۶۱.

۳. قانون مدنی، ماده ۱۸۵.

۴. اقاله به معنی فسخ عقد از طرف معامله کنندگان بعد از پشیمانی یکی از دو طرف معامله و در خواست فسخ از جانب او و قبول این درخواست از طرف دیگر می باشد.

۵. قانون مدنی، ماده ۱۸۶.

۶. در اصطلاح حقوقی عقدی است که به موجب آن، یکی از طرفین عقد به دیگری اجازه میدهد که از عین مال او مجانا استفاده کند..

قرارداد : قرارداد عبارت است از توافق اراده هر دو طرف که در نتیجه آن، رابطه حقوقی جدیدی ایجاد یا رابطه حقوقی فعلی، تغییر می کند و یا رابطه موجود، خاتمه می یابد.^۱ عقد به معنای قرارداد نیز بکار می رود. باید توجه شود که هر عقدی قرارداد است ولی هر قراردادی عقد نیست.

معامله : معامله حالت خاصی از عقد است که آثار مالی و تجاری در آن آشکارتر است. مانند معامله بیع.

بیع : بیع عبارت است از تملیک عین (مال) به عوض معلوم (مال دیگر).^۲ بیع به معنای فروختن است. بیع عقدی است که به موجب آن فردی، دارایی را در ازای دارایی دیگر، به شخص دیگری می فروشد به نحوی که مالک مال (فروشنده)، مالکیت دارایی خود را در مقابل پول یا دارایی که دریافت می کند، به طرف مقابل (خریدار) انتقال می دهد و طرف مقابل نیز در مقابل دریافت دارایی فروشنده، پول یا مال خود را به فروشنده واگذار می کند. در اصطلاح حقوقی خریدار را بایع، عوض را "ثمن" و معوض را «مثن» می گویند. به عنوان مثال، فرض کنید آقای دانا اموال خود را در ازای مبلغ ۳۰ میلیون ریال به آقای دانش می فروشد. این یک نوع بیع است. در این حالت آقای دانا را فروشنده، آقای دانش را بایع، مبلغ ۳۰ میلیون ریال را ثمن و اموال فروخته شده را مثن می گویند.

وکالت: وکالت به معنی تفویض یا واگذاری اختیار است. در اصطلاح، عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین قرارداد، طرف دیگر را برای انجام امری، نایب خود می نماید کسی را که وکالت میدهد "موکل"، شخصی را که وکالت به او تفویض میشود "وکیل" و موضوعی را که وکالت بابت آن انجام می شود "مورد وکالت"، می نامند.

انواع عقود اسلامی اسلام برای همه ابعاد زندگی انسان ها قوانینی دارد. وجود اقتصاد اسلامی مؤید این مطلب است که در حوزه اقتصاد و رفاه در اسلام روش های خاصی موجود است که باید به آنها توجه شود. بانکداری اسلامی و عقود اسلامی از این دسته هستند. به عنوان مثال، در خصوص ثبت دین و طلب در سوره بقره آیه (۲۸۲) چنین فرموده اند:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمْلَ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ۚ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى ۚ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى

۱. قانون مدنی، ماده ۱۸۳.

۲. قانون مدنی، ماده ۳۳۸

۳. ثمن به معنی بهای کالای مورد معامله است

۴. قانون مدنی، ماده ۶۵۶

أَجَلَهُ ۖ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ ۖ أَلَّا تَرْتَابُوا ۚ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَيَعْلَمِ اللَّهُ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (بقره ، ۲۸۲)

ای اهل ایمان، چون به قرض و نسیه معامله کنید تا زمانی معین، سند و نوشته در میان باشد، و بایست نویسنده درستکاری معامله میان شما را بنویسد، و نباید کاتب از نوشتن خودداری کند، که خدا به وی نوشتن آموخته پس باید بنویسد، و مدیون باید مطالب را املاء کند، و از خدا بترسد و از آنچه مقرر شده چیزی نکاهد، و اگر مدیون سفیه یا ناتوان (صغیر) است و صلاحیت املا ندارد ولی او به عدل و درستی املا کند و دو تن از مردان خود (از مسلمانان عادل) گواه آرید، و اگر دو مرد نیابید یک مرد و دو زن، از هر که (به عدالت) قبول دارید گواه گیرید تا اگر یک نفر از آن دو زن فراموش کند دیگری به خاطرش آورد، و هرگاه شهود را به محکمه بخوانند امتناع از رفتن نکنند، و در نوشتن آن تا تاریخ معین مسامحه نکنید چه معامله کوچک و چه بزرگ باشد. این عادلانه تر است نزد خدا و محکمر برای شهادت و نزدیکتر به اینکه شک و ریبی در معامله پیش نیاید (که موجب نزاع شود) مگر آنکه معامله نقد حاضر باشد که دست به دست میان شما برود، در این صورت باکی نیست که ننویسید، و گواه گیرید هرگاه معامله کنید و نبایست به نویسنده و گواه ضرری رسد (و بی اجر مانند) و اگر چنین کنید نافرمانی کرده اید و از خدا بترسید و خداوند هم به شما تعلیم مصالح امور می کند و خدا به همه چیز داناست

تمرکز اصلی عقود اسلامی بر موضوع حذف ربا است. در بینش اسلامی، دریافت و پرداخت بهره (ربا) حرام است. ربا که همان بهره با سود ثابت است، عامل عمده وجود فقر و شکاف طبقاتی در جامعه به شمار می آید. سیستم های بانکی که آلوده به ربا می باشند موجب ورشکستگی واحدهای تولیدی می شوند و با ورشکستگی واحدهای تولیدی، بیکاری و فقر گسترش پیدا می کند. علاوه بر این، ربا یکی از عوامل تورم است که در نهایت به گسترش فقر و شکاف طبقاتی منجر خواهد شد. موضوع حرام بودن ربا آنقدر با اهمیت است که در قرآن مجید بارها در خصوص رد آن سخن به میان آمده است. برای نمونه سوره بقره آیه (۲۷۵):

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (بقره ، ۲۷۵)

آن کسانی که ربا خورند (از قبر در قیامت) برنخیزند جز به مانند آن که به وسوسه شیطان مخیط و دیوانه شده و آنان بدین سبب در این عمل زشت افتند که گویند فرقی بین تجارت و ربا نیست؛ حال آنکه خدا تجارت را حلال و ربا را حرام کرده. پس هر کس که اندرز (کتاب) خدا بدو رسد و از این عمل دست کشد خدا از گذشته او در گذرد و عاقبت کارش با خدا باشد و کسانی که دست نکشد اهل جهنم اند و در آن جاوید معذب خواهند بود.

بنابراین، در اقتصاد اسلامی عملیات بانکداری و مالی باید بدون ربا انجام شود و اسلام روش هایی را برای جایگزین کردن بهره پیشنهاد نموده است که از آن جمله می توان به عقود اسلامی به عنوان ابزاری کارآمد اشاره نمود. یکی از تفاوت های با اهمیت بانکداری اسلامی بانکداری ربوی، روش های تخصیص منابع است. در قانون عملیات بانکداری بدون ربا که برجسته ترین ویژگی آن نسبت به بانکداری سنتی اجتناب از ربا است، راههای

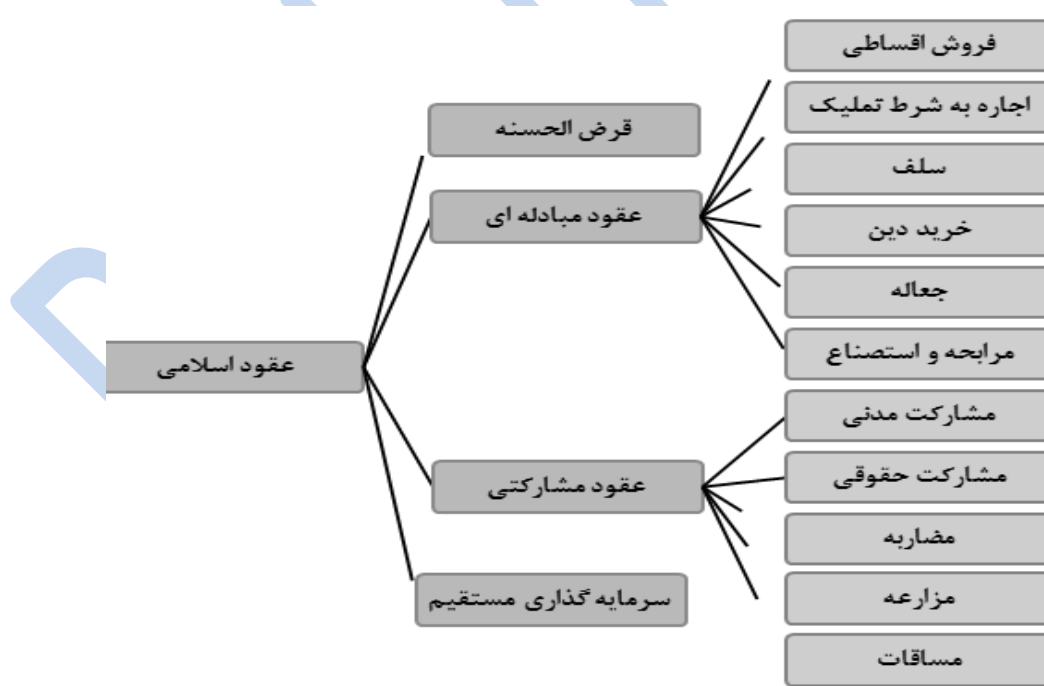
تخصیص منابع بر اساس عقود اسلامی برنامه ریزی شده است. به طور کلی، عقود اسلامی در نظام بانکی به چهار گروه تقسیم میشوند که عبارت اند از:

۱. عقد قرض الحسنه
۲. عقود مشارکتی (به مانند مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه، مساقات)
۳. عقود مبادله ای به مانند فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین، مرابحه و استصناع
۴. سرمایه گذاری مستقیم. سرمایه گذاری مستقیم از نظر آثار و نتایج شبیه عقود مشارکتی است و گاهی جزو این دسته قرار می گیرد.

اگر این عقود بر اساس انتفاع طبقه بندی شوند به شرح زیر خواهند بود:

۱. عقد غیرانتفاعی (قرض الحسنه)
۲. عقود انتفاعی با سود انتظاری (عقود مشارکتی و سرمایه گذاری مستقیم)
۳. عقود انتفاعی با سود مشخص (عقود مبادله ای)

شکل ۱ انواع عقود اسلامی در سیستم بانکداری اسلامی را نشان می دهد. هر یک از این عقود در ادامه تشریح شده است.

شکل ۱ - انواع عقود اسلامی در سیستم بانکداری اسلامی

۱. **عقد قرض الحسنه** : یکی از عقود اسلامی غیرانتفاعی که نهادهای مالی از جمله بانک ها می توانند از آن برای تخصیص منابع استفاده نمایند ، قرارداد قرض بدون بهره است که به آن قرض الحسنه می گویند. قرض الحسنه عقدی است که به موجب آن، بانک ها می توانند به عنوان قرض دهنده مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر به افراد یا شرکتها به حسابداری ابزارها و عقود مالی اسلامی به فرض واگذار نمایند و گیرنده قرض متعهد می شود معادل مبلغ دریافتی را در سررسید معین ، بدون هیچ بهره ای ، به قرض دهنده باز پرداخت نماید.

به قرض الحسنه هیچ گونه بهره و یا سودی تعلق نمی گیرد اما هزینه های پرداخت قرض الحسنه در هر مورد بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران محاسبه و از قرض گیرنده دریافت می شود.^۱ به عنوان مثال، کارمزد خدمات بانکی مربوط به قرض الحسنه در سال ۱۳۹۴ معادل ۴ درصد مبلغ قرض به صورت سالانه است که از گیرنده قرض دریافت می شود. در قرآن مجید سیزده بار با واژه های گوناگون، سخن از قرض به میان آمده و به آن تأکید شده است. در هر جا که کلمه قرض آمده به دنبال آن کلمه حسنا نیز آمده است. (به عنوان مثال، سوره بقره / آیه ۲۴۵، سوره مائده / آیه ۱۲، سوره حدید/ آیه ۱۸، سوره تغابن / آیه ۱۷ و سوره مزمل / آیه ۲۰). در سوره بقره آیه ۲۴۵ :

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

کیست که خدا را قرض الحسنه دهد تا خدا بر او به چندین برابر بیفزاید ؟ و خداست که می گیرد و می دهد ، و همه به سوی او بازگردانده می شوید . (الهی قمشه ای)

و یا در سوره تغابن آیه ۱۷ چنین فرموده اند:

إِنْ تَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ

به خدا قرضی نیکو بدهید خدا آن را برایتان چند برابر می کند و شما را می آمرزد، و خدا شکرگزار و بردبار است.

۲. **عقود مشارکتی** : در عقود مشارکتی واحد اقتصادی یا بخشی از سرمایه مورد نیاز فعالیت اقتصادی سایر واحدها را تأمین مینماید و در نهایت سود حاصل از این فعالیت ، مطابق قرارداد بین دو طرف قرارداد تقسیم میشود.^۲ عقود مشارکتی انواع مختلفی دارد که عبارت اند از:

۲-۱ **عقد مضاربه** : مضاربه در لغت، یعنی تجارت با سرمایه شخص دیگر.^۳ مضاربه قراردادی است که به موجب

۱. رجایی، مقایسه اجمالی تجهیز و تخصیص منابع پولی در دو نظام بانکی ربوی و غیرربوی در ایران، ص ۲۶.

۲. ریشه ی این کلمه (غین) در لغت به معنای ضعف و ناکامی در نظر و پشیمانی در عمل به کار رفته است. (لسان العرب، ج ۱۳، ص ۳۰۹)

۳. مجتهد و حسن زاده، پول و بانکداری و نهادهای مالی، ص ۱۷۷.

۴. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۱۰۹۶

آن یکی از طرفین (مالک) عهده دار تأمین سرمایه (معمولاً نقدی) میشود با این شرط که طرف دیگر (عامل) با آن سرمایه تجارت نموده و در سود به دست آمده شریک شوند.^۱

به عبارت ساده تر در عقد مضاربه، یکی از طرفین قرارداد به عنوان مضارب، تأمین کننده وجه مورد نیاز فعالیت است و طرف دیگر، به عنوان شخصی که آن فعالیت را انجام میدهد (عامل) عهده دار انجام کلیه امور مربوط به موضوع قرارداد مضاربه است.

سود حاصل از انجام فعالیت موضوع قرارداد در پایان کار بین تأمین کننده سرمایه و عامل تقسیم میشود و نسبت این تقسیم بر اساس توافق اولیه خواهد بود.^۲ نسبت تقسیم سود حاصل از عقد مضاربه به دو صورت است: الف) درصدی از سود برای هر یک از طرفین قرارداد - ب) مبلغ مشخصی برای صاحب سرمایه در نظر گرفته شود به شرط اینکه سود حاصل از آن معامله چیزی بیشتر از مبلغ تعیین شده باشد تا طرف دیگر هم سود ببرد.

زیان در عقد مضاربه عبارت است از کم شدن اصل سرمایه به شرط عدم تعدی^۳ و تفریط عامل. اگر زیان ناشی از سهل انگاری عامل باشد؛ باید عامل، زیان را جبران کند.

۱-۲ عقد مشارکت حقوقی: عقد مشارکت حقوقی یکی از قراردادهایی است که در جهت تأمین منابع مورد نیاز واحدهای اقتصادی به کار می رود. مشارکت حقوقی، تأمین قسمتی از سرمایه شرکت سهامی از طریق خرید سهام آنها توسط واحد اقتصادی دیگر تعریف می شود. سرمایه گذار در پایان هر دوره مالی به نسبت سرمایه گذاری در سهام آن واحد در سود سهام می شود.

۲-۳ عقد مشارکت مدنی: مشارکت مدنی عبارت است از در هم آمیختن سهم الشرکه نقدی یا غیرنقدی شریک با سهم الشرکه نقدی یا غیرنقدی شریک دیگر (به عنوان مثال بانک) به نحو مشاع برای انجام کاری معین در زمینه فعالیت های تولیدی، بازرگانی و خدماتی به مدت محدود به قصد انتفاع بر حسب قرارداد.^۴ در مشارکت مدنی نیز حداقل سود مورد انتظار، به منظور ارزیابی طرح ها توسط شورای پول و اعتبار^۵ تعیین و به

۱. قانون عملیات بانکی بدون ربا

۲. هروانی، زهتابیان و هروانی، نقدی بر بانکداری اسلامی، ص ۳۷

۳. درازدستی کردن

۴. هروانی، زهتابیان و هروانی، نقدی بر بانکداری اسلامی، ص ۳۷

۵. شورای پول و اعتبار عالی ترین مرجع در سیستم بانکی بوده و ریاست آن بر عهده رئیس بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است. شورای پول و اعتبار وظیفه مطالعه و اتخاذ تصمیم درباره سیاست کلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و نظارت بر امور پولی و بانکی کشور را دارد. این شورای یکی از ارکان بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

بانک ها ابلاغ می شود.^۱

عقد مزارعه : مزارعه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مزارع)^۲ زمین مشخصی را برای مدت معینی به طرف دیگر (عامل) می دهد تا در آن زمین زراعت کند و حاصل بین مزارع و عامل تقسیم گردد.^۳

عقد مساقات : مساقات در لغت به معنای آب دادن و سیراب کردن یکدیگر است.^۴ در اصطلاح حقوقی، قراردادی میان صاحب درختان (باغدار) باغبان (عامل) است که عامل متعهد می شود به ان باغ رسیدگی و آن را آبیاری نماید و در نهایت محصول به دست آمده را به نسبت توافق شده، تقسیم نمایند.

۳. عقود مبادله ای : به طور کلی عقود مبادله ای به دو دسته عقود با بازدهی متغیر و عقود با بازدهی ثابت تقسیم میشوند که در ادامه هر کدام تشریح می گردد :

۱-۳ عقد فروش اقساطی : فروش اقساطی عبارت است از واگذاری عین (مال) به بهای معلوم به دیگری ، به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسیدهای معینی دریافت گردد.^۵

۲-۳ عقد اجاره به شرط تملیک : اجاره به شرط تملیک عقد اجاره ای است که در آن شرط میشود مستأجر در پایان مدت اجاره در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد ، عین مستأجره (دارایی اجاره شده) را مالک گردد . در این قرارداد، میزان مال الاجاره براساس بهای تمام شده ، سود و مدت اجاره به شرط تملیک تعیین می شود.^۶

۳-۳ عقد خرید دین : خرید دین عقدی است که به موجب آن بانک ، سفته، برات یا چکی را که ناشی از معامله نسیه تجاری باشد ، خریداری می کند.^۷ در این روش بانک اسناد و اوراق تجاری مشتریان مثل سفته و برات هایی که حاکی از طلب مدت دار است را با کسر مقداری از مبلغ آن تنزیل می کند ، مقدار کسر شده که متناسب با مبلغ و سررسید اوراق تجاری است سود بانکی را تشکیل می دهد.^۸

۱ . رجایی، مقایسه اجمالی تجهیز و تخصیص منابع پولی در دو نظام بانکی ربوی و غیرربوی در ایران، ص ۲۸

۲ . صاحب زمین

۳ . محمودی گلپایگانی، ربا، بهره و سود از نظر فقهی و اقتصادی و مبانی فقهی نظام مشارکت در بانکداری اسلامی ربا، بهره و سود از نظر فقهی و اقتصادی و مبانی فقهی نظام مشارکت در بانکداری اسلامی، ص ۱۱۱

۴ . فرهنگ دهخدا ۳۱۲/۱۹

۵ . مجتهد و حسن زاده، پول و بانکداری و نهادهای مالی، ص ۱۷۹.

۶ . همان، ص ۱۷۹

۷ . هروانی، زهتابیان و هروانی، نقدی بر بانکداری اسلامی، ص ۴۴.

۸ . موسویان، بانکداری اسلامی، ص ۱۷۱

۳-۴ **عقد سلف** : منظور از عقد سلف ، پیش خرید نقدی محصولات تولیدی صنعتی ، کشاورزی و معدنی به قیمت معین و در سررسید مشخص است.^۱ در این روش واحدهای اقتصادی برای تأمین سرمایه در گردش و نیازهای مالی محدود و مقطعی سایر واحدهای اقتصادی ، محصول آنان را پیش خرید می کنند . در واقع خریدار با پرداخت قیمت کالا ، مقدار معینی از کالای معلوم را در ذمه فروشنده ، مالک می شود و فروشنده متعهد میگردد که در مورد مقرر ، کالای موردنظر را تحویل دهد.^۲

۳-۵ **عقد جعاله** : جعاله در لغت به معنای اجرت و دستمزد است . جعاله عبارت است از متعهد شدن شخص حقیقی یا حقوقی به پرداخت اجرت معین (جعل) در برابر انجام کار معین . شخص متعهد را جاعل و انجام دهنده کار را عامل می گویند.^۳ به عبارت دیگر، جعاله عقدی که طی آن شخصی در برابر دریافت اجرتی ، التزام به انجام کاری می یابد.

۳-۶ **عقد استصناع** : عقد استصناع یا قرارداد سفارش ساخت ، عقدی است که بین دو شخص مبنی بر تولید کالایی خاص یا اجرای پروژه ای با خصوصیات مشخص در آینده است ؛ که سفارش گیرنده در ازای گرفتن مبالغی معین در زمانهای توافق شده در قرارداد متعهد می شود مواد اولیه و کالاهای موردنیاز برای اجرای پروژه را به طور مستقیم خود تهیه و در زمان مشخص کالا یا پروژه موردنظر را ساخته و به سفارش دهنده تحویل دهد.^۴

۳-۷ **عقد مرابحه** : مرابحه عقدی است که به موجب آن فروشنده بهای تمام شده کالا را به اطلاع مشتری میرساند و سپس با افزودن مبلغ با درصدی اضافی به عنوان سود ، آن را به صورت نقدی ، نسبه دفعی (نسیه یکباره) یا اقساطی به متقاضی می فروشد .

تفاوتهایی بین عقد فروش اقساطی و عقد بیع وجود دارد : فروش اقساطی به لحاظ کاربرد فقط برای کالاهای محدود و معینی قابل استفاده است در حالیکه مرابحه منحصر به کالای خاصی نیست و می توان از آن برای تمامی کالاهای مصرفی و بادوام و خدمات موردنیاز خانوارها ، واحدهای تولیدی ، صنعتی و بازرگانی استفاده نمود. در فروش اقساطی عموماً شیوه پرداخت به طور اقساطی و تدریجی انجام می شود در حالیکه در عقد مرابحه سایر شیوه های پرداخت در عقد بیع ، اعم از بیع نقدی، بیع نسبه دفعی و بیع نسبه اقساطی را در بر میگیرد.

۱ . هروانی، زهتابیان و هروانی، نقدی بر بانکداری اسلامی، ص ۵۰

۲ . موسویان، بانکداری اسلامی، ص ۱۷۵

۳ . تحریرالوسیله، ج ۱، ص ۵۳۸

۴ . کمیجانی و نظریور، چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا، ص ۷۲.

۸-۳ سرمایه گذاری مستقیم : سرمایه گذاری مستقیم عبارت است از تأمین تمام سرمایه لازم برای اجرای طرح های تولیدی صنعتی ، معدنی ، کشاورزی و ساختمانی ، بازرگانی و خدماتی که به صورت شرکتهای سهامی تشکیل می شوند و توسط یک یا چند بانک (بدون مشارکت اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگر) انجام می گیرد.^۱

حسابداری عقود اسلامی

هر یک از عقود اسلامی ثبت های حسابداری مرتبط به خود را دارد. در این بخش به طور مختصر به حسابداری تعدادی از پرکاربردترین عقود از جمله استصناع و مباحه پرداخته می شود . حسابداری سایر عقود اسلامی در کتب بانکداری اسلامی موجود است.^۲

حسابداری عقد استصناع^۳

همان گونه که بیان شد استصناع یا قرارداد سفارش ساخت ، قراردادی بین دو شخص حقیقی یا حقوقی مبنی بر تولید کالای خاص یا احداث طرح ویژه است که در آینده ساخته و قیمت آن نیز در زمان با زمانهای توافق شده به صورت نقد با اقساط پرداخت شود. استصناع به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم قابل انعقاد است . در صورتی که فرد قرارداد را با شخصیت حقیقی یا حقوقی برای ساخت مثلا کارخانه یا آپارتمانی منعقد سازد و خود او عملیات ساخت را انجام دهد ، استصناع مستقیم شکل می گیرد. ولی اگر این شخصیت حقیقی یا حقوقی برای ساخت با فرد حقیقی یا حقوقی دیگر قرارداد امضا نماید ، در این صورت استصناع غیر مستقیم یا موازی شکل می پذیرد. در قرارداد استصناع سفارش دهنده را (مستصنع) و سازنده صاحب صنعت را (صانع) گویند. در سیستم بانکداری اسلامی در ابتدا قرارداد استصناع بین مشتری (سفارش دهنده) و بانک منعقد می شود که به این قرارداد استصناع اول می گویند و بعد از آن قراردادی بین بانک و مشتری دوم (سازنده) منعقد می گردد که به این قرارداد ، استصناع دوم گفته میشود. در زیر ثبت های حسابداری مرتبط با استصناع اول و دوم تشریح شده است.

الف) ثبت های حسابداری زمان انعقاد قرارداد استصناع اول

۱. پس از انعقاد قرارداد استصناع اول بین مشتری (سفارش دهنده) و بانک ، قرارداد مذکور در حساب انتظامی قراردادهای به مبلغ یک ریال در دفاتر بانک به شرح ذیل ثبت می گردد:

۱. روانی، زهتابیان و هروانی، نقدی بر بانکداری اسلامی، ص ۵۶

۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص حسابداری سایر عقود اسلامی می توانید به کتاب «بانکداری اسلامی (۱) (مبانی نظری- تجارب عملی)، انتشارات پژوهشکده پولی و بانکی مراجعه نمایید.

۳. دستورالعمل حسابداری عقد استصناع، مصوب دوازدهمین جلسه مورخ ۱۳۹۱/۶/۲۶ کمیسیون مقررات و نظارت مؤسسات اعتباری

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

مثال : بانک صادرات ایران قرارداد استصناعی به مبلغ ۱۰ میلیون ریال برای ساخت یک دارایی با آقای احمدی (سفارش دهنده) منعقد نموده است. بانک صادرات بابت این قرارداد ثبت زیر را انجام می دهد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

۲. مبلغ پیش دریافت اخذ شده از مشتری اول به شرح زیر در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق/ حساب مشتری	***	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات		***

مثال: بانک صادرات بابت قرارداد منعقد فوق با آقای احمدی مبلغ ۳ میلیون ریال پیش دریافت اخذ نموده است. ثبت این رویداد در دفاتر بانک به صورت زیر است: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق/ حساب مشتری	۳	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات		۳

۳. همزمان با انعقاد قرارداد استصناع اول و پس از اخذ پیش دریافت از مشتری، تعهدات بانک به منظور تهیه اموال موضوع قرارداد به شرح زیر در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقد معاملات ***	***	
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقد معاملات - استصناع اول		***

***به مبلغ کل قرارداد منعقد شده بعد از کسر پیش دریافت

مثال: بانک صادرات با انعقاد قرارداد استصناع اول و پس از اخذ پیش دریافت از مشتری از بابت تعهدات بانک در خصوص تهیه اموال موضوع قرارداد ثبت زیر را انجام میدهد : (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	۷	
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع اول		۷

۴. ثبت های وثایق اخذ شده از مشتری : پس از اخذ وثایق از مشتری ، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و با غیرمنقول باشد ، به مبلغ ترهین ، اگر وثایق از نوع اشیاء قیمتی باشد ، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب های بانک ثبت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	***	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		***

۵. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و یا قطعه ، یک ریال به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی برگ های اوراق بهادار و اشیاء تضمینی	***۱	
طرف حساب های انتظامی		***

(۱) به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

مثال: بانک صادرات باست، قرار داد فوق از آقای احمدی وثایق غیر منقولی به ارزش ۹ میلیون ریال و همچنین مبلغ ۲ میلیون ریال اوراق بهادار شده طی ۳ فقره سرفه در یافت می کند : (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	۱۱	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		۱۱

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی برگ های اوراق بهادار و اشیاء تضمینی	۳ریال	
طرف حساب های انتظامی		۳ ریال

ب) ثبت های حسابداری در زمان انعقاد قرارداد استصناع دوم

۱. پس از انعقاد قرارداد استصناع دوم بین بانک و سازنده، قرارداد مذکور در حساب انتظامی قرار دادها به مبلغ یک ریال به شرح ذیل در دفاتر بانک ثبت می گردد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی		۱ ریال

مثال: بانک صادرات برای ساخت دارایی موردنظر آقای احمدی با شرکت دانش قرار داد استصناع دوم را به مبلغ ۹ میلیون ریال منعقد می نماید. ثبت این رویداد در دفاتر بانک به صورت زیر خواهد بود

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی		۱ ریال

۲. اگر مبلغی تحت عنوان پیش پرداخت به سازنده پرداخت شود، مبلغ مذکور به صورت ذیل در حسابهای بانک ثبت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
پیش پرداخت بابت خرید خدمات / اموال	***	
صندوق حساب سازنده		***

مثال: بانک صادرات بابت ساخت دارایی به شرکت دانش مبلغ ۴ میلیون ریال پیش پرداخت می دهد. ثبت این رویداد در دفاتر بانک به صورت زیر است: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
پیش پرداخت بابت خرید خدمات / اموال	۴	
صندوق حساب سازنده		۴

۳. همزمان با انعقاد قرارداد، تعهدات سازنده بابت ساخت و تحویل اموال موضوع قرارداد، به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم	***	
طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		***

مثال: همزمان با انعقاد قرارداد با شرکت دانش از بابت تعهدات سازنده در خصوص ساخت و تحویل اموال موضوع قرارداد استصناع دوم ثبت زیر در دفاتر بانک انجام می شود: (ارقام به میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم	۹	
طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		۹

۴. همزمان با انعقاد قرارداد، تعهدات بانکی بابت پرداخت وجه اموال موضوع قرارداد، به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	***۱	
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم		***

(۱) به مبلغ قرارداد استصناع دوم پس از کسر پیش پرداخت

مثال: همزمان با انعقاد قرارداد استصناع با شرکت دانش از بابت تعهدات بانک صادرات در خصوص پرداخت وجه اموال موضوع قرارداد ثبت زیر انجام می شود: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	۵	
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم		۵

ج) ثبتهای حسابداری وثایق اخذشده از سازنده

۵. پس از اخذ وثایق از سازنده، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	***	
طرف حساب های انتظامی		***

۶. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و یا قطعه، یک ریال به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی برگهای اوراق بهادار و اشیاء تضمینی	***۱	
طرف حساب های انتظامی		***

(۱) به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

مثال: بانک صادرات از بابت قرارداد استصناع با شرکت دانش، اوراق بهاداری به مبلغ ۱۰ میلیون ریال از شرکت دانش طی ۸ فقره چک تضمینی دریافت می کند. ثبت این رویداد بدین صورت خواهد بود: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	۱۰	
طرف حساب های انتظامی		۱۰

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی برگهای اوراق بهادار و اشیاء تضمینی	۸ ریال	
طرف حساب های انتظامی		۸ریال

د) ثبت حسابداری پرداخت وجوه اموال به سازنده

۱. همزمان با اجرای کار پس از شروع قرارداد، مبلغ پیش پرداخت به شرح ثبت زیر در حساب اموال در جریان ساخت استصناع، منظور می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال در جریان ساخت استصناع	***	
پیش پرداخت بابت خرید خدمات اموال		***

۲. تمامی مبالغ پرداختی به سازنده پس از شروع قرارداد استصناع دوم به شرح زیر در حسابهای بانک ثبت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال در جریان ساخت استصناع	***	
صندوق / حساب سازنده		***

۳. همزمان با پرداخت وجه به سازنده، تعهدات بانکی به شرح ثبت زیر برگشت داده می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم	***	
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		***

مثال: شرکت دانش بابت ساخت دارایی صورت حسابداری به مبلغ ۹ میلیون ریال به بانک صادرات ارسال می نماید. بانک صادرات بعد از تأیید صورت حساب آن را به صورت زیر در دفاتر خود ثبت می کند: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال در جریان ساخت استصناع	۹	
پیش پرداخت بابت خرید خدمات / اموال		۴
صندوق / حساب سازنده		۵

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع دوم	۵	
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		۵

هـ) ثبتهای حسابداری شناسایی درآمد تسهیلات اعطایی استصناع دوم

۴. چنانچه دوره ساخت اموال طی یک دوره مالی شروع و در همان دوره خاتمه یافته باشد، در آمد مربوط شناسایی و به شرح ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود دریافتی تسهیلات استصناع دوم	***۱	
سود دریافتی تسهیلات استصناع دوم		***

(۱) به میزان مابه التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم

نکته: اگر طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل اموال به مشتری به طور اقساطی باشد، ثبت حسابداری فوق باید به میزان مابه التفاوت قیمت نقدی اموال مزبور و مبلغ قرارداد استصناع دوم در دفاتر انجام گردد.

مثال: فرض کنید در قرارداد بین شرکت دانش و بانک صادرات، دوره ساخت اموال طی یک دوره مالی شروع و در همان دوره خاتمه یافته باشد و شرایط تحویل اموال به مشتری نقدی باشد. بانک صادرات در زمان اتمام دارایی از بابت در آمد قرارداد استصناع ثبت زیر را در تاریخ اتمام ساخت دارایی انجام میدهد: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود دریافتی تسهیلات - استصناع دوم	۱	۹-۱۰
سود دریافتی تسهیلات		۱

مثال: فرض کنید در قرارداد بین شرکت دانش و بانک صادرات، دوره ساخت اموال طی یک دوره مالی شروع و در همان دوره خاتمه یافته باشد و شرایط تحویل اموال به مشتری اقساطی باشد و قیمت نقدی این دارایی مبلغ ۸/۵ میلیون ریال باشد. بابک صادرات در زمان اتمام دارایی از بابت در آمد قرارداد استصناع ثبت زیر را در تاریخ اتمام ساخت دارایی انجام می دهد: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود دریافتی تسهیلات استصناع دوم	۰/۵	۹-۸/۵
سود دریافتی تسهیلات		۰/۵

۵. در صورتی که زمان خاتمه قرارداد استصناع دوم به گونه ای باشد که بخشی از آن مربوط به یک دوره و بخشی دیگر مربوط به دوره با دوره های آینده باشد، بر مبنای روش تعهدی، در پایان هر سال با پایان دوره ای که تهیه صورتهای مالی موردنظر است و یا پایان دوره ساخت اموال، در آمد مربوط به آن دوره باید شناسایی شود. در آمد یاد شده متناسب با سهم وجوه پرداختی مؤسسه اعتباری در دوره مذکور از کل مبلغ قرارداد استصناع دوم و بر مبنای مابه التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم محاسبه و به شیره زیر در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود دریافتی تسهیلات استصناع دوم	۱***	
سود دریافتی تسهیلات		***

(۱) به میزان سود دوره مربوطه (کل وجوه پرداختی مؤسسه اعتباری بابت استصناع دوم در دوره مالی مربوطه تقسیم بر کل مبلغ قرارداد استصناع دوم ضربدر مابه التفاوت مبلغ قراردادهای استصناع اول و دوم)

مثال: فرض کنید در قرارداد بین شرکت دانش و بانک صادرات ، دوره ساخت اموال در سال ۱۴۰۰ شروع و در تاریخ ۱۴۰۱/۷/۱ خاتمه یافته باشد و شرایط تحویل اموال به مشتری نقدی باشد و کل وجوه پرداختی بانک صادرات در سال ۱۴۰۱ به شرکت دانش از بابت قرارداد ۷ میلیون ریال باشد. بانک صادرات در پایان سال ۱۴۰۰ از بابت در آمد قرارداد استصناع ثبت زیر را انجام میدهد: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود دریافتی تسهیلات استصناع دوم	۰/۷۷	$\frac{7}{9} \times (10 - 9) \rightarrow$
سود دریافتی تسهیلات		۰/۷۷

و) ثبت حسابداری زمان خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط سازنده

۶. پس از خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط سازنده، بابت ایفای تعهدات وی ثبت حسابداری زیر انجام میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	***	
تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملان - استعناع دوم		***

مثال: پس از خاتمه قرارداد استصناع دوم و تحویل اموال توسط شرکت دانش به بانک صادرات از بابت ایفای تعهدات شرکت دانش ثبت حسابداری زیر در دفاتر بانک انجام می شود :

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	۹	
تعهدات مشتریان بابت قراردادهای منعقدہ معاملان - استعناع دوم		۹

۷. پس از تسویه کامل قرارداد استصناع دوم، قرارداد مزبور به شرح ذیل از حساب های انتظامی برگشت میشود :

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱ ریال	
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم		۱ ریال

مثال: پس از تسویه کامل قرارداد استصناع بین بانکی و شرکت دانش، این رویداد به شرح ذیل از حساب های انتظامی برگشت میشود :

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱ ریال	
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم		۱ ریال

۸. پس از استرداد وثایق مأخوذه، حساب های انتظامی مربوط به وثایق مأخوذه به شرح ذیل از حسابها برگشت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	***	
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم		***

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱***	
حساب های انتظامی برگ ها و اشیاء امانتی		***

(۱) به ازای هر برگ و با قطعه یک ریال

مثال: بانک صادرات وثایق شرکت دانش را مسترد می نماید. ثبت این رویداد در دفاتر بانک به صورت زیر است :

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱۰	
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم		۱۰

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۸ریال	
حساب های انتظامی - برگ های اوراق بهادار و اشیاء تضمینی		۸ریال

۹. همزمان با تسویه تسهیلات استصناع دوم با سازنده و نیز اعطای تسهیلات استصناع اول به مشتری، ابتدا تعهدات بانک به شرح ثبت زیر برگشت داده می شود، سپس با توجه به شرایط تحویل اموال موردنظر به مشتری، ثبتهای حسابداری مذکور در بندهای «الف» و «ب» انجام می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع اول	۱***	
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		***

(۱) مبلغ کل قرارداد منعقدہ پس از کسر پیش دریافت

الف) در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل اموال به مشتری نقدی باشد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق / حساب مشتری	۱***	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات	۲***	
اموال در جریان ساخت استصناع		۳***
سود دریافتی تسهیلات - استصناع دوم		۴***

(۱) به میزان مبلغ قرارداد استصناع اول پس از کسر پیش دریافت مأخوذه از مشتری

(۲) به مبلغ پیش دریافت مأخوذه

(۳) به مبلغ پرداخت شده

(۴) به میزان مانده حساب

مثال: همزمان با تسویه قرارداد استصناع دوم با شرکت دانش و نیز اعطای تسهیلات استصناع اول به آقای احمدی، ابتدا تعهدات بانک برگشت داده میشود و سپس اموال به آقای احمدی به صورت نقدی تحویل میشود. ثبتهای مرتبط با این رویدادها به صورت زیر است: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات - استصناع اول	۷	
طرف تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		۷

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق / حساب مشتری	۷	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات	۳	
اموال در جریان ساخت استصناع		۹
سود دریافتنی تسهیلات - استصناع دوم		۱

ب) در صورتی که طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل اموال به مشتری اقساطی باشد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تسهیلات اعطایی تبصره ای / استصناع - اول	۱**	
سود دریافتنی تسهیلات - استصناع اول	۲**	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات	۳**	
اموال در جریان ساخت استصناع		۴**
سود دریافتنی تسهیلات - استصناع دوم		۵**
سود سالهای آینده تسهیلات		۶**

(۱) به میزان اصل تسهیلات استصناع اول پس از کسر پیش دریافت مأخوذه از مشتری

(۲) به میزان سود دوران باز پرداخت در استصناع اول

(۳) به مبلغ پیش دریافت مأخوذه

(۴) به مبلغ پرداخت شده

(۵) به میزان مانده حساب

(۶) به میزان سود دوران بازپرداخت در استصناع اول

مثال: فرض کنید همزمان با تسویه قرارداد استصناع دوم با شرکت دانش و نیز اعطای تسهیلات استصناع اول به آقای احمدی، ابتدا تعهدات بانک برگشت داده میشود و سپس اموال به آقای احمدی به صورت اقساطی طی ۹ قسط ۱/۲ میلیون ریالی تحویل میشود. ثبتهای مرتبط با این رویدادها به صورت زیر است: (ارقام میلیون ریال)

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تسهیلات اعطایی تبصره ای / استصناع - اول	۷	$10 - 3 \rightarrow$
سود دریافتی تسهیلات - استصناع اول	۰/۸	$(9 - 1.2) - 10 \rightarrow$
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات	۳	
اموال در جریان ساخت استصناع		۹
سود دریافتی تسهیلات - استصناع دوم		۱
سود سالهای آینده تسهیلات		۰/۸

حسابداری عقد مرابحه^۱

مرابحه معامله ای است که فروشنده بهای تمام شده کالا (قیمت خرید و هزینه های مربوط) را به اطلاع مشتری می رساند. و سپس تقاضای مبلغ با درصدی به عنوان سود از مشتری می نماید، عقد مرابحه می تواند به صورت نقد یا نسبه منعقد شود و اگر عقد مرابحه نسبه باشد به طور معمول نرخ سود آن بیشتر می شود.

عملیات حسابداری مربوط به اعطای تسهیلات در قالب عقد مرابحه، جهت تأمین قسمتی از نیازهای مالی اشخاص حقیقی و حقوقی به منظور تهیه کالا و خدمات مورد نیاز آنان، به شرح ذیل می باشد:

الف) ثبت های حسابداری در زمان بستن قرارداد مرابحه

۱. پس از انعقاد قرار داد مرابحه، قرار داد مذکور در حساب انتظامی قرار دادها به مبلغ یک ریال به شرح ذیل ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای مرابحه	***	
طرف حساب های انتظامی		***

۲. مبلغ پیش در بافت مأخوذه از مشتری به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق با حساب مشتری	***	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات		***

۱. دستورالعمل حسابداری عقد مرابحه، مصوب هفتاد و نهمین جلسه مورخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۹ کمیسیون اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۳. همزمان با انعقاد قرار داد و پس از اخذ پیش در بافت از مشتری، تعهدات بانکی به منظور تهیه کالا و خدمات به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف تعهدات بانکی بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	*** ^۱	
تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملان		**

(۱) به مبلغ کل قرارداد پس از کسر پیش دریافت

ب) ثبت های حسابداری وثایق

۴. پس از اخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیر منقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق مرابحه	***	
طرف حساب های انتظامی		***

۴. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و یا قطعه، یک ریال به شرح ذیل در حسابها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق مرابحه	*** ^۱	
طرف حساب های انتظامی		***

(۱) به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

ج) ثبت های حسابداری خرید اموال یا خدمت موضوع قرارداد

۶. مبلغ پرداختی بابت پیش پرداخت به فروشنده اموال یا ارائه دهنده خدمات به شرح ذیل در حسابها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
پیش پرداخت بابت خرید خدمات اموال معاملات	***	
حساب فروشنده		***

۷. خرید اموال یا دریافت خدمات موضوع قرارداد مرابحه و پرداخت وجه آن به فروشنده کالا یا ارائه دهنده خدمات، به شرح ذیل در حسابها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال / خدمات خریداری شده برای مرابحه	*** ^۱	
پیش پرداخت بابت خرید خدمات اموال معاملات	*** ^۲	
حساب فروشنده		*** ^۳

(۱) به مبلغ بهای تمام شده اموال

(۲) به مبلغ پرداخت شده

(۳) به مبلغ بهای تمام شده اموال پس از کسر مبلغ پیش پرداخت

د) ثبت های حسابداری اعطای تسهیلات

۸. پس از خرید اموال موضوع قرار داد مراحله، برگشت تعهدات بانکی به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات	*** ^۱	
طرف تعهدات بانک بابت قراردادهای منعقدہ معاملات		***

(۱) به مبلغ کل قرار داد منعقدہ پس از کسر پیش دریافت

۹. پس از واگذاری اموال یا خدمات موضوع قرارداد مراحله به مشتری، با توجه به شرایط قرارداد، تسهیلات اعطایی به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود. توضیح این که در این مرحله با توجه به تکمیل فرآیند واگذاری اموال یا خدمات به مشتری، سود ناشی از واگذاری آن تحقق یافته محسوب و در دفاتر شناسایی می گردد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
تسهیلات اعطایی تبصره ای مراحله	*** ^۱	
سود دریافتنی تسهیلات	*** ^۲	
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات	*** ^۳	
اموال / خدمات خریداری شده برای مراحله		*** ^۴
سود دریافتی تسهیلات (ناشی از فروش اموال یا خدمات)		*** ^۵
سود سالهای آینده تسهیلات		*** ^۶

(۱) مبلغ تسهیلات اعطایی (به مبلغ فروش نقدی پس از کسر پیش دریافت)

(۲) به میزان سود دوران باز پرداخت در مراحله نسبه

(۳) به مبلغ پیش دریافت ماخوذه

(۴) به مبلغ بهای تمام شده اموال

(۵) معادل مابه التفاوت مبلغ فروش نقدی و بهای تمام شده

(۶) به میزان سود دوران باز پرداخت در مراحله نسبه

نکته: اگر تسهیلات اعطایی از نوع مراحله نقدی باشد، سرفصل حساب های اسود دریافتنی و اسود سالهای آینده تسهیلات دولتی غیر دولتی، ثبت نمی شوند.

ه) ثبتهای حسابداری بازپرداخت تسهیلات اعطایی

۱۰. در صورتی که تسهیلات اعطایی مراحه به صورت نقدی باز پرداخت گردد، وصول تسهیلات در سررسید

به شرح ذیل در حسابها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق یا حساب مشتری	*** ^۱	
تسهیلات اعطایی تبصره ای / مراحه		***

(۱) به مبلغ تسهیلات اعطایی

۱۱. در صورتی که تسهیلات اعطایی مراحه به صورت نسیه دفعی بازپرداخت گردد، وصول تسهیلات در

سررسید، به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق یا حساب مشتری	*** ^۱	
تسهیلات اعطایی تبصره ای / مراحه		*** ^۲
سود دریافتنی تسهیلات		*** ^۳

(۱) به مبلغ تسهیلات اعطایی و سود مربوط / مبلغ وصولی

(۲) به مبلغ اصل تسهیلات اعطایی اسهم مربوط به اصل تسهیلات از مبلغ وصولی

(۳) به مبلغ سود تسهیلات اعطایی اسهم مربوط به سود تسهیلات از مبلغ وصولی

۱۲. در صورتی که تسهیلات اعطایی مراحه به صورت نسیه دفعی باز پرداخت گردد، شناسایی در آمد در

سررسید تسهیلات به شرح ذیل در حسابها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود سالهای آینده تسهیلات	*** ^۱	
سود دریافتنی تسهیلات		***

(۱) به میزان سود دوران بازپرداخت

۱۳. در صورتی که تسهیلات اعطایی مراحه به صورت نسیه اقساطی باز پرداخت گردد، وصول تسهیلات در

سررسید هر قسط، به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق یا حساب مشتری	*** ^۱	
تسهیلات اعطایی تبصره ای / مراحه		*** ^۲
سود دریافتنی تسهیلات		*** ^۳

(۱) به میزان مبلغ هر قسط

(۲) به میزان اصل قسط

(۳) به میزان سود قسط

۱۴. در صورتی که تسهیلات اعطایی مراحه به صورت نسبه اقساطی باز پرداخت گردد، شناسایی درآمد در سررسید هر قسط به شرح ذیل در حساب ها ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود سالهای آینده تسهیلات	*** ^۱	
سود دریافتنی تسهیلات		***

(۱) به میزان سود مربوط به قسط

و) ثبت حسابداری شناسایی درآمد تسهیلات اعطایی مراحه نسبه دفعی و اقساطی در صورت عدم بازپرداخت در سررسید

۱۵. چنانچه تسهیلات اعطایی مراحه نسبه دفعی و اقساطی در سررسید مقرر باز پرداخت نگردد، در سررسید تسهیلات یا هر قسط، درآمد مربوط شناسایی و به شرح ذیل در حسابها ثبت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سود سالهای آینده تسهیلات	*** ^۱	
سود دریافتنی تسهیلات		***

(۱) به میزان سود دوران باز پرداخت در مراحه نسبه دفعی یا سود مربوط به قسط در مراحه نسبه اقساطی

ز) ثبت حسابداری وصول تسهیلات قبل از سررسید

۱۶. در صورت باز پرداخت تسهیلات قبل از سررسید، ثبت حسابداری زیر انجام میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
صندوق با حساب مشتری	*** ^۱	
سود سالهای آینده تسهیلات	*** ^۲	
تسهیلات اعطایی تبصره ای / مراحه		*** ^۳
سود دریافتنی تسهیلات		*** ^۴
سود دریافتنی تسهیلات		*** ^۵

(۱) به میزان مبلغ وصولی

(۲) به میزان سود تسهیلات وصول شده قبل از سررسید

(۳) به میزان اصل تسهیلات وصولی

(۴) به میزان سود تسهیلات وصولی

(۵) به میزان سود دریافتی

ح) ثبتهای حسابداری زمان تسویه قرارداد مراحه

۱۷. پس از تسویه کامل قرارداد مراحه، قرارداد مزبور به شرح ذیل از حساب های انتظامی برگشت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	***	
حساب های انتظامی قراردادهای مراحه		***

(۱) به مبلغ یک ریال

۱۸. پس از استرداد وثایق مأخوذه، حساب های انتظامی مربوط به وثایق مأخوذه به شرح ذیل از حساب ها برگشت میشود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	***	
حساب های انتظامی - وثایق مراحه		***
طرف حساب های انتظامی	***	
حساب های انتظامی - برگها و اشیاء تضمینی		***

عملیات حسابداری قرض الحسنه

بعد از بررسی و تأیید پرداخت قرض الحسنه و اخذ وثایق لازم عملیات حسابداری به صورت زیر خواهد بود:

۱. ثبت قراردادها:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب انتظامی قرارداد قرض الحسنه	۱ ریال	
طرف حساب انتظامی قرارداد قرض الحسنه		۱ ریال

۲. ثبت وثایق:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب انتظامی وثایق قرض الحسنه	***	
طرف حساب انتظامی وثایق قرض الحسنه		***

۳. پرداخت قرض الحسنه:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب قرض الحسنه اعطایی	***	
موجودی نقد - صندوق		***

۴. اخذ کارمزد نام حساب

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب قرض الحسنه جاری / پس انداز	***	
کارمزد دریافتی		***
کارمزد سال های آتی		

کارمزد دریافتی به میزان کارمزد تا پایان سال آتی است. کارمزدهای به صورت زیر محاسبه میشود:

۵. دریافت اقساط نام حساب

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد - صندوق	***	
حساب قرض الحسنه اعطایی		***

۶. تسویه حساب کارمزد آتی که در ابتدای هر سال انجام می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
کارمزد سال های آتی	***	
کارمزد دریافتی		***

۷. وصول اقساط با تاخیر:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد - صندوق	***	
حساب قرض الحسنه اعطایی		***
در آمد - جریمه تاخیر		***

۸. خاتمه و تسویه حساب قرض الحسنه

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب انتظامی قرارداد قرض الحسنه	۱ ریال	
حساب انتظامی قرارداد قرض الحسنه		۱ ریال

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب انتظامی وثایق قرض الحسنه	***	
حساب انتظامی وثایق قرض الحسنه		***

سوالات تشریحی

۱. عقد را تعریف کنید و انواع آن را نام ببرید.
۲. بیع را تعریف کنید.
۳. عقود اسلامی در نظام بانکی را نام ببرید.
۴. عقد قرض الحسنه را توضیح دهید.
۵. مضاربه و فروش اقساطی را توضیح دهید.
۶. خرید دین و اجاره به شرط تملیک را توضیح دهید.
۷. مبادله سلف را توضیح دهید.
۸. عقد استصناع و عقد مرابحه را توضیح دهید.
۹. تفاوت عقد مرابحه و فروش اقساطی را بیان کنید.
۱۰. سرمایه گذاری مستقیم جزء کدام یک از عقود اسلامی است؟ توضیح دهید.

پرسش های چهارگزینه ای

۱. عبارت از این است که دو یا چند نفر در مقابل دو یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد.
الف) اشاعه ب) عقد ج) معامله د) بیع
۲. آن عقدی که هیچ یک از طرفین معامله حق فسخ آن عقد را نداشته باشند مگر در موارد معین را چه گویند؟
الف) لازم ب) جایز ج) اقاله د) عاریه
۳. تملیک عین (مال) به عوض معلوم (مال دیگر) را گویند.
الف) اشاعه ب) عقد ج) بیع د) معامله
۴. عبارت است از اجماع حقوق مالکین متعدد در شینی واحد به نحوی که از هر قسمت و هر ذره آن سهمی به صورت مشاع متعلق به یک فرد و سهمی متعلق به دیگری با دیگران باشد.
الف) اشاعه ب) معامله ج) اجاره د) عاریه
۵. کدام یک از عقود زیر جزء عقود مشارکتی نیست؟
الف) مشارکت حقوقی ب) مساقات ج) مضاربه د) خرید زمین
۶. کدام یک از عقود زیر جزء عقود مبادله ای نیست؟
الف) اجاره به شرط تملیک ب) سلف ج) مشارکت مدنی د) جعاله

۷. به قرض الحسنه هیچ گونه و یا تعلق نمی گیرد، اما پرداخت قرض الحسنه در هر مورد بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران محاسبه و از دریافت میشود.

الف) بهره - سود - هزینه های قرض گیرنده

ب) بهره - در آمد - هزینه های قرض گیرنده

ج) بهره - سود - هزینه های قرض دهنده

د) بهره - سود - درآمدهای قرض گیرنده

۸. قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده دار تأمین سرمایه (معمولا نقدی) می گردد با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت نموده و در سود به دست آمده شریک شوند.
الف) مضاربه مدنی ب) مشارکت حقوقی ج) مشارکت مدنی د) مضاربه

۹. عبارت است از تأمین قسمتی از سرمایه شرکت های سهامی جدید با خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی.

الف) مضاربه مدنی ب) سلف ج) مشارکت حقوقی د) مضاربه

۱۰. قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین زمین مشخصی را برای مدت معینی به طرف دیگر (عامل) می دهد تا در آن زمین زراعت کند.

الف) مضاربه حقوقی ب) مزارعه ج) مساعات د) جعاله

۱۱. عقدی است که به موجب آن، بانک، سفته، برات یا چکی را که ناشی از معامله نسیه تجاری باشد، خریداری می کند.

الف) خرید دین ب) مزارعه ج) جعاله د) استصناع

۱۲. عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین در مقابل مبلغی معین، متعهد به ساخت (تولید، تبدیل و تغییر) اموال منقول و غیر منقول، مادی و غیرمادی با مشخصات مورد تقاضا و تحویل آن در دوره زمانی معین به طرف دیگر می گردد.

الف) خرید دین ب) مزارعه ج) جعاله د) استصناع

۱۳. بانک تجارت قرارداد استصناعی به مبلغ ۵ میلیون ریال برای ساخت یک دارایی با آقای دانشی منعقد نمود. نبت این قرارداد در دفاتر بانک چگونه انجام می شود.

الف) حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول ب) حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول

الف) حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول ب) حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول

- (ب) حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول ۵ میلیون ریال
از طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول ۵ میلیون ریال
- (ج) طرف حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول ۵ میلیون ریال
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول ۵ میلیون ریال
- (د) حساب های انتظامی قراردادهای استصناع دوم ۱ ریال
طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع دوم ۱ ریال

۱۴. بانک صادرات بابت قرارداد استصناع منعقد با آقای ایمانی مبلغ ۳ میلیون ریال پیش دریافت اخذ نموده است. ثبت این رویداد در دفاتر بانک به کدام صورت است؟

- الف) حساب مشتری ۱ ریال
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات ۱ ریال
- ب) حساب مشتری ۳ میلیون ریال
پیش دریافت از مشتریان بابت سایر تسهیلات ۳ میلیون ریال
- ج) صندوق ۱ ریال
پیش پرداخت از مشتریان بابت سایر تسهیلات ۱ ریال
- د) صندوق ۳ میلیون ریال
پیش پرداخت از مشتریان بابت سایر تسهیلات ۳ میلیون ریال

تمرین های فصل

۱. بانک ملی ایران در تاریخ ۱۴۰۱/۱/۱ قرارداد استصناعی با مشتری به مبلغ ۱۶۰ میلیون ریال برای ساخت یک دارایی انعقاد می نماید. سایر رویدادهای مرتبط با این قرارداد به صورت زیر بوده است:
 - ۱۴۰۱/۲/۱ - دریافت مبلغ ۳۰ میلیون ریال از مشتری.
 - ۱۴۰۱/۳/۱ - اخذ وثایق از مشتری از نوع اموال غیرمنقول به مبلغ ۱۷۰ میلیون ریال.
 - ۱۴۰۱/۴/۱ - انعقاد قرارداد استصناع دوم بین بانک و سازنده به مبلغ ۱۴۰ میلیون ریال.
 - ۱۴۰۱/۵/۱ - پرداخت مبلغ ۵۰ میلیون ریال به سازنده
 - ۱۴۰۱/۶/۱ - اخذ وثایق از سازنده، از نوع اوراق بهادار تضمینی به مبلغ ۱۶۰ میلیون ریال طی ۶ فقره سفته.
 - ۱۴۰۱/۷/۱ - همزمان با اجرای کار پس از شروع قرارداد، مبلغ ۵۰ میلیون ریال از پیش پرداخت به دارایی مربوطه منظور شده است.

۱۴۰۱/۸/۱ - پرداخت مبلغ ۶۰ میلیون ریال به سازنده بابت کارهای انجام شده.
 ۱۴۰۱/۹/۱ - پرداخت مبلغ ۳۰ میلیون ریال به سازنده بابت کارهای انجام شده.
 ۱۴۰۱/۱۰/۱ - دارایی موردنظر تکمیل گردید و اموال توسط سازنده به بانک تحویل شد.
 ۱۴۰۱/۱۱/۱ - استرداد وثایق مأخوذه به سازنده
 ۱۴۰۱/۱۲/۱ - اعطای تسهیلات استصناع اول به مشتری
 ۱۴۰۱/۱۲/۱۲ - طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل اموال به مشتری نقدی است.
مطلوب است: انجام ثبتهای لازم در دفتر روزنامه

۲. بانک ملت در تاریخ ۱۴۰۱/۲/۱ قرارداد استصناعی با مشتری به مبلغ ۱۵۰ میلیون ریال برای ساخت یک دارایی انعقاد می نماید. سایر رویدادهای مرتبط با این قرارداد به صورت زیر است :
 ۱۴۰۱/۲/۱ - دریافت مبلغ ۵۰ میلیون ریال از مشتری.
 ۱۴۰۱/۴/۱ - اخذ وثایق از مشتری از نوع اوراق بهادار تضمینی به مبلغ ۱۷۰ میلیون ریال طی ۱۰ فقره چک.

۱۴۰۱/۵/۱ - انعقاد قرارداد استصناع دوم بین بانک و سازنده به مبلغ ۱۲۰ میلیون ریال
 ۱۴۰۱/۸/۱ - پرداخت مبلغ ۸۰ میلیون ریال به سازنده
 ۱۴۰۱/۹/۱ - اخذ وثایق از سازنده، از نوع اوراق بهادار تضمینی به مبلغ ۱۸۰ میلیون ریال طی ۱۲ فقره سفته.

۱۴۰۱/۱۱/۱ - همزمان با اجرای کار پس از شروع قرارداد، مبلغ ۶۰ میلیون ریال از پیش پرداخت به دارایی مربوطه منظور شده است.

۱۴۰۱/۱۲/۱ - پرداخت مبلغ ۶۰ میلیون ریال به سازنده بابت کارهای انجام شده.
 ۱۴۰۲/۲/۱ - پرداخت مابقی قرارداد بعد از تسویه مانده پیش پرداخت به سازنده بابت کارهای انجام شده.
 ۱۴۰۲/۳/۱ - دارایی موردنظر تکمیل گردید و اموال توسط سازنده به بانک تحویل شد.
 ۱۴۰۲/۴/۱ - استرداد وثایق مأخوذه به سازنده
 ۱۴۰۲/۵/۱ - اعطای تسهیلات استصناع اول به مشتری - طبق مفاد قرارداد استصناع اول، شرایط تحویل اموال به مشتری نسبه است.

مطلوب است: انجام ثبتهای لازم در دفتر روزنامه

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ
الْمُضْعِفُونَ (روم ، ۳۹)

" و آن سودی که شما به رسم ربا دادید که بر اموال مردم (ربا خوار) بیفزاید (و یا هدیه به اغنیاء دهید تا خود
نفع زیاد دنیوی برید) نزد خدا هرگز نیفزاید (بلکه محو و نابود شود) و آن زکاتی که از روی شوق و اخلاص به
خدا (به فقیران) دادید (ثوابش چندین برابر شود و) همین زکات دهندگان هستند که (نزد حق ثواب و برکات و
دارایی) چند برابر دارند."

(ترجمه الهی قمشه ای)

فصل دوم

اوراق بهادر اسلامی

مقدمه

واحدهای اقتصادی به دلیل ساختار اقتصادی و عدم کارایی در سیستم بانکی از جمله افزایش تقاضا، تسهیلات و وجود شکاف زمانی بین دریافت ها و پرداخت ها، با کمبود نقدینگی مواجه می شوند. به منظور خروج از این وضعیت، یکی از فرصت های پیش روی واحدهای اقتصادی، استفاده از ابزارهای نوین و متنوع تأمین مالی است. علاوه بر این، در کشورهای اسلامی مردم تمایل به استفاده از سیستم بانکداری اسلامی دارند تا در سود و زیان فعالیت های اقتصادی مشارکت داشته باشند که این امر در ایجاد تن توسعه شیوه های تأمین مالی اسلامی مؤثر است و این تنوع در شیوه های تأمین مالی از طریق کاهش ریسک و جذب منابع سرمایه گذاران، پویایی اقتصاد اسلامی را در پی خواهد داشت. بر این اساس، در قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون پیشنهادی تغییرات نرخ تنزیل مجدد و نیز عملیات بازار باز با استفاده از ابزار نوین تأمین مالی شامل اوراق قرض الحسنه، اوراق اجاره، اوراق استصناع (سفارش ساخت)، اوراق مرابحه و پیش بینی شده است. در این فصل به معرفی ابزارهای مالی اسلامی و کارکردهای آنان پرداخته شده و در فصول آتی به طور دقیق تر به هریک از این ابزارها توجه شده است.

ابزارهای مالی اسلامی در نظام سرمایه داری، واحدهای اقتصادی برای تأمین سرمایه پروژه ها اقدام به صدور اوراق بهادار بر پایه بدهی با بهره می کنند و خریداران این اوراق فقط بهره ای را که متناسب با بهره بازار پول است، به دست می آورند و در مالکیت پروژه ها و یا در سود حاصله، سهمی ندارند. اما در اقتصاد اسلامی این گونه تأمین مالی جایز نیست. یکی از مهم ترین دستاوردهای بانکداری اسلامی، انتشار اوراق بهادار اسلامی براساس احکام شریعت اسلام است. در ساز و کارهای اوراق بهادار اسلامی، تمام اصول بنیادی اقتصاد اسلامی رعایت می شود. ابزارهای مالی اسلامی یا به اصطلاح صکوک، به گونه ای طراحی می شوند که دارندگان آنها به صورت مشاع در فعالیت های اقتصادی مشارکت داشته باشند و سود این فعالیتها پس از کسر هزینه های عملیاتی، بین دارندگان این اوراق توزیع شود.

چنین ساز و کاری باعث میشود تا اوراق بهادار اسلامی نقش بزرگی در رشد و توسعه بازار سرمایه اسلامی ایفا کنند. این نقش زمانی بارز می شود که توان مالی فرد یا بنگاه اقتصادی و حتی دولت برای اجرای طرح ها و پروژه ها کافی نباشد، در این حالت ابزارهای مالی اسلامی بهترین شیوه تأمین سرمایه روژه ها و فعالیت های اقتصادی به حساب می آید. همچنین اوراق بهادار اسلامی راهکار بسیار مناسبی برای سرمایه گذارانی است که در پی سرمایه گذاری مازاد منابع مالی خود هستند و در عین حال مایلند منابع خود را در صورت نیاز، به

۱. خرید و فروش اوراق قرضه و اسناد خزانه به وسیله بانک های مرکزی.

سهولت باز پس گیرند. زیرا اوراق بهادار اسلامی، برای دادوستد بازار ثانویه^۱ دارند و هر زمان که سرمایه گذار (صاحب اوراق بهادار) به وجه نقد نیاز داشته باشد، می تواند به فروش آنها اقدام نماید. به عبارت ساده تر، اوراق بهادار اسلامی شیوه بسیار مناسبی برای مدیریت نقدینگی است.

از آنجا که فعالان اقتصادی در سرمایه گذاری با انواعی از موقعیت های بازده و ریسک مواجه هستند تنوع ابزارهای مالی اسلامی از جهت بازده و ریسک به آنان امکان مدیریت نقدینگی را می دهد. از سوی دیگر با توجه به شرایط سرمایه گذاری و متناسب با سلايق سرمایه گذاران می توان ریسک را مدیریت نمود و در نهایت وسیله بسیار مناسبی برای توزیع عادلانه ثروت در جامعه است.

اوراق بهادار اسلامی پل ارتباطی بین دو بازار پول^۲ و بازار سرمایه است. اوراق بهادار اسلامی می تواند نقدینگی واحدهای اقتصادی را افزایش دهد. به کمک اوراق بهادار اسلامی می توان دارایی هایی که نقدینگی پایینی دارند را از ترازنامه خارج نموده و وجوه نقد جایگزین آن نمود. به عنوان مثال، از طریق اوراق بهادار اجاره می توان دارایی خود را فروخت و دوباره اجاره نمود.

ایده اولیه استفاده از ابزارهای اسلامی در بازار پول به دهه ۱۹۸۰ میلادی برمی گردد. در آن زمان، بانکهای اسلامی جهت غلبه بر مسئله نقدینگی به استفاده از این نوع ابزارها روی آوردند.^۳ در دهه ۱۹۹۰، همزمان با ابداع و گسترش ابزارهای مالی مبتنی بر شریعت در بانکهای اسلامی، ایده استفاده از ابزارهای اسلامی بازار سرمایه قوت یافت که در نتیجه آن انواع مختلف صکوک ابداع گردید. ساختارهای مختلف صکوک به نحوی طراحی شده اند که شرکت های چندملیتی، دولت ها، شرکت های دولتی و خصوصی و نهادهای مالی می توانند از آنها به عنوان ابزارهایی جهت تأمین منابع مالی از بازارهای سرمایه داخلی و بین المللی استفاده نمایند (نيسار، ۲۰۰۷، ص ۱)

۱. بازار ثانویه شامل خریداران و فروشندگان سهام و اوراق قرضه ای است که قبلاً انتشار یافته است. به عنوان مثال، اگر فردی بخواهد سهم یا ورقهای قرضه ای را که برای اولین بار پس از عرضه توسط یک شرکت خریداری کرده به فروش برساند باید به بازار ثانویه برود

۲. بازار پول بازاری برای دادوستد پول و دیگر دارایی های مالی جانشین نزدیک پول است که سررسید کمتر از یک سال دارند.

۳. پهلوان و رضوی، ۱۳۸۶، اوراق صکوک: تعریف، انواع و ساختار، ص ۱۰.

انتشار صکوک در طی یازده سال گذشته، شاهد رشدی روز افزون بوده است. افزایش های اخیر در سطوح بین المللی در نگاره ۱ قابل مشاهده است:

نگاره ۱. میزان انتشار صکوک در سطح بین المللی^۱

سال	مبلغ - میلیون دلار
۲۰۰۴	۹۴۶۵
۲۰۰۵	۱۳۶۹۸
۲۰۰۶	۳۳۸۳۷
۲۰۰۷	۵۰۱۸۴
۲۰۰۸	۲۴۳۳۷
۲۰۰۹	۳۷۹۲۷
۲۰۱۰	۵۳۱۲۵
۲۰۱۱	۹۳۱۷۳
۲۰۱۲	۱۳۷۵۹۹
۲۰۱۳	۱۳۵۵۵۷
۲۰۱۴	۱۰۷۳۰۰
۲۰۱۵	۶۷۸۱۸
۲۰۱۶	۸۷۷۸۴
۲۰۱۷	۱۱۶۷۱۷
۲۰۱۸	۱۲۳۱۵۰
۲۰۱۹	۱۴۵۷۰۲

اهداف اوراق بهادار اسلامی

اوراق بهادار اسلامی عمدتاً، با سه هدف منتشر می شوند:

۱. تأمین سرمایه: واحدهای اقتصادی که برای اجرای طرح های اقتصادی خود نیاز به سرمایه دارند، می توانند با انتشار اوراق بهادار اسلامی متناسب با ماهیت اقتصادی طرح، اقدام به جمع آوری سرمایه مورد نیاز نمایند.
۲. تأمین نقدینگی: واحدهای اقتصادی که نیاز به نقدینگی دارند، از یک نهاد واسط که ناشر اوراق بهادار اسلامی است، استفاده می کنند. نهاد ناشر پس از جمع آوری وجوه، اقدام به خرید دارایی های موضوع قرارداد می کند و آنها را طی عقد فروش اقساطی یا اجاره به شرط تملیک به مالک اولیه میفروشد و یا اجاره می دهد.
۳. تبدیل دارایی به اوراق بهادار: براین اساس بانکها و موسسات مالی اعتباری برخی تسهیلات اعطایی خود همچون عقود فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک و یا خرید دین را به نهاد واسط واگذار می کنند. نهاد واسط با انتشار اوراق بهادار اسلامی، اقدام به جمع آوری وجوه کرده و این قبیل دارایی ها را از بانی خریداری می کند که این امر موجب انتقال ریسک اعتباری از موسسات دارنده دارایی به شرکت واسط میشود.^۲

تعریف اوراق بهادار اسلامی (صکوک)^۳

صکوک جمع کلمه صک به معنای سند و سفته است. اعراب این واژه را توسعه دادند و از آن در انواع حوالجات و تعهدات استفاده نمودند. استاندارد هفدهم شرعیت سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، صکوک را این گونه تعریف می کند: گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که پس از اتمام عملیات پذیره نویسی نشان دهنده پرداخت مبلغ اسمی توسط خریدار به ناشر است و دارنده آن، مالک یک با مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص می شود.^۴ سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی اقدام به معرفی چهارده نوع صکوک نموده است که در ادامه بیان می شود.

۱. بانی نهادی است که برای تأمین مالی آن، اوراق بهادار اسلامی منتشر می شود.

۲. فرجی و رفیعی، بررسی فرآیند انتشار اوراق رهنی و چگونگی بکارگیری آن، راهکاری نوین به منظور تأمین نقدینگی بانک ها، ص ۲۰۵.

۳. Sukuk

۴. پهلوان و رضوی، اوراق صکوک: تعریف، انواع و ساختار، ص ۲۰

ΔAccounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institution (AAOIFI)

تمایز اوراق بهادار اسلامی با اوراق ربوی

تمایز اوراق بهادار اسلامی با اوراق بهادار ربوی در مالکیت است. مهم ترین ویژگی اوراق بهادار اسلامی که آنها را از اوراق بهادار ربوی متمایز می سازد، سهم مشاعی است که این اوراق از سرمایه دارند. ماهیت بخش اعظم اوراق بهادار ربوی، قرض یا بهره است. به عبارت دیگر، ناشرین اوراق بهادار ربوی، طبق زمان بندی معین، نسبت معینی از اصل سرمایه را به صورت بهره به دارندگان اوراق پرداخت می کنند. این نسبت هیچ ارتباطی به بازده طرح و سود فعالیت اقتصادی ندارد و واضح است که چنین در آمدی مصداق فرض به شرط زیاده است که از دیدگاه فقه اسلامی ریا محسوب می شود و این مورد در اوراق بهادار اسلامی وجود ندارد زیرا اوراق بهادار اسلامی باید بر پایه طرح های تجاری، کشاورزی صنعتی جدیدی با مشارکت سرمایه صاحب کاران این اوراق منتشر شود.

کشاورزی، خدماتی و

انواع اوراق بهادار اسلامی (صکوک)

اوراق بهادار اسلامی در مجموع در سه طبقه ذیل قرار می گیرند

۱. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دین
۲. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دارایی فیزیکی
۳. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر مشارکت در سود طرح اقتصادی

۱. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دین

اوراق مبتنی بر خرید و فروش دین، اوراق بهادار اسلامی چون اوراق استصناع و اوراق مرابحه هستند. این اوراق از جهت بازدهی، نزدیک ترین گروه به اوراق بهادار ربوی هستند. این اوراق به گونه ای هستند که صاحبان اوراق در مدت زمان مشخص به سود معینی دست یابند. به عنوان مثال، وزارت راه و شهرسازی سفارش ساخت بزرگراهی را به شرکت سازه گستر (پیمانکار) می دهد، اما به جای پرداخت وجه نقد، اوراق بهادار استصناع قابل فروش در بازار ثانویه که مبلغ و سررسیدهای معین دارند، به سازه گستر تحویل میدهد و سازه گستر برای تأمین وجه نقد مورد نیاز خود، این اوراق را در بازار ثانویه به قیمت تنزیل شده می فروشد و خریداران اوراق در سررسید آن، مبلغ اسمی اوراق را دریافت می کنند.

۲. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دارایی فیزیکی

در اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دارایی های فیزیکی، اوراق اجاره به ویژه «اجاره به شرط تملیک» قرار دارند که به جهت تأمین مالی و گاهی تأمین نقدینگی منتشر می شوند. به عنوان مثال، نهاد ناشر بعد از انتشار اوراق اجاره و فروش آن به سرمایه گذاران و جمع آوری وجوه آن، به وکالت از صاحبان اوراق، دارایی های فیزیکی را خریداری و به استفاده کننده آن (بانی) اجاره می دهد و به صورت مرتب اجاره بهای دارایی را از بانی دریافت می کند و به صاحبان اوراق می پردازد و در سررسید اوراق، اگر اجاره به شرط تملیک باشد، عین مستأجره (دارایی مورد اجاره را به مستأجر منتقل می کند و اگر اجاره عادی باشد، عین مستأجره را از موجر تحویل گرفته و در بازار به فروش می رساند و وجوه آن را به صاحبان اوراق پرداخت می نماید.

۳. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر مشارکت در سود طرح اقتصادی

گروه سوم از اوراق بهادار اسلامی براساس عقود مشارکتی طراحی شده اند. اوراق بهاداری مانند «اوراق مشارکت»، «اوراق مضاربه»، «اوراق مزارعه» و «اوراق مساقات» در این گروه قرار دارند. صاحبان چنین اوراق بهاداری به صورت مشاع در جایگاه صاحبان سرمایه در احداث پروژه با انجام یک فعالیت اقتصادی مشارکت می کنند و به تبع آن در سود حاصله سهیم می شوند و اگر پروژه با زیان روبه رو شود، به تناسب بین صاحبان سرمایه تقسیم می شود. به عنوان مثال، وزارت راه و شهرسازی، مؤسسه مالی خاصی را تأسیس می کند و به وسیله آن اوراق مشارکت برای سرمایه گذاری در احداث بزرگراهی را منتشر می کند، سپس با واگذاری این اوراق به سرمایه گذاران و جمع آوری وجوه از آنها، به ساخت بزرگراه می پردازد و متناسب با پیشرفت پروژه، ارزش افزوده های شکل می گیرد که به صورت مشاع متعلق به صاحبان اوراق است، در نتیجه با پیشرفت پروژه، ارزش دارایی (پروژه) و به تبع آن، قیمت اوراق افزایش می یابد و زمانی که احداث پروژه به پایان رسید، به صورت کارشناسی قیمت گذاری شده و به وزارت راه و شهرسازی فروخته می شود. مابه التفاوت قیمت پروژه از هزینه های عملیات احداث، ارزش افزوده طرح است که تحت عنوان سود متعلق به صاحبان اوراق خواهد بود. به دلیل اینکه سود این اوراق به عوامل مختلفی از جمله متغیرهای اقتصادی در سطح ملی و بین المللی بستگی دارد در نتیجه سود این اوراق انتظاری بوده و در پایان کار قطعی می شود. البته در اوراق مشارکت می توان با توجه به برآورد کارشناسی، در مقاطع زمانی فصلی یا شش ماهه، مبالغی را به صورت سود علی الحساب پرداخت کرد و در پایان طرح از سود صاحبان اوراق کم کرد. بنابراین، خرید و فروش اوراق بهادار نوع سوم خرید و فروش سهم مشاع از دارایی است که به صورت مشارکتی در احداث یک طرح یا فعالیت اقتصادی سرمایه گذاری شده و

جریان در آمدی انتظاری دارد که در پایان دوره قطعی می شود و براساس پیش بینی ها از سود انتظاری، سهم مشاع دارایی ها و به تبع آن، قیمت اوراق بهادار تعیین می شود.

در طبقه بندی دیگر، اوراق بهادار اسلامی به بازده نوع تقسیم میشوند که شامل اوراق اجاره، اوراق مشارکت، اوراق سفارش ساخت استصناع)، اوراق خرید دین (اوراق رهنی)، اوراق مرابحه، اوراق سلف، اوراق مساقات، اوراق مضاربه، اوراق مزارعه، اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه می باشد. می توان اوراق یازده گانه فوق را بر اساس هدف سرمایه گذار (انتفاع و غیرانتفاع) به شرح زیر طبقه بندی نمود:

۱. اوراق بهادار اسلامی غیرانتفاعی (اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه)

۲. اوراق بهادار اسلامی انتفاعی

۱-۲ اوراق بهادار اسلامی با درآمد ثابت (اوراق اجاره، اوراق مرابحه، اوراق استصناع، اوراق سلف و اوراق خرید دین)

۲-۲ اوراق بهادار اسلامی با درآمد متغیر (اوراق مشارکت، اوراق مساقات، اوراق مضاربه و اوراق مزارعه)

با توجه به این تقسیم بندی، اوراق بهادار اسلامی به دو گروه عمده اوراق بهادار انتفاعی و اوراق بهادار غیر انتفاعی تقسیم می شوند. اوراق وقف و اوراق قرض الحسنه از جمله ابزارهای مالی غیرانتفاعی می باشد یعنی هدف از انتشار این اوراق کسب انتفاع نیست. از جمله اوراق بهادار اسلامی می توان به اوراق اجاره اوراق مرابحه، اوراق سلف، اوراق سفارش ساخت (استصناع) و اوراق رهنی به عنوان ابزارهای تأمین مال با درآمد ثابت و به اوراق مشارکت، اوراق مضاربه، اوراق مساقات و اوراق مزارعه به عنوان ابزارهای تأمین مالی با درآمد متغیر اشاره نمود که هر یک از آنها به شرح زیر می باشد.

اوراق قرض الحسنه

یکی از آموزه های اقتصادی در اسلام به منظور حمایت از نیازمندان و قشرهای آسیب پذیر جامعه، تشویق مسلمانان به اعطای قرض الحسنه است. در آیات و روایات فراوانی از مومنان خواسته شده است که بخشی از اموال خود را برای کمک به نیازمندان و رفع گرفتاری برادران دینی خویش قرض الحسنه دهند. در برخی روایات فضیلت قرض الحسنه بالاتر از صدقه شمرده شده است!

۱. موسویان، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، ج ۶، ص ۳۴۷.

حضرت امام صادق (ع) فرمود: «کسی که مالی را به کسی وام دهد، و مدتی برای پرداخت آن معین کند، و آن تفرض در مدت معین وصول نگردد، به ازای هر روز تأخیر، ثواب یک دینار صدقه را برای او خواهد داشت.^۱

قرض دادن از ثمرات سخاوت و فضل و ثواب آن بینهایت است. حضرت امام محمدباقر (ع) فرمود: هر که به مردی قرض دهد تا زمانی که قدرت بر اداء آن داشته باشد، مال او در زکوه است و خود او با ملائکه در نماز است تا آن را بگیرد.^۲

در حدیثی دیگر از امام صادق (ع) چنین بیان شده است نواب صا. فه را ده مقابل میدهند و ثواب فرض را هیجده مقابل.

همان گونه که بیان شد، اوراق قرض الحسنه بر پایه عقد قرض الحسنه است. اوراق قرض الحسنه اوراق بهاداری است که براساس عقد قرض بدون بهره منتشر می شود و به موجب آن عقد، ناشر اوراق به میزان ارزش اسمی آنها به خریداران اوراق قرض الحسنه بدهکار است و بایستی در سررسید اوراق، به آنان بپردازد. به عبارت دیگر، اوراق بهادار قرض الحسنه، اوراق بهادار بانام و قابل نقل و انتقالی است که نشان دهنده میزان بدهی بانی به دارندگان اوراق است که باید در سررسید یا سررسیدهای مشخص تسویه گردد. با انتشار اوراق قرض الحسنه از طریق نهاد واسطه، رابطه وکیل و موکل میان ناشر و دارندگان اوراق قرض الحسنه جهت انجام امور مرتبط با قرض برقرار می گردد. خرید اوراق قرض الحسنه به منزله قبول وکالت نهاد واسطه بوده و وکالت وی تا سررسید و تصفیه نهایی اوراق غیر قابل عزل و معتبر است. در صورت انتشار اوراق قرض الحسنه توسط بانی، رابطه قرض مستقیم میان بانی و دارندگان اوراق ایجاد میشود. بانی ملزم به مصرف وجوه ناشی از انتشار اوراق در طرح موضوع تأمین مالی است.

به عنوان مثال، سازمان بهزیستی با انتشار صد هزار ورقه قرض الحسنه یک میلیون ریالی با سررسیدهای مشخص و فروش آنها به افراد (صاحبان اوراق قرض الحسنه)، مبلغ یک میلیارد ریال وجوه نقد را جمع آوری و آنها را در حساب خود نزد یکی از بانک های کشور نگهداری می نماید. سپس افراد نیازمند را برای گرفتن وام تا سقف معینی به آن بانک معرفی می نماید. سپس از محل اقساط آن وامها، بدهی خود به صاحبان اوراق را می پردازد.

۱. شیخ صدوق، ثواب الاعمال و عقاب الأعمال، ص ۱۳۸، ۳. فیض

۲. کاشانی، ترجمه الشریعه، ص ۵۹

اوراق اجاره

نوع دیگر ابزارهای مالی اسلامی اوراق بهادار اجاره است. این اوراق علاوه بر توان تخصیص منابع در بازار اولیه، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه را دارد و می تواند به عنوان ابزار مالی کار آمد در کشورهای اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.^۱ اوراق اجاره براساس قرارداد اجاره طراحی می شود و اوراق بهاداری است که دارنده آن، مالک بخشی از دارایی اجاره داده شده است که براساس قرارداد اجاره به اجاره کننده واگذار شده است. به عنوان مثال، یک موسسه مالی با انتشار اوراق اجاره وجوه نقد موردنیاز را از متقاضیان جمع آوری می کند، سپس با استفاده از آن منابع، کالاهای سرمایه ای و مصرفی بادوام موردنیاز دولت، حدهای اقتصادی اعم از حقیقی و حقوقی را خریداری نموده و به آنان اجاره می دهد. از آنجا که کالاهای خریداری شده با استفاده از منابع صاحبان اوراق خریداری می شود، آنان مالک کالاها بوده و به تبع آن اجاره بها نیز خواهند بود. فرض نمایید موسسه مالی با انتشار اوراق بهادار اجاره به ارزش ده میلیارد یان به وکالت از طرف صاحبان اوراق، به خرید یک هواپیمای مسافربری اقدام می نماید، سپس به را از آنان، هواپیما را به یک شرکت حمل و نقل هوایی اجاره میدهد و به صورت ماهانه اجاره بهای آن را در سررسیدهای مشخص از شرکت حمل و نقل دریافت می کند و پس از کسر درصدی به عنوان حق الوکاله خود، مابقی اجاره بها را بین دارندگان اوراق به تناسب تقسیم می کند.

اوراق مرابحه

بیع مرابحه معامله ای است که فروشنده بهای تمام شده کالا یعنی قیمت خرید و هزینه های مستقیم خرید را به اطلاع مشتری می رساند، سپس تقاضای مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود می کند. به عنوان مثال، اعلام می کند این کالا را به یکصد هزار ریال خریداری کرده و حاضر است به یکصد دو هزار ریال یا با ده درصد سود به مشتری بفروشد. با استفاده از ویژگی های بیع مرابحه می توان اقدام به طراحی اوراق بهاداری به نام اوراق مرابحه نمود. این اوراق در برخی کشورهای اسلامی چون مالزی تحت عنوان اوراق قرضه اسلامی اجرا شده است. اوراق مرابحه اوراق بهاداری است که حکایت از بدهی ناشی از بیع مرابحه دارد و دارنده اوراق مرابحه، مالک و طلبکار آن دین شناخته می شود. مهم ترین اوراق مرابحه عبارت اند از:

۱. مجتهد و حسن زاده، پول بانکداری و نهاد مالی، ص ۲۷۷

۱. اوراق مرابحه بدهی دولت
۲. اوراق مرابحه باز خرید دارایی ها؛
۳. اوراق مرابحه موسسات مالی.

در گروه اول، اوراق به صورت دو طرح مستقل، اما مشابه هم، از طریق بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و وزارت امور اقتصادی و دارایی تهیه و پیشنهاد می شود. مطابق طرح پیشنهادی بانک مرکزی، بخش خصوصی، کالاهای موردنیاز دولت را خریداری نموده و آنها را به قیمت بیشتری به صورت نسیه به دولت می فروشد. دولت در مقابل آن اسناد بهاداری با مبالغ اسمی و با سررسیدهای مشخص (اوراق بدهی دولت به فروشنده تحویل می دهد. دارندگان اوراق می توانند تا سررسید منتظر بمانند و مبلغ اسمی سند را از دولت دریافت کنند و یا قبل از سررسید در بازار ثانوی به فروش برسانند.

براساس طرح پیشنهادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانکها و موسسه های مالی اعتباری، از محل منابع خود کالاهای موردنیاز دولت را به صورت نقد خریداری و به صورت نسیه مدت دار به دولت می فروشند. دولت در قبال خرید کالاهای مذکور اسناد مالی با مبالغ معین و سررسیدهای مشخص (اوراق خرید دولتی) به بانک ها و موسسه های مالی (فروشنندگان کالا) می پردازد آنها نیز می توانند تا سررسید اوراق منتظر بمانند و در سررسید مبلغ اسمی را دریافت کنند و یا می توانند قبل از سررسید در بازار ثانویه به مردم و یا بانک مرکزی بفروشند و پول نقد دریافت کنند.^۲

در گروه دوم، اوراق بهادار منتشر شده مبتنی بر باز خرید دارایی است. در این روش موسسه ناشر اوراق، دارایی های دولت، واحدهای اقتصادی را به صورت نقد خریداری نموده و وجه آن را می پردازد. سپس باقیمتی بالاتر به صورت نسیه مدت دار به خود آن واحدها می فروشد و در مقابل از آنها اسناد مالی با مبالغ و سررسیدهای معین دریافت می کند. موسسه ناشر می تواند منتظر بماند تا در زمان سررسید مبلغ اسمی اسناد را از خریداران دریافت کند و یا در بازار ثانوی آنها را بفروشد.^۳ وجوه اوراق مرابحه باز خرید داراییها، این امکان را فراهم می نماید که از یک طرف دولتها و واحدهای اقتصادی که با کمبود نقدینگی مواجه هستند، بتوانند از طریق فروش

۱. فراهانی، سیاست های اقتصادی در اسلام، ص ۳۷۳

۲. مقدسی، سیاست های پولی، ص ۸۸-۸۷

۳. صالح آبادی، بازارهای مالی اسلامی، صص ۱۱۴-۱۱۲.

نقدی و بازخرید نسبه دارایی های خود به نقدینگی موردنظر دست یابند و از طرف دیگر موسسات مالی و صاحبان اوراق، از طریق خرید و فروش این اوراق، به سود دست یابند.^۱

در گروه سوم از اوراق مرابحه، موسسه مالی با انتشار و واگذاری اوراق مرابحه وجوه مازاد افراد را جمع آوری می کند و به وکالت از طرف آنان کالاهای موردنیاز دولت و واحدهای اقتصادی را به صورت نقد خریداری نموده و سپس با افزودن نرخ مشخصی به عنوان سود، به صورت نسبه به آنها می فروشد. سود حاصل از عملیات خرید و فروش نیز پس از کسر درصدی به عنوان حق الوکاله موسسه مالی (ناشر) به صورت فصلی یا سالانه بین صاحبان اوراق توزیع می شود.^۲

اوراق استصناع

ر از ابزارهای مالی که در برخی از کشورهای اسلامی به مرحله اجرا رسیده، اوراق بهاداری استصناع است که بر اساس قرارداد استصناع (سفارش ساخت) طراحی شده است.

واژه استصناع در لغت از باب استفعال از ماده اصنع^۳ است و به معنای طلب و سفارش ساخت چیزی است.^۴ سه نکته در قرارداد استصناع وجود دارد که آن را از سایر قراردادها متمایز می کند. نخست اینکه قرارداد استصناع به طور معمول کالای مورد نظر موجود نیست و سازنده در آینده آن را ساخته و تحویل می دهد. دوم اینکه، در قرارداد استصناع تهیه مواد اولیه و لوازم کار بر عهده سازنده است و سوم این که به طور معمول در زمان انعقاد قرارداد، کل ثمن (و جوه) پرداخت نمی شود، بلکه بخشی از آن به عنوان پیش پرداخت است و بخش دیگری نیز به صورت دفعی یا تدریجی تا زمان تحویل کالا پرداخت خواهد شد. البته گاهی بخشی از آن به بعد از تحویل کالا هم منتقل می شود.^۴ برخی از مواقع شخص حقیقی یا حقوقی به طور مستقیم و بی واسطه تولید محصولی را به سازنده همان محصول سفارش می دهد. به عنوان مثال، دانشگاهی به کارخانه تولید کننده محصولات چوبی، ساخت هزار عدد صندلی را سفارش می دهد و سازنده طبق قرارداد متعهد می شود در مقابل مبلغ معین در زمان مشخص، کالاهای موردنظر را ساخته و تحویل دهد.

۱. موسویان، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، چ ۶، ص ۳۵۷.

۲. همان، ۳۵۸.

۳. فرهنگ فارسی عمید، استصناع

۴. موسویان، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، چ ۳۸۶، ۶.

اوراق سلف

اوراق سلف اوراقی است که براساس قرارداد سلف منتشر می شود. ناشر اوراق سلف با واگذاری اوراق، وجوه متقاضیان اوراق را جمع آوری و دارایی مربوط را به قیمت معین در زمان آتی پیش خرید می کند.

اوراق مشارکت

یکی دیگر از ابزارهای مالی قابل استفاده در بازار سرمایه کشورهای اسلامی، اوراق مشارکت است. دارندگان اوراق مشارکت در واقع به صورت مشاع به همراه ناشر اوراق به تناسب سرمایه خود مالک بنگاه و فعالیت و به تبع آن در سود حاصل نیز شریک خواهند بود.^۱ بر طبق قانون اوراق مشارکت، اوراق مشارکت اوراق بهادار بانام یا بی نامی است که به موجب این قانون به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین منتشر می شود و به سرمایه گذارانی که قصد مشارکت در اجرای طرح را دارند واگذار می گردد. دارندگان این اوراق به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت، در سود حاصل از اجرای طرح مربوط شریک خواهند بود. خرید و فروش این اوراق مستقیماً و یا از طریق بورس اوراق بهادار مجاز می باشد.^۲

۱. همان، ص، ۴۰۸.

۲. اداره کل تدوین و تنقیح قوانین و مقررات، مجموعه قوانین پولی و بانکی، ص ۲۸۲

سوالات فصل

۱. جذابیت اوراق بهادار اسلامی نسبت به اوراق بهادار ربوی چیست؟
۲. واحدهای اقتصادی چگونه می توانند از طریق این اوراق بهادار اسلامی، نقدینگی خود را مدیریت نمایند؟
۳. اوراق بهادار اسلامی چگونه پل ارتباطی بین دو بازار پول و سرمایه است؟
۴. اهداف اوراق بهادار اسلامی را توضیح دهید.
۵. اوراق بهادار اسلامی (صکوک) را تعریف کنید.
۶. ویژگی های اوراق بهادار اسلامی را توضیح دهید.
۷. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دین را توضیح دهید.
۸. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر خرید و فروش دارایی فیزیکی را توضیح دهید.
۹. اوراق بهادار اسلامی مبتنی بر مشارکت در سود طرح اقتصادی را توضیح دهید.
۱۰. در فرآیند انتشار اوراق بهادار اسلامی، ارکان آن را نام ببرید.
۱۱. انواع اوراق بهادار اسلامی را نام ببرید و هر یک را به اختصار توضیح دهید.

پرسش های چهارگزینه ای فصل

۱. در نظام سرمایه داری برای تأمین سرمایه پروژه ها اقدام به صدور اوراق بهادار بر پایه یا می کنند.
الف) بدهی - بهره ب) بدهی - سود ج) بهره - سود د) هیچ کدام
۲. ابزارهای مالی اسلامی یا به اصطلاح، به گونه ای طراحی می شوند که دارندگان آنها به صورت در فعالیت های اقتصادی مشارکت نمایند.
الف) اوراق قرضه - مشاع ب) صکوک - انتفاع ج) صکوک - مشاع د) اوراق قرضه - صکوک
۳. کدام یک جزء فواید ابزارهای مالی اسلامی است؟
الف) مدیریت ریسک ب) مدیریت نقدینگی ج) تأمین مالی د) همه موارد
۴. به کمک اوراق بهادار اسلامی می توان دارایی هایی که نقدینگی دارند را از ترازنامه خارج نموده و جایگزین آن نمود.
الف) بالا - وجوه نقد ب) پایین - وجوه نقد
ج) پایین - دارایی غیرنقدی د) پایین - دارایی پولی

۵. از آنجا که اوراق بهادار اسلامی با پشتوانه منتشر می شود لذا دارای ریسک است و هزینه تأمین مالی را نیز میدهد

الف) دارایی - کمتر - کاهش ب) دارایی - کمتر - افزایش

ج) مردم کمتر - کاهش د) وجه نقد - کمتر - کاهش

۶. کدام یک جزء اهداف اوراق بهادار اسلامی است.

الف) تأمین سرمایه ب) تأمین نقدینگی ج) تبدیل دارایی به اوراق بهادار د) همه موارد

۷. کدام یک تعریف اوراق بهادار اسلامی است.

الف) گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که دارنده آن، مالک یک یا مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص میشود.

ب) گواهی هایی با ارزش اسمی غیر یکسان که دارنده آن، مالک یک یا مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص میشود.

ج) گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که دارنده آن، مالک یک یا مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل و از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص نمیشود.

د) گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که دارنده آن، مالک فقط منافع حاصل از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص می شود.

۸. مهم ترین ویژگی اوراق بهادار اسلامی که آنها را از اوراق بهادار ربوی متمایز می سازد چیست؟

الف) سهم از سود ب) سهم از درآمد ج) سهم مشاع د) سهم غیر مشاع

۹. فرض به شرط زیاده است که از دیدگاه فقه اسلام زیاده است که از دیدگاه فقه اسلامی محسوب می شود.

الف) سهم از سود ب) مساقات ج) اقاله د) ربا

۱۰. کدام یک از اوراق بهادار اسلامی از جهت بازدهی، نزدیک ترین گروه به اوراق بهادار ربوی هستند؟

الف) اوراق مرابحه ب) اوراق مساقات ج) اوراق مضاربه د) هیچ کدام

۱۱. در اوراق، نهاد ناشر اوراق در جایگاه وکیل صاحبان اوراق، با منابع مالی آنان، دارایی را به صورت نقد خریداری می نماید و به استفاده کننده آن دارایی به طور نسبه مدت دار میفروشد.

الف) اوراق مرابحه ب) اوراق مساقات ج) اوراق مضاربه د) هیچ کدام

۱۲. صاحبان چنین اوراق بهاداری به صورت مشاع در جایگاه صاحبان سرمایه در احداث پروژه یا انجام یک فعالیت اقتصادی مشارکت می کنند و به تبع آن در سود حاصله سهیم میشوند.

الف) اوراق مرابحه ب) اوراق مساقات ج) اوراق مضاربه د) ب و ج

۱۳. هر شخص حقوقی است که انتشار اوراق با هدف تأمین مالی وی صورت می گیرد را چه گویند؟

الف) واسط ب) بانی ج) امین د) عامل

۱۴. شخص حقوقی است که به عنوان واسطه بین ناشر و سرمایه گذاران فعالیت می نماید و نسبت به دریافت وجوه از سرمایه گذاران و پرداخت اصل و سود اوراق در سررسیدهای معین طبق قرارداد عاملیت، مبادرت می ورزد؟

الف) واسط ب) بانی ج) امین د) عامل

۱۵. کدام یک از اوراق زیر بر اساس عقد قرض بدون بهره منتشر می شود؟

الف) اوراق مرابحه ب) اوراق مساقات ج) اوراق مضاربه د) اوراق قرض الحسنه

۱۶. معامله ای است که فروشنده بهای تمام شده کالا یعنی قیمت خرید و هزینه های مستقیم خرید را به اطلاع مشتری می رساند، سپس تقاضای مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود می کند

الف) مساقات ب) مرابحه ج) مضاربه د) سلف

۱۷. ناشر اوراق با واگذاری اوراق ، وجوه متقاضیان اوراق را جمع آوری و دارایی مربوط را به قیمت معین در زمان آتی را پیش خرید می کند.

الف) مساقات ب) مرابحه ج) مضاربه د) سلف

۱۸. اوراق بهادار بانام یا بی نامی است که به موجب این قانون به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین منتشر می شود و به سرمایه گذارانی که قصد مشارکت در اجرای طرح را دارند واگذار می گردد.

الف) مساقات ب) مرابحه ج) مشارکت د) سلف

۱۹. دانشگاهی به کارخانه تولید کننده محصولات چوبی، ساخت هزار عدد صندلی را سفارش می دهد و سازنده طبق قرار داد متعهد می شود در مقابل مبلغ معین در زمان مشخصی، کالاهای موردنظر را ساخته و تحویل دهد. این را گویند.

الف) استصناع ب) مرابحه ج) مضاربه د) سلف

۲۰. نام دیگر صکوک سلم را چه گویند؟

الف) استصناع ب) مرابحه ج) مضاربه د) سلف

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ (فاطر، ۳)

"ای مردم، متذکر شوید که چه نعمتها خدا به شما عطا فرمود، آیا جز خدا آفریننده‌ای هست که از آسمان و زمین به شما روزی دهد؟ هرگز جز آن خدای یکتا خدایی نیست، پس این مشرکان چگونه شما را (از درگاه حق رو به بتان باطل) می‌گردانند؟"

(ترجمه الهی قمشه ای)

فصل سوم

حسابداری اوراق اجاره

مقدمه

در کشورهای غربی اوراق قرضه از جمله مهم ترین ابزارهای مالی مورد استفاده واحدهای تجاری است که با هدف تامین مالی منتشر می شود. استفاده از این ابزار مالی در نظام مالی امروزه، بسیار متداول است در حالی که استفاده از آن، در نظام مالی اسلامی، ربوی بوده و مردود شمرده می شود. بنابراین در کشورهای اسلامی، استفاده از ابزارهای مالی به مانند اوراق قرضه، مقبولیتی ندارد. دولت های اسلامی و واحدهای تجاری در کشورهای اسلامی که به دنبال تأمین مالی و مدیریت نقدینگی خود هستند نیازمند جایگزین هایی، مطابق با اصول اسلامی می باشند. از جمله مهم ترین روش های جایگزین تأمین مالی در کشورهای اسلامی، استفاده از ابزارهای نوین مالی است. یکی از ابزارهای تأمین مالی که به وسیله کارشناسان مالی اسلامی پیشنهاد شده، اوراق بهادار اجاره است. این اوراق بهادار علاوه بر فراهم نمودن شرایط لازم جهت تامین مالی واحدهای تولیدی و خدماتی، قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه را دارد و می تواند به عنوان ابزار مالی کار آمد مورد استفاده قرار گیرد.

بعد از تصویب قانون بازار اوراق بهادار در سال ۱۳۸۴، زمینه لازم برای طراحی انواع مختلف ابزارهای مالی اسلامی فراهم شد. در این میان، اوراق اجاره، به عنوان دومین ابزار مالی بعد از اوراق مشارکت، مورد توجه سازمان بورس و اوراق بهادار قرار گرفت. با برطرف شدن مسائل مالیاتی مربوط به انتشار این ابزار مالی در سال ۱۳۸۸، زمینه لازم برای استفاده از این ابزار مالی در بازار سرمایه فراهم شد. در این فصل به بررسی مسائل مرتبط با اوراق بهادار اجاره پرداخته شده و ثبت های حسابداری اوراق بهادار اجاره نیز بیان گردیده است.

اوراق اجاره

ایده انتشار اوراق بهادار اجاره برای نخستین بار توسط منذر قحف در سال ۱۹۹۷ مطرح شد. در میان ابزارهای مالی اسلامی، اوراق اجاره به دلیل ویژگی های متمایزی که دارد، ابزاری جذاب و محبوب در بین سرمایه گذاران مسلمان محسوب می شود، تا جایی که در حدود ۲۹ درصد (۱۸۰۸۴۷ میلیون دلار) از کل صکوک منتشر شده بین سالهای ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۵، مربوط به اوراق بهادار اجاره بوده است. کشور مالزی با ۱۳/۹۸ درصد، پیشگام در زمینه انتشار اوراق اجاره است^۲

اوراق اجاره، اوراق بهاداری است که نشان دهنده مالکیت مشاع دارندگان آن، در دارایی مبنای انتشار اوراق است

که اجاره داده میشود^۱ به عبارت دیگر، صاحبان اوراق اجاره، مالک مشاع دارایی اجاره داده شده به مستأجر هستند. مبنای انتشار اوراق اجاره، دارایی پایه ای است که توسط مستأجر اجاره می شود. در اوراق اجاره حق استفاده از منافع دارایی یا مجموعه ای از دارایی ها، در قبال دریافت اجاره بها از مستأجر، به مستأجر منتقل میشود. مدت قرارداد اجاره مشخص است و می توان اجاره بها را در ابتدای دوره، انتهای دوره، با سررسیدهای ماهانه، فصلی یا سالانه پرداخت کرد. از آنجا که اوراق اجاره، اوراق بهاداری است که بیانگر مالکیت مشاع فرد است، می توان آن را در بازار ثانویه و به قیمتی که به وسیله عامل های بازار تعیین می شود، معامله نمود^۲.

روش کار در اوراق اجاره به این صورت است که یک مؤسسه مالی (نهاد واسط) با انتشار اوراق اجاره منابع موردنیاز را از سرمایه گذاران جمع آوری می کند. سپس با استفاده از منابع مالی کسب شده، دارایی عین (مستأجره) موردنیاز بانی (دولت و واحدهای اقتصادی را خریداری نموده و به بانی اجاره میدهد. از آنجا که دارایی مذکور با استفاده از منابع مالی صاحبان اوراق، خریداری شده است، لذا آنان مالک دارایی محسوب میشوند و به تبع آن، اجاره بها دریافت می کنند. رابطه حقوقی دارندگان اوراق با نهاد واسط رابطه وکالت (حق العمل کاری است. افراد با پرداخت وجه نقد و دریافت اوراق اجاره، به نهاد واسط وکالت میدهند، وجه آنان را به صورت مشاع همراه با پول سایر متقاضیان اوراق اجاره، برای خرید کالاهای سرمایه ای و بادوام مصرف کند.

ارکان اوراق بهادار اجاره

برای انتشار اوراق بهادار اجاره وجود حداقل سه نهاد مالی ضرورت دارد که عبارتند از بانی، واسط و امین^۳

الف) بانی: بانی^۴ در حقیقت عامل اصلی انتشار اوراق اجاره است. به این معنا که بانی شخصی است که به علت نیازمندی به تأمین مالی یا تأمین نقدینگی و عدم امکان تأمین آن از بازار پول یا دیگر راههای ممکن، به تأمین مالی از راه اوراق اجاره اقدام می کند. استفاده از لفظ بانی برای این شخص حقوقی از اینجا سرچشمه گرفته است که بانی آغازگر فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره است. مطابق با دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، بانی شخص حقوقی است که نهاد واسط برای تأمین مالی وی در قالب عقود اسلامی، اقدام به انتشار اوراق اجاره می

۱. بند ۱ ماده ۱ ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره مصوب شورای عالی بورس و اوراق بهادار مورخ ۸۶/۱۱/۱

۲. سروش، ۱۳۸۶ش، «بررسی صکوک اجاره»، ص ۱۶

۳. سعیدی و سروش، ۱۳۸۸، ابعاد حسابداری و مالیاتی اوراق (صکوک اجاره در ایران، صص ۳۵-۳۶

نماید.^۱ همچنین، بر اساس دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، بانی باید در ایران به ثبت رسیده باشد، حداکثر نسبت بدهی به دارایی آن ۹۰ درصد و اظهار نظر مؤسسه حسابرسی معتمد سازمان بورس و اوراق بهادار، درباره آن به صورت اظهار نظر مردرد با عدم اظهار نظر نباشد.^۲

ب) واسط: واسط شرکتی برای خاص^۳ است که وظیفه اصلی آن انتشار اوراق بهادار است. به عبارت ساده، واسط شخص حقوقی است که به طور معمول اوراق بهادار را به نام خود منتشر می کند و در جایگاه وسیله ای جهت انتقال دارایی ها فعالیت می کند. مؤسسه واسط علاوه بر فرآیند انتشار اوراق بهادار اسلامی در فرآیند تبدیل دارایی ها به اوراق بهادار^۴ نیز دخیل است. به علت جلو گیری از ریسک ورشکستگی، شرکت واسط فقط می تواند فعالیتی خاص انجام دهد و از انجام فعالیت های دیگر منع شده است. شخصیت حقوقی واسط به طور معمول با مسئولیت محدود با شرکت مختلط غیر سهامی^۵ است که هدفی خاص، دقیق و از پیش تعیین شده داشته و عمر محدودی دارند.

براساس ماده ۸ ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره، شرکت واسط به وسیله امین و با مجوز سازمان بورس و اوراق بهادار تأسیس شده و فعالیت می کند.^۶ کاهش ریسک اعتباری، کاهش ریسک ورشکستگی و افزایش اطمینان سرمایه گذاران از مالکیت مشاع در دارایی از جمله مهم ترین علل پدید آمدن شرکت واسط هستند. در حقیقت، وجود واسط سبب کاهش ریسک و افزایش شفافیت اطلاعاتی خواهد شد. در بسیاری از موارد این گونه شرکت ها فقط برای انتشار یک نوع اوراق بهادار تأسیس می شوند و پس از سررسید اوراق منحل می شوند.^۷

ج) امین: امین شخص حقوقی است که به نمایندگی از سرمایه گذاران و به منظور حفظ منافع آنان فعالیت می کند و مسئولیت نظارت بر کل فرایند عملیاتی اوراق اجاره را بر عهده دارد.^۸ بانک ها، مؤسسات مالی و اعتباری غیر بانکی دارای مجوز از بانک مرکزی با شرکت های تأمین سرمایه می توانند به پیشنهاد بانی و با دریافت مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار در جایگاه امین فعالیت کنند، تمام نقل و انتقال های مالی مربوط به فرایند

۱. دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، بند (ج) ماده (۱).

۲. دستورالعمل انتشار اوراق اجاره، بند (الف) ماده (۲).

۳. Special Purpose Vehicle

۴. Securitization

۵. Limited partnership

۶. سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۸۶، ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره، ۲ و ۳.

۷. سروش و صادقی، ۱۳۸۷، مدیریت ریسک اوراق بهادار اجاره (صکوک اجاره)، ص ۸.

۸. سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۸۶، ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره، ص ۱.

انتشار اوراق اجاره تا تسویه کامل اوراق به وسیله امین یا نماینده وی انجام می شود و مسئولیت این نقل و انتقال ها با امین است!

قلمرو اوراق اجاره

قلمرو اوراق بهادار اجاره در بخش وسیعی از اقتصاد می تواند جریان داشته باشد که مهم ترین آنها عبارتند از :

۱. کالاهای مصرفی بادوام

۲. کالاهای سرمایه ای بنگاه های اقتصادی

۳. کالاهای سرمایه ای دولت و موسسات دولتی

موسسه مالی ناشر اوراق اجاره، می تواند با استفاده از منابع حاصل از فروش اوراق اجاره، به خرید کالاهای بادوام موردنیاز مصرف کنندگان اقدام کند و سپس آن را به صورت اجاره به شرط تملیک به آنان واگذار نماید. همچنین موسسه مالی ناشر اوراق اجاره می تواند کالاهای سرمایه ای موردنیاز بنگاههای تولیدی، خدماتی و بازرگانی را خریداری نموده و به صورت اجاره عادی یا اجاره به شرط تملیک به آنان اجاره دهد. کالاهایی به مانند زمین، ساختمان، هواپیما، کشتی، ماشین آلات و خط تولید، امروزه توسط شرکتهای لیزینگ اجاره داده میشوند و در نهایت موسسه مالی ناشر اوراق می تواند کالاهای سرمایه ای موردنیاز وزارتخانه ها، شرکت ها، موسسات و نهادهای وابسته به دولت و شهرداری ها را خریداری و به صورت اجاره عادی یا اجاره به شرط تملیک به آنها واگذار کنند. کاربرد اوراق اجاره برای تأمین نیازهای سرمایه ای دولت به ویژه در طرح های کلان و عمرانی، این امکان را به دولت می دهد تا بتواند از طریق این اوراق، بودجه طرح های ملی را فراهم آورد در نتیجه این اوراق می توانند به عنوان ابزاری برای سیاست مالی دولت به کار روند.

انواع اوراق اجاره

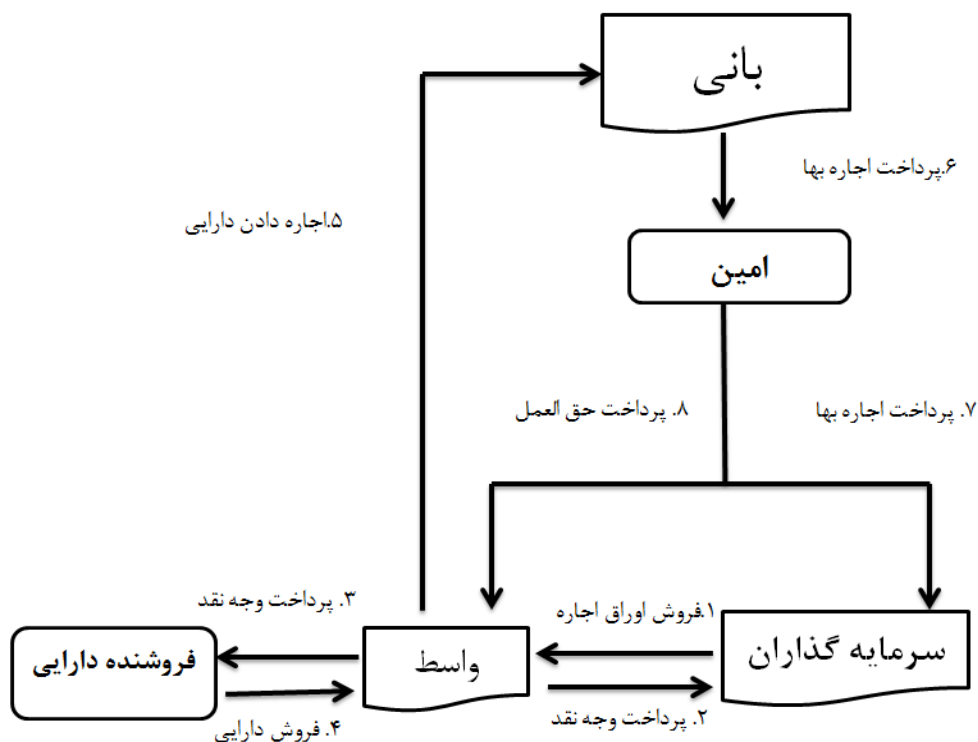
اوراق بهادار اجاره را می توان به طرق مختلفی طبقه بندی کرد. این اوراق را براساس نوع عقد می توان به دو دسته اوراق اجاره عادی و اوراق اجاره به شرط تملیک تقسیم نمود، البته در پول از آن ها، نه دسته بندی های دیگری نیز دارند، اما در تقسیم بندی کلی می توان اوراق اجاره را به سه دارد که شامل اوراق اجاره تأمین دارایی، اوراق اجاره تأمین نقدینگی و اوراق اجاره رهنی تقسیم نمود.

۱. **اوراق اجاره تأمین دارایی:** اوراق اجاره تأمین دارایی، ایرانی است که در آن نهاد واسط از محل فروش اوراق به متقاضیان (سرمایه گذاران)، دارایی را به نمایندگی از طرف سرمایه گذاران از فروشنده دارایی

۱. همان: ص ۲

۲. سیاست مالی مجموعه ای از ابزارهای مالی مانند مالیات و مخارج دولت برای تاثیر گذاری بر اقتصاد کلان است.

خریداری نموده و به بانی (مستأجر) اجاره می دهد و از بابت آن، اجاره بهای دریافت شده از بانی به صاحبان اوراق تعلق می گیرد. فرآیند انتشار اوراق اجاره تأمین دارایی در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

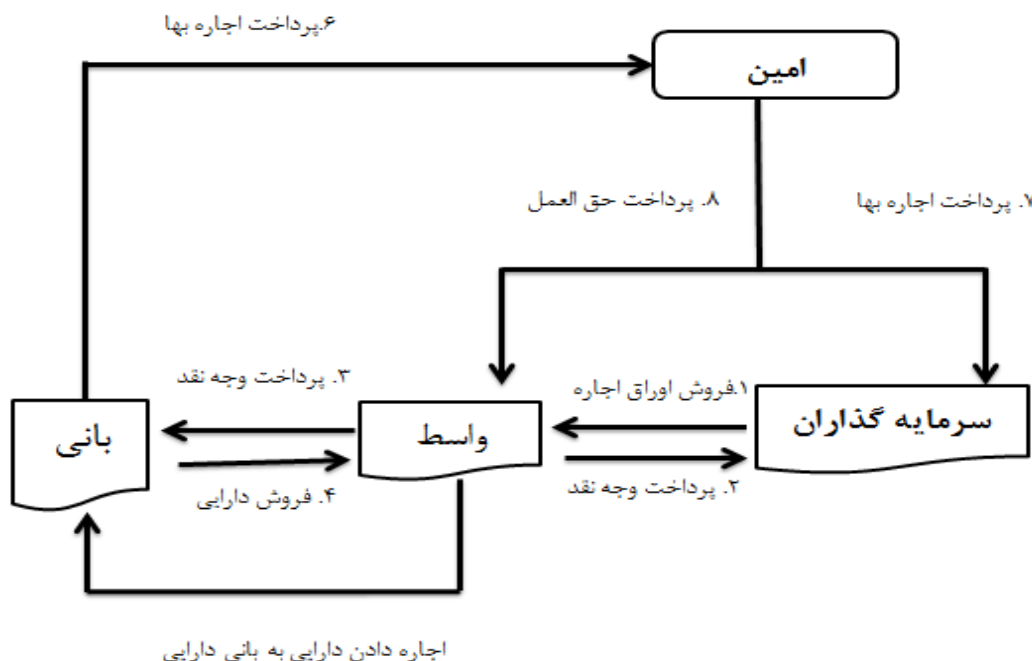

شکل ۱. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره تأمین دارایی

از آنجا که در این حالت، اوراق اجاره جهت به دست آوردن دارایی خاصی برای بانی به وسیله نهاد واسط منتشر می شود، آن را اوراق اجاره تأمین دارایی گویند

۲. **اوراق اجاره تأمین نقدینگی:** در اوراق اجاره تأمین نقدینگی، بانی دارایی خود را که در حال حاضر از آن استفاده می کند، به نهاد واسط می فروشد و مجدد آن را اجاره می کند که به آن فروش و اجاره مجدد^۱ می گویند. واسط برای پرداخت وجه نقد دارایی خریداری شده از بانی، اوراق اجاره منتشر و به متقاضیان آن می فروشد و از وجوه حاصله، دارایی بانی را خریداری می کند و به وی اجاره می دهد و اجاره بهای دریافت شده از بانی را به دارندگان اوراق پرداخت می کند. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره تأمین نقدینگی در شکل شماره ۲ آمده است.

۱. Salo & Lease Back

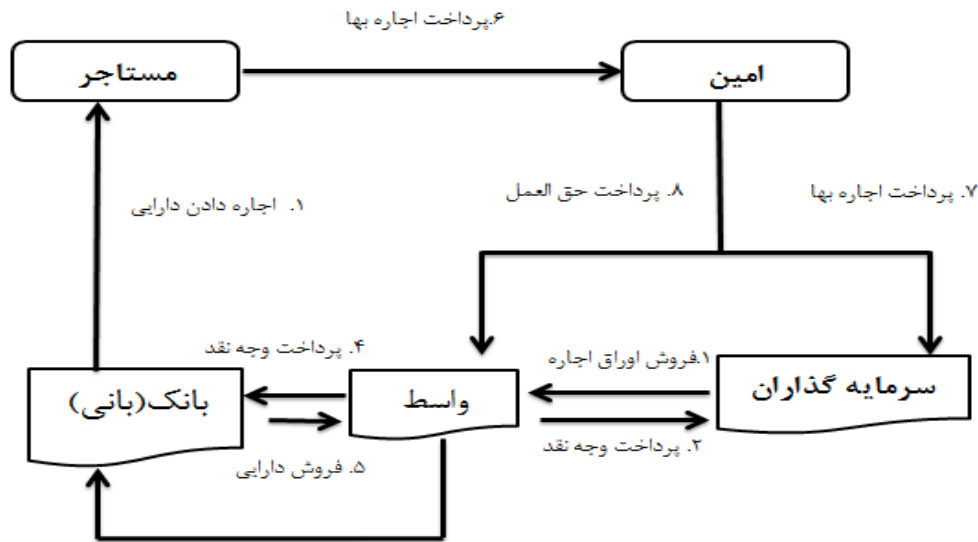

شکل ۲. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره تأمین نقدینگی

از آنجا که بانی با استفاده از اوراق اجاره به تأمین نقدینگی مورد نیاز خود اقدام می کند، به این نوع اوراق، اوراق اجاره تأمین نقدینگی گفته میشود. به بیان ساده می توان گفت بانی توانسته است با فروش موقت دارایی خود مبلغی را جهت رفع نیازهای نقدینگی خود کسب کند.

۳. **اوراق اجاره رهنی:** نوع سوم اوراق اجاره، بیشتر مورد استفاده بانک ها، لیزینگ ها و مؤسسات اعتباری است. در این روش، بانی (بانک) دارایی را که در قالب عقد اجاره به شرط تملیک واگذار نموده است را به واسط می فروشد. بر این اساس، ابتدا واسط، اوراق اجاره را منتشر می کند و سپس دارایی هایی را که بانک در قالب عقد اجاره به شرط تملیک در طی زمان به افراد گوناگونی داده است از بانی خریداری می کند. با فروش این دارایی ها رابطه بانی و واسط قطع می شود و واسط از طرف سرمایه گذاران مالک دارایی هایی می شود که بانک (بانی) آنها را از پیش به صورت اجاره به شرط تملیک به گیرندگان تسهیلات واگذار نموده است. این نوع اوراق شبیه اوراق رهنی^۱ است با این تفاوت که اوراق رهنی با پشتوانه عقودهای فروش اقساطی منتشر می شود در حالی که اوراق اجاره با پشتوانه عقود اجاره عادی و اجاره به شرط تملیک منتشر می گردد. فرایند عملیاتی این اوراق در شکل ۳ نشان داده شده است.

۱. جهت کسب اطلاعات بیشتر درباره اوراق رهنی ر.ک: سروش، ۱۳۸۷

شکل ۳. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره رهنی

ریسکهای اوراق بهادار اجاره

امروزه ریسک و نوسانات در کانون توجه تمام ناشرین، سرمایه گذاران و حتی مسئولان و کارشناسان کشورها قرار دارد. بدلیل اهمیت و اثرگذاری ریسک در فرآیند تأمین مالی و انتشار اوراق بهادار، باید ریسکها را شناسایی، محاسبه و مدیریت نمود. جهت بررسی دقیق تر ریسک های اوراق اجاره، ریسکها به دو گروه ریسک های مالی و غیرمالی تقسیم میشوند. منظور از ریسک های مالی، ریسک هایی است که می توان آنها را مورد اندازه گیری کمی (با دقت نسبتا بالا) قرار داد. در مقابل، ریسک های غیرمالی قابلیت اندازه گیری ندارند و یا اندازه گیری آنها بسیار مشکل است!

۱. ریسکهای مالی

۱-۱ ریسک عدم فروش اوراق اجاره: ممکن است در مدت پذیره نویسی، تمامی اوراق اجاره به فروش نرسد. در این حالت، ناشر و بانی با ریسک عدم فروش اوراق یا ریسک جمع آوری وجوه نقد به میزان کافی مواجه میشوند و به دلیل عدم دریافت وجوه کافی نمی توانند دارایی موردنیاز را خریداری نمایند. جهت پوشش این

۱. سروش، ۱۳۹۰، مروری بر ابزارهای مالی اسلامی، کانون کارگزاران بورس و اوراق بهادار، ص ۱۳.

ریسک می توان در قرارداد فروش اوراق این مسئولیت را بر عهده شرکت تأمین سرمایه گذاشت. بدین صورت که اوراق اجاره فروش نرفته را شرکت تأمین سرمایه خریداری نماید.

۱-۲ ریسک نکول: به احتمال عدم ایفای تعهدات مالی بانی (اجاره کننده)، ریسک نکول گفته میشود. در اوراق اجاره، هنگامی که بانی نتواند یا نخواهد اجاره بهای سرمایه گذاران را به موقع پرداخت نماید، نکول رخ میدهد. جهت کاهش این ریسک، می توان از بانی ضمانت نامه های بانکی به عنوان تضمین اخذ نمود.

۱-۳ ریسک نرخ سود: ریسک نرخ سود عبارت است از احتمال نوسان ارزش اوراق اجاره، به دلیل تغییر در نرخ بازده سایر فرصت های سرمایه گذاری. در اوراق اجاره، اجاره بهاء یا سود سرمایه گذاران (خریداران اوراق اجاره) در بسیاری از موارد ثابت است. به عبارت دیگر، میزان اجاره بهای اوراق در زمان انتشار اوراق در امیدنامه^۱ و قراردادهای مرتبط کاملاً مشخص است و تنها حالت انعطاف پذیری که وجود دارد آن است که مبلغ اجاره بهاء با درصد خاصی که از ابتدا در قرارداد مشخص شده است، رشد نماید. از طرف دیگر از آنجا که نمی توان اجاره بها را معلق به نرخ دیگری مانند نرخ سود علی الحساب اوراق مشارکت، نرخ سود علی الحساب سپرده های بانکی و... وابسته نمود، بنابراین دارندگان اوراق اجاره در اکثر انواع اوراق اجاره، در هر دوره، اجاره بهای ثابتی را دریافت می کنند. چون این نرخ ثابت است، بنابراین، ریسک نرخ سود رابطه مستقیمی با نرخ بازده سایر فرصت های سرمایه گذاری دارد. به عنوان مثال، هرچه نرخ سود بانکی افزایش یابد، ریسک نرخ سود اوراق اجاره افزایش خواهد یافت، زیرا اجاره بها در قرارداد ثابت است

۱-۴ ریسک سرمایه گذاری مجدد جریانهای میان دوره ای: ریسک سرمایه گذاری مجدد، مربوط به دارایی های مالی است که بیش از یک دوره جریان نقدی دارند. بازدهی این گونه سرمایه گذاری ها به نحوه سرمایه گذاری مجدد جریان های نقدی که در طول دوره سرمایه گذاری دریافت می شوند بستگی دارد. این ریسک رابطه معکوسی با ریسک نرخ بهره نرخ سود بانکی) دارد زیرا با افزایش نرخ سود بانکی، قیمت اوراق با درآمد ثابت، کاهش می یابد و اثر نامساعد بر ثروت دارندگان اوراق می گذارد.

۲. ریسکهای غیرمالی

۱-۲ ریسک شریعت: ریسک شریعت به ریسک عدم وجود قوانین شرعی و مجوزهای شرعی در ارتباط با انتشار اوراق بهادار اسلامی در کشور گفته می شود. به علت الزام دریافت مجوز های انتشار اوراق بهادار اسلامی از

۱ . توافقاتی است که برای انتشار اوراق بهادار اسلامی نوشته میشود که نشان دهنده شرایط قرارداد می باشد.

سازمان بورس و اوراق بهادار به عنوان نهاد ناظر و وجود قوانین شرعی در انتشار اوراق در جمهوری اسلامی ایران ریسک شریعت کاهش می یابد. سازمان بورس و اوراق بهادار به منظور حداقل نمودن این ریسک، «کمیتة تخصصی فقهی» ایجاد نموده است تا این گونه مسائل را از نقطه نظر فقهی به صورت دقیق بررسی نماید و ریسک شریعت را به حداقل رساند.

۲-۲ ریسک قوانین و مقررات: به ریسک عدم وجود قوانین مالی مناسب در کشور، ریسک قوانین و مقررات گفته می شود. در این ریسک دو نکته حائز اهمیت است. نکته اول آنکه مجوز انتشار عرضه عمومی اوراق بهادار در بازار اولیه و ثانویه در عرصه های عمومی توسط سازمان بورس و اوراق بهادار صادر می شود. نکته دوم آنکه بسیاری از ریسک های اوراق اجاره را می توان در قالب عقد قراردادهای حقوقی معتبر پوشش داد. بنابر این، ریسک قوانین و مقررات با توجه به شرایط کنونی کشور نسبتاً اندکی می باشد.

حسابداری ارکان فعال در فرایند انتشار اوراق اجاره

پیش از بررسی بعد حسابداری اوراق اجاره، بیان دو مفهوم مرتبط با این اوراق یعنی «اجاره سرمایه ای، و اجاره عملیاتی، ضرورت دارد. براساس استاندارد حسابداری شماره ۲۱ با عنوان حسابداری اجاره ها، اجاره سرمایه ای، اجاره ای است که به سبب آن تقریباً تمام مخاطرات و مزایای ناشی از مالکیت دارایی به مستأجر منتقل می شود. براساس این استاندارد، در صورتی که اجاره، حداقل یکی از شرایط ذیل را داشته باشد، اجاره سرمایه ای خواهد بود:

۱. اجاره از نوع اجاره به شرط تملیک^۱ باشد؛
۲. اجاره کننده اختیار داشته باشد که دارایی مورد اجاره را در سررسید اجاره، به قیمتی که انتظار می رود به مراتب کمتر از ارزش منصفانه دارایی در آن تاریخ باشد خریداری کند؛
۳. دارایی مورد اجاره، ماهیت خاصی داشته باشد به گونه ای که فقط مستأجر (بانی) بتواند بدون انجام تغییرات قابل ملاحظه، از آن استفاده کند؛
۴. مدت اجاره حداقل ۷۵ درصد عمر اقتصادی^۲ دارایی را در بر گیرد، حتی اگر مالکیت دارایی سرانجام منتقل نشود.

۱. اجاره ای است که در آن دارایی اجاره داده شده در پایان قرارداد اجاره به اجاره کننده تعلق می گیرد

۲. عمر اقتصادی عبارت است از مدت زمانی که دارایی ای از لحاظ اقتصادی به وسیله یک یا چند کاربر قابل استفاده باشد و عمر مفید، برابر است با مدت زمانی که انتظار می رود منافع اقتصادی دارایی مورد اجاره به وسیله واحد تجاری مصرف شود.

۵. ارزش فعلی حداقل مبالغ اجاره بها در آغاز اجاره، حداقل برابر با ۹۰ درصد ارزش منصفانه دارایی مورد اجاره باشد.

بر این اساس، اجاره هایی که شرایط اجاره سرمایه ای را نداشته باشند، اجاره عملیاتی محسوب می شوند^۱

حسابداری اوراق اجاره در دفاتر سرمایه گذاران (خریداران)

همان گونه که بیان شد، ناشر (واسط) باید در نخستین گام اوراق بهادار را به سرمایه گذاران بفروشد. ناشر می تواند اوراق اجاره را به روش های زیر به فروش رساند:

۱. ناشر به صورت مستقیم، خود به فروش اوراق اقدام کند؛

۲. ناشر به وسیله بانک عامل با شرکت تأمین سرمایه، به فروش اوراق اجاره اقدام کند

انتشار اوراق اجاره از راه شرکت تأمین سرمایه به دو دلیل بهترین روش پذیره نویسی^۲ است. نخست، در این روش، شرکت تأمین سرمایه حداکثر کوشش خود را جهت فروش اوراق انجام می دهد و از این راه هزینه مشخصی را از بانی دریافت می کند.^۳ دوم، در این روش شرکت تأمین سرمایه، تعهد می کند که تمام اوراق، ظرف مهلت مشخصی به فروش رسد و در صورت عدم فروش اوراق اجاره، آن را خود خریداری نماید و از این رو بانی مطمئن خواهد شد که تمام اوراق وی به فروش می رسد.^۴

بنابراین، هنگام پذیره نویسی اوراق بهادار اجاره، سرمایه گذاران وجوه نقد خود را پرداخت و در ازای آن اوراق اجاره را دریافت می کنند. بنابراین، سند حسابداری در دفاتر سرمایه گذاران به صورت زیر خواهد بود:

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق اجاره
***		موجودی نقد

۱. کمیته تدوین استانداردهای حسابداری، ۱۳۹۲، استاندارد حسابداری شماره ۲۱

۲. تعهد شخص ثالث برای خرید اوراق بهاداری که ظرف مهلت پذیره نویسی به فروش نرسد

۳. براساس ماده ۶ ضوابط استفاده از خدمات مشاوران عرضه اوراق بهادار، هزینه پذیره نویسی از این روش تا میزان نیم درصد ارزش اوراق بهادار قیمت گذاری شده است

۴. بر اساس ماده ۶ ضوابط استفاده از خدمات مشاوران عرضه اوراق بهادار، هزینه تعهد پذیره نویسی با میزان هفت درصد ارزش اوراق بهادار تعهد شده است.

اوراق اجاره را می توان به صورت سرمایه گذاری جاری (کوتاه مدت با سرمایه گذاری بلندمدت در ترازنامه و در بخش دارایی ها طبقه بندی نمود. در پایان هر سال مالی با توجه به طبقه بندی اوراق اجاره به سرمایه گذاری جاری یا سرمایه گذاری بلند مدت نحوه حسابداری آن، مطابق با استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها خواهد بود!

حسابداری اوراق بهادار اجاره در دفاتر واسط

الف) ثبتهای مرتبط با هزینه ها و کارمزد انتشار اوراق اجاره

در برخی از موارد خدماتی بابت پشتیبانی انتشار اوراق اجاره توسط واسط انجام میشود. در این صورت از این بابت در دفاتر واسط ثبت زیر انجام خواهد شد:

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه برون سپاری خدمات پشتیبانی
***		موجودی نقد/ حساب های پرداختنی

در صورتی که واسط کارمزدی بابت تودیع (سپردن چیزی نزد کسی) اسناد و مدارک پرداخت نموده باشد از این بابت ثبت زیر در دفاتر واسط انجام می شود.

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه کارمزد تودیع اسناد و مدارک
***		موجودی نقد/ حساب های پرداختنی

همچنین بابت هزینه های حسابرسی که توسط واسط پرداخت میشود ثبت زیر انجام خواهد شد:

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه های حسابرسی
***		موجودی نقد/ حساب های پرداختنی

واسط در انتشار اوراق اجاره کارمزدی را از بانی دریافت می کند که جزیی از درآمدهای نهاد واسط محسوب می شود که از این بابت ثبت زیر در دفاتر واسط انجام می شود:

۱. برای آشنایی با نحوه حسابداری سرمایه گذاری های جاری و بلندمدت به استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها مراجعه نمایید.

۲. هنگامی که یک سازمان برخی از فعالیت ها یا فرایندهای کسب و کار خود را به عرضه کننده ای در بیرون از شرکت یا سازمان خود بسپارد این عمل را برون سپاری می نامند.

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		درآمد انتشار اوراق اجاره

ب) ثبتهای مربوط به منابع و مصارف وجوه اوراق اجاره در دفاتر واسط

در اوراق اجاره، واسط در جایگاه ناشر اوراق عمل می کند و اوراق به نام وی منتشر می شود. بر اساس درآمدهای عملیانی انتشار اوراق اجاره، پس از پذیره نویسی، وجوه نقد از طریق فروش اوراق به متقاضیان در اختیار واسط قرار خواهد گرفت و واسط به همان میزان بدهی شناسایی خواهد نمود. عملیات نبت حسابداری فروش اوراق اجاره توسط واسط به صورت زیر است:

بستانکار	بدهکار	
	***	مصارف موجودی نقد
***		منابع اوراق بهادار اجاره

اوراق بهادار اجاره در سمت چپ ترازنامه واسط (به عنوان بدهی) گزارش می شود. موارد پیش گفته در صورتی است که اوراق اجاره از نوع اجاره عادی (عملیانی) باشد و بتوان اوراق را تا ۱۰۰ درصد ارزش دارایی منتشر نمود. در این حالت تمام مخاطره های دارایی، مربوط به دارندگان اوراق است. پس از انتشار اوراق اجاره و جمع آوری وجوه نقد توسط واسط، واسط باید با پرداخت وجوه به فرو شده، دارایی را از وی خریداری کند.

بنابراین، ثبت حسابداری برای واسط بابت خرید دارایی به صورت زیر خواهد بود:

بستانکار	بدهکار	
	***	مصارف دارایی ^۱
***		مصارف موجودی نقد

در این مرحله وجوه نقد از ترازنامه واسط خارج و به جای آن دارایی ثبت می شود. اگر منافع و مخاطرات دارایی به مالک منتقل نشده باشد، عملاً نمی توان آن را به صورت دارایی در صورتهای مالی ثبت نمود. از این رو به رغم اینکه دارایی مورد بحث از نظر استاندارد حسابداری شماره ۲۱، در صورتی در ترازنامه مالک ثبت خواهد شد که منافع و مخاطرات آن مربوط به مالک باشد، اما در اوراق اجاره، از آنجا که واسط در حقیقت فقط به صورت حق العمل کار است و مزایا و مخاطرات واقعی دارایی مربوط به وی است؛ بنابراین براساس این استاندارد نمی توان دارایی را در دفاتر وی ثبت نمود.

^۱ . اگر قرارداد اجاره از نوع اجاره سرمایه ای باشد دارایی به ترازنامه بانی افزوده می شود و اگر از نوع اجاره عملیاتی باشد در ترازنامه واسط باقی خواهد ماند.

واسط بعد از خرید دارایی موردنظر، آن را به بانی اجاره می دهد. از بابت اجاره دارایی به بانی در دفاتر واسط ثبت زیر انجام میشود:

بستانکار	بدهکار	
	***	مصارف - اجاره دریافتی
***		مصارف- دارایی
***		منابع درآمد مالی - تحقق نیافته

بعد از اجاره دادن دارایی به بانی، واسط در طی دوره های مشخص مبالغی از بابت اجاره بها از بانی دریافت می کند. ثبت حسابداری دریافت اجاره بها در دفاتر واسط به شرح زیر است:

بستانکار	بدهکار	
	***	مصارف- موجودی نقد
***		مصارف - اجاره دریافتی
	***	منابع درآمد مالی - تحقق نیافته
***		منابع درآمد مالی

بعد از دریافت مبالغ اجاره بها توسط واسط، لازم است آن را به حساب دارندگان اوراق اجاره واریز نماید. برای این منظور ثبت زیر در دفاتر واسط انجام میشود:

بستانکار	بدهکار	
	***	مصارف - حساب های دریافتی (شرکت سپرده گذاری مرکزی)
***		مصارف - موجودی نقد

بعد از دریافت اعلامیه از شرکت سپرده گذاری مرکزی، واسط ثبت زیر در دفاتر خود انجام می دهد:

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	منابع - اوراق بهادار اجاره
	***	منابع - منافع توزیع شده
***		مصارف - حساب های در بافتنی (شرکت سپرده گذاری مرکزی)

۱. بازپرداخت اصل

بعد از ثبت های فوق، صورت منابع و مصارف وجوه مربوط به اوراق اجاره در صورت های مالی ناشر به صورت زیر خواهد بود:

۱۴۰۱/۱۲/۲۹	۱۴۰۲/۱۲/۲۹	
میلیون ریال	میلیون ریال	میلیون ریال
		مصارف:
*	*	موجودی نقد
*	*	اجاره دریافتی
(*)	(*)	درآمد مالی کسب نشده
*	*	
*	*	سایر حساب های دریافتی
*	*	جمع مصارف
		منابع:
(*)	(*)	اجاره پرداختنی
(*)	(*)	سایر بدهیها
(*)	(*)	جمع بدهیها
*	*	اوراق اجاره منتشره (تعداد به ارزش اسمی هر ورقه)
*	*	منافع کسب شده انباشته
(*)	(*)	منافع توزیع شده انباشته
*	*	حقوق دارندگان اوراق اجاره
*	*	جمع منابع
*	*	مبلغ دفتری حقوق قابل انتساب به هر برگ
		اوراق اجاره
*	*	تعداد اوراق اجاره

حسابداری اوراق بهادار اجاره در دفاتر بانی

در اجاره تأمین مالی، واسط داری را از یک شرکت دیگر خریداری می کند و به بانی اجاره . در این حالت، با توجه به نوع اجاره (سرمایه ای با عملیاتی) ثبت های مرتبط با خود را دارد. در اد فقط به ثبت های اجاره تأمین نقدینگی در دفاتر بانی متمرکز می شویم.

در اجاره تأمین نقدینگی، بانی داری خود را به واسط می فروشد و دوباره آن را از واسط اجاره در این حالت بانی از بابت دریافت وجوه حاصل از فروش داری ثبت زیر را در دفاتر خود انجام می دهد:

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		اوراق اجاره پرداختنی

و در ادامه با توجه به اینکه داری فروخته شده، دوباره توسط بانی اجاره شده است، ثبت زیر بابت تف طبقه بندی داری مورد اجاره در دفاتر بانی صورت می گیرد:

بستانکار	بدهکار	
	***	داری استیجاری
	***	استهلاک انباشته داری
***		داری
***		استهلاک انباشته داری استیجاری

بانی در طی دوره های مشخص، مبالغی را تحت عنوان اجاره بها به واسط پرداخت مینماید. ثبت مربوط به این رویداد در دفاتر بانی به شرح زیر خواهد بود:

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه اوراق اجاره
	***	اوراق اجاره پرداختنی
***		موجودی نقد

نکته: هزینه استهلاک داری اجاره شده نیز در دفاتر بانی ثبت می شود.

همزمان با ثبت فوق یعنی اتمام دوره اجاره، دارایی را تغییر طبقه بندی می دهد و از این بابت ثبت زیر در دفاتر بانی انجام میشود.

بستانکار	بدهکار	
	***	دارایی
	***	استهلاک انباشته دارایی استیجاری
***		دارایی استیجاری
***		استهلاک انباشته

مثال: شرکت بوتان (بانی) برای تأمین نقدینگی خود دارایی خود بهای تمام شده ۱۱۰ میلیون ریال و استهلاک انباشته ۱۰ میلیون ریال را نقداً به مبلغ ۸۰ میلیون ریال به شرکت واسط فروخته و دوباره آن را اجاره نمود. برای این منظور و تأمین وجوه نقد لازم برای پرداخت به بانی، واسط اوراق اجاره را منتشر نمود و با فروش آن به سرمایه گذاران، وجوه موردنیاز (۸۰ میلیون ریال) را جمع آوری و آن را در اختیار بانی قرار داد. براساس قرارداد، مبلغ اجاره ماهانه ۲۰ میلیون ریال و مدت اجاره ۵ ماه است واسط بابت انتشار اوراق اجاره، مبلغ ۱ میلیون ریال هزینه برون سپاری و مبلغ ۲ میلیون ریال هزینه های تودیع مدارک پرداخت نموده است. بانی اجاره بها را به واسط پرداخت می نماید و واسط آن را به حساب صاحبان اوراق واریز می نماید. در پایان قرارداد اجاره، دارایی به بانی تعلق خواهد داشت. ثبتهای حسابداری مرتبط با قرارداد اجاره در دفاتر واسط و بانی به شرح زیر خواهد بود:

الف) ثبتهای مرتبط با هزینه ها و کارمزد انتشار اوراق اجاره (دفاتر واسط)

بستانکار	بدهکار	
	۱ میلیون ریال	هزینه برون سپاری خدمات پشتیبانی
۱ میلیون ریال		موجودی نقد

بستانکار	بدهکار	
	۲ میلیون ریال	هزینه کارمزد تودیع اسناد و مدارک
۲ میلیون ریال		موجودی نقد

ثبت های مربوط به منابع و مصارف وجوه اوراق اجاره در دفاتر واسط:

بستانکار	بدهکار	
	۸۰ میلیون ریال	مصارف - موجودی نقد
۸۰ میلیون ریال		منابع - اوراق اجاره

ثبت حسابداری برای واسط بابت خرید دارایی به صورت زیر خواهد بود:

بستانکار	بدهکار	
	۸۰ میلیون ریال	مصارف - دارایی
۸۰ میلیون ریال		مصارف - موجودی نقد

واسط بعد از خرید دارایی موردنظر، آن را به بانی اجاره می دهد. از بابت اجاره دارایی در دفاتر ثبت زیر انجام میشود:

بستانکار	بدهکار	
→ ۵*۲۰	۱۰۰ میلیون ریال	مصارف - اجاره در بافتنی
۸۰ میلیون ریال		مصارف - دارایی
۲۰ میلیون ریال		منابع درآمد مالی - تحقق نیافته

بعد از اجاره دادن دارایی به بانی، واسط در طی دوره های مشخص مبالغی از بابت اجاره بها از بانی دریافت می کند. ثبت حسابداری دریافت اجاره بها در دفاتر واسط به شرح زیر است:

بستانکار	بدهکار	
	۲۰ میلیون ریال	مصارف - موجودی نقد
۲۰ میلیون ریال		مصارف - اجاره دریافتنی
→ ۵/۲۰	۴ میلیون ریال	منابع درآمد مالی کسب نشده
۴ میلیون ریال		منابع درآمد مالی

بعد از دریافت مبالغ اجاره بها توسط واسط، لازم است آن را به حساب دارندگان اوراق اجاره واریز نماید. برای این منظور ثبت زیر در دفاتر واسط انجام می شود:

بستانکار	بدهکار	
	۲۰ میلیون ریال	مصارف - حساب های دریافتنی (شرکت سپرده گذاری مرکزی)
۲۰ میلیون ریال		مصارف - موجودی نقد

ثبت فوق ۵ دوره در مقاطع دریافت اجاره بها در دفاتر واسط ثبت می شود.

بعد از دریافت اعلامیه از شرکت سپرده گذاری مرکزی، واسط ثبت زیر در دفاتر خود انجام می دهد:

بستانکار	بدهکار	
→ ۵/۸۰	۱۶ میلیون ریال	منابع - اوراق اجاره بازپرداخت اصل)
	۴ میلیون ریال	منابع - منافع توزیع شده
۲۰ میلیون ریال		مصارف - حساب های دریافتنی (شرکت سپرده گذاری مرکزی

ثبت فوق ۵ دوره در مقاطع دریافت اجاره بها در دفاتر واسط ثبت می شود

ب) حسابداری اوراق بهادار اجاره در دفاتر بانی بانی

از بابت دریافت وجوه حاصل از اوراق اجاره ثبت زیر را در دفاتر خود انجام میدهد:

بستانکار	بدهکار	
	۸۰ میلیون ریال	موجودی نقد
۸۰ میلیون ریال		اوراق اجاره پرداختنی

به دلیل اینکه بانی دارایی خود را فروخته و دوباره اجاره کرده است ثبت زیر بابت تغییر طبقه بندی دارایی مورد اجاره در دفاتر بانی صورت می گیرد:

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیون ریال	دارایی استیجاری
	۱۰ میلیون ریال	استهلاک انباشته دارایی
۱۱۰ میلیون ریال		دارایی
۱۰ میلیون ریال		استهلاک انباشته دارایی استیجاری

بانی در طی دوره های مشخص مبالغی را تحت عنوان اجاره بها به واسط پرداخت مینماید. ثبت مربوط به این رویداد در دفاتر بانی به شرح زیر خواهد بود

بستانکار	بدهکار	
→ ۵/۲۰	۴ میلیون ریال	هزینه اوراق اجاره
→ ۵/۸۰	۱۶ میلیون ریال	اوراق اجاره پرداختنی
۲۰ میلیون ریال		موجودی نقد

ثبت فوق برای ۵ دوره انجام میشود..

همزمان با ثبت فوق یعنی اتمام دوره اجاره، دارایی را تغییر طبقه بندی می دهد و از این بابت ن. دفاتر بانی انجام می شود:

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیون ریال	دارایی
	۱۰ میلیون ریال	استهلاک انباشته دارایی استیجاری
۱۱۰ میلیون ریال		دارایی استیجاری
۱۰ میلیون ریال		استهلاک انباشته دارایی

توجه شود که هزینه استهلاک دارایی استیجاری در طی دوره اجاره باعث تغییر اعداد ثبت استهلاک انباشته و استهلاک انباشته دارایی استیجاری خواهد شد..

سوالات فصل

۱. اوراق اجاره را تعریف نموده و توضیح دهید.
۲. قلمرو اوراق بهادار اجاره را بیان کنید.
۳. ارکان انتشار اوراق بهادار اجاره را نام برده و توضیح دهید.
۴. انواع اوراق بهادار اجاره را نام برده و هر یک را توضیح دهید.
۵. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره تأمین نقدینگی را ترسیم کنید.
۶. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره تأمین مالی را ترسیم کنید.
۷. فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره رهنی را ترسیم کنید.
۸. ریسک های اوراق بهادار اجاره را نام برده و سه مورد را توضیح دهید.
۹. شرایط اجاره سرمایه ای را بیان کنید.
۱۰. ثبت حسابداری اوراق اجاره تأمین نقدینگی در دفاتر واسط را توضیح دهید.

پرسش های چهارگزینه ای فصل

۱. اوراق بهاداری است که دارنده آن به صورت مشاع (مشتراک)، مالک آن، بخشی از یک دارایی است که منافع آن بر اساس عقد اجاره به مصرف کننده یا بانی واگذار شده است.
الف) مرابحه ب) اجاره ج) سلف د) استصناع
۲. در اوراق بهادار اجاره، حق استفاده از منافع یک دارایی یا مجموعه ای از دارایی ها در قبال از مالک دارایی به منتقل می شود
الف) سود - اجاره کننده ب) اجاره بها - اجاره دهنده
ج) اجاره بها - اجاره کننده د) اجاره بها - واسط
۳. قلمرو اوراق بهادار اجاره کدامند؟
الف) کالاهای مصرفی بادوام ب) کالاهای سرمایه ای ج) الف و ب د) خدمات
۴. در حقیقت عامل اصلی انتشار اوراق اجاره است.
الف) بانی ب) واسط ج) ناشر د) هر سه مورد
۵. آغاز گر فرایند عملیاتی انتشار اوراق اجاره است؟
الف) بانی ب) واسط ج) ناشر د) همه مورد

۶. بر اساس ضوابط انتشار اوراق بهادار، حداکثر نسبت بدهی به دارایی بانی باید چند باشد:
- الف) ۷۰ درصد (ب) ۷۵ درصد (ج) ۹۰ درصد (د) ۹۵ درصد
۷. شخص حقوقی است که به طور معمول اوراق بهادار را به نام خود منتشر می کند و در جهت انتقال دارایی ها فعالیت می کنند
- الف) بانی (ب) واسط (ج) عامل (د) تأمین سرمایه
۸. براساس ماده ۸ ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره، شرکت واسط به وسیله و با مجوز سازمان بورس و اوراق بهادار تأسیس شده و فعالیت می کند
- الف) امین (ب) واسط (ج) عامل (د) تأمین سرمایه
۹. شخص حقوقی است که به نمایندگی از سرمایه گذاران و به منظور حفظ منافع آنان فعالیت می کند مسئولیت نظارت بر کل فرایند عملیاتی اوراق اجاره را بر عهده دارد
- الف) امین (ب) واسط (ج) عامل (د) تأمین سرمایه
۱۰. اوراقی است که در آن واسط دارایی را از طرف سرمایه گذاران از فروشنده ای خریداری کرده و به بانی اجاره می دهد
- الف) اوراق اجاره رهنی (ب) اوراق اجاره تأمین نقدینگی (ج) اوراق اجاره تأمین دارایی (د) همه موارد
۱۱. در اوراق اجاره، بانی دارایی خود را که در حال حاضر از آن استفاده می کند، به شخص دیگری (واسط) می فروشد و مجدد آن را اجاره می کند که به آن فروش و اجاره مجدد می گویند.
- الف) اوراق اجاره رهنی (ب) اوراق اجاره تأمین نقدینگی (ج) اوراق اجاره تأمین دارایی (د) همه موارد
۱۲. در این نوع از اوراق، بانی (بانک) تسهیلاتی را که در قالب عقد اجاره به شرط تملیک واگذار کرده است به شخص ثالثی (واسط) می فروشد
- الف) اوراق اجاره رهنی (ب) اوراق اجاره تأمین نقدینگی (ج) اوراق اجاره تأمین دارایی (د) همه موارد
۱۳. ممکن است در مدت پذیره نویسی اوراق اجاره، تمامی اوراق اجاره به فروش نرسد. این یعنی.....
- الف) ریسک تأمین مالی (ب) ریسک نقدینگی (ج) ریسک بانی (د) ریسک جمع آوری وجوه نقد به میزان کافی

۱۴. ریسک نکول در اوراق بهادار اجاره چیست؟

الف) احتمال پرداخت نکردن به موقع تعهدات مالی ناشر

ب) احتمال پرداخت نکردن به موقع تعهدات مالی تأمین سرمایه

ج) احتمال پرداخت نکردن به موقع تعهدات مالی بانی

د) احتمال پرداخت نکردن به موقع تعهدات مالی امین

۱۵. به احتمال ناتوانی شرکت در ایفای تعهدات مالی کوتاه مدت ریسک نامیده گفته می شود.

الف) تأمین مالی ب) نقدینگی ج) بانی د) نکول

۱۶. ریسک مجدد، مربوط به دارایی های مالی است که بیش از یک جریان نقدی دارند

الف) تأمین مالی ب) نقدینگی ج) سرمایه گذاری د) نرخ ارز

۱۷. کدام یک از شرایط اجاره سرمایه ای نمی باشد

الف) دارایی مورد اجاره، ماهیت خاصی داشته باشد به گونه ای که فقط مستاجر (بانی) بتواند بدون انجام تغییرهای قابل ملاحظه، از آن استفاده کند.

ب) ارزش فعلی حداقل مبالغ اجاره در آغاز اجاره حداقل برابر با ۹۰ درصد ارزش منصفانه دارایی مورد اجاره باشد.

ج) دوره اجاره دست کم ۸۵ درصد عمر اقتصادی دارایی را در بر گیرد، حتی اگر مالکیت دارایی سرانجام منتقل نشود.

د) الف و ج

۱۸. عبارت است از مدت زمانی که دارایی ای از لحاظ اقتصادی به وسیله یک یا چند کاربر قابل

استفاده باشد و عمر مفید، برابر است با مدت زمانی که انتظار می رود منافع اقتصادی دارایی مورد اجاره به وسیله واحد تجاری مصرف شود

الف) عمر انتظاری ب) عمر مفید ج) عمر اقتصادی د) عمر موثر

۱۹. عملیات ثبت حسابداری انتشار اوراق اجاره توسط واسط کدام است

الف) مصارف - دارایی جاری (بدهکار) - منابع - اوراق اجاره (بستانکار)

ب) مصارف - موجودی نقد (بدهکار) - منابع - اوراق اجاره (بستانکار)

ج) منابع - موجودی نقد (بدهکار) - مصارف - اوراق اجاره (بستانکار)

د) منابع - دارایی جاری (بدهکار) - مصارف - اوراق اجاره (بستانکار)

۲۰. عملیات ثبت حسابداری انتشار اوراق اجاره توسط واسطه‌کدام است.

الف) مصارف - دارایی جاری (بدهکار) - مصارف - حساب‌های دریافتی (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی) (بدهکار)

ب) مصارف - حساب‌های دریافتی (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی) (بدهکار) - منابع اوراق اجاره (بستانکار)
ج) مصارف - حساب‌های دریافتی (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی) (بدهکار) - مصارف - موجودی نقد (بستانکار)

د) منابع - دارایی جاری (بدهکار) - مصارف - حساب‌های دریافتی (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی) (بدهکار)

تمرین های فصل

۱. شرکت الف (بانی) برای تأمین نقدینگی خود دارایی خود به بهای تمام شده ۲۵۰ میلیون ریال و استهلاک انباشته ۲۰ میلیون ریال نقد به مبلغ ۲۰۰ میلیون ریال به شرکت واسط فروخت و دوباره آن اجاره نمود. برای این منظور و تأمین وجوه نقد لازم برای پرداخت به بانی، واسط اوراق اجاره را منتشر نمود و با فروش آن به سرمایه گذاران وجوه مورد نیاز (۲۰۰ میلیون ریال) را جمع آوری و آن را در اختیار بانی قرارداد. براساس قرارداد، مبلغ اجاره ماهانه ۴۰ میلیون ریال و مدت اجاره ۶ ماه است واسط بابت انتشار اوراق اجاره، مبلغ ۴ میلیون ریال هزینه برون سپاری و مبلغ ۳ میلیون ریال هزینه های تودیع مدارک پرداخت نموده است. بانی اجاره بها را به واسط پرداخت می نماید و واسط آن را به حساب صاحبان اوراق واریز مینماید. در پایان قرارداد اجاره، دارایی به بانی تعلق خواهد داشت

مطلوب است: ثبتهای حسابداری مرتبط با قرارداد اجاره در دفاتر واسط و بانی.

۲. شرکت آلفا (بانی) نیاز به تجهیزاتی دارد. برای این منظور با شرکت واسط قرارداد اجاره به شرط تملیک به مبلغ ۱۰۰ میلیارد ریال منعقد می کند. واسط اوراق اجاره را به همین مبلغ منتشر نمود و با فروش آن به سرمایه گذاران وجوه مورد نیاز (۱۰۰ میلیارد ریال) را جمع آوری و با آن دارایی موردنظر شرکت آلفا را خریداری می کند و با اجاره ماهانه ۱۲ میلیارد ریال به مدت ۱۰ ماه به شرکت آلفا اجاره میدهد. واسط بابت انتشار اوراق اجاره، مبلغ ۲ میلیون ریال هزینه برون سپاری و مبلغ ۳ میلیون ریال هزینه های تودیع مدارک پرداخت نموده است. در هر ماه بانی اجاره بها را به واسط پرداخت می نماید و واسط آن را به حساب صاحبان اوراق واریز می نماید. در پایان قرارداد اجاره، دارایی به بانی تعلق خواهد داشت.

مطلوب است: ثبت های حسابداری مرتبط با قرارداد اجاره در دفاتر واسط و بانی.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"کیست که خدا را قرض الحسنه دهد تا خدا بر او به چندین برابر بیفزاید؟ و خداست که می گیرد و می دهد و همه به سوی او باز گردانده می شوید."

(ترجمه الهی قمشه ای)

فصل چهارم

حسابداری اوراق مرابحه

مقدمه

اقتصاد کشور برای همسویی با اقتصاد جهانی نیازمند برخورداری از راهکارهای مشخص و مناسب و کارا است. برای دستیابی به اهداف رشد اقتصادی در کشور، توسعه ساختار بازار و انار از موضوعاتی است که باید در قالب سیستم بانکداری بدون ربا مورد توجه قرار گیرد تا بتوان بدان اهداف توسعه و رشد اقتصادی دست یافت. در سالهای اخیر استفاده از ابزارهای مالی اسلامی رشد داشته است. واحدهای تجاری در کشورهای اسلامی به وسیله ابزارهای مالی اسلامی می توانند

حاصل از کمبود این ابزارها را پر کنند. بعد از اجرای موفق ایده بانکداری بدون ربا در اکثر کشورهای اسلامی، اندیشمندان مسلمان به فکر طراحی ابزارهای مالی اسلامی افتادند و برای این منظور مطالعات وسیعی بر عقود شرعی و قابلیت آنها برای ابزارسازی صورت پذیرفت تا بتوان ابزارهای مالی ما جهت جایگزینی ابزارهای نظام سرمایه داری طراحی نمود.

در فصول قبل بیان شد که یکی از انواع قراردادهای فروش، بیع مرابحه است که از زمان های قدیم بین مردم رایج بوده است. در بیع مرابحه فروشنده بهای تمام شده کالا اعم از قیمت خرید و سایر هزینه های مرتبط را به اطلاع مشتری می رساند، سپس تقاضای مبلغ با درصدی اضافی به عنوان سود از مشتری می کند.^۱ به عنوان مثال، اعلام می کند که کالا را یکصد هزار ریال خریداری کرده و حاضر است به مبلغ یکصد و ده هزار ریال به مشتری بفروشد.

براساس قرارداد مرابحه، برخی از متفکران اسلامی، با استفاده از ویژگیهای بیع مرابحه اقدام به طراحی اوراقی به نام اوراق بهادار مرابحه یا صکوک مرابحه نموده اند و در برخی کشورهای اسلامی، مانند مالزی، به عنوان اوراق قرضه اسلامی به مرحله اجرا رسیده است.^۲ در این فصل به بررسی ابعاد مختلف اوراق بهادار مرابحه پرداخته شده است و حسابداری رویدادهای مرتبط با این اوراق در دفاتر سرمایه گذار، واسط و بانی تشریح گردیده است.

اوراق بهادار مرابحه

اوراق مرابحه، اوراق بهاداری است که دارندگان آنها به صورت مشاع، مالک دارایی مالی (دینی) هستند که براساس قرارداد مرابحه خریداری شده است. این اوراق علاوه بر بازدهی ثابت، قابلیت خرید و فروش در بازار

۱. نجفی، ۱۹۸۱، جواهر الکلام، ص ۳۰۳.

۲. صالح آبادی، ۱۳۸۵، بازارهای مالی اسلامی، ص ۳۱۷.

ثانویه را نیز دارند. به عبارت دیگر، اوراق مرابحه، اوراق بهاداری است که حکایت از بدهی ناشی از بیع مرابحه دارد و دارندگان آن اوراق مالک آن و طلبکار آن دین است.^۱

اوراق بهادار مرابحه کار کردهای گوناگونی دارد که مهم ترین آنها عبارت است از: تأمین مالی دولت و واحدهای اقتصادی، تأمین نقدینگی موردنیاز واحدهای اقتصادی، تبدیل مطالبات حاصل از تسهیلات فروش اقساطی بانک ها و شرکتهای لیزینگ به اوراق بهادار و تأمین سرمایه بلندمدت شرکتهای تجاری، بازرگانی و ابزاری برای اعمال سیاست پولی از طریق عملیات بازار باز به وسیله خریدوفروش اوراق مرابحه دولتی^۲

ارکان اوراق مرابحه

- در انتشار اوراق مرابحه عناصر حقیقی و حقوقی متعددی حضور دارند، مهم ترین عناصر آن عبارت اند از:^۳
۱. بانی: هر شخص حقوقی، مانند دولت و مؤسسه وابسته به دولت، شهرداری یا بنگاه خصوصی است که انتشار اوراق باهدف تأمین مالی وی صورت می گیرد.
 ۲. ناشر (واسط): هر شخص حقوقی است که اوراق بهادار را منتشر می کند و یک مؤسسه مالی است که توسط بانی برای انجام یک پروژه خاص انتخاب یا تأسیس می شود.
 ۳. سرمایه گذاران (دارندگان اوراق): اشخاص حقوقی یا حقیقی هستند که با خرید اوراق بهادار مرابحه بانی را تأمین مالی می کنند.
 ۴. امین: شخص حقوقی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار است که بر کل روند انتشار اوراق بهادار نظارت دارد و تمامی نقل و انتقالات مالی با اجازه وی صورت می گیرد.
 ۵. شرکت تأمین سرمایه شرکتی است که به عنوان واسطه بین ناشر و سرمایه گذاران فعالیت می نماید و تضمین بازپرداخت و بازار گرانی اوراق را بر عهده دارد.
 ۶. مؤسسه رتبه بندی: شرکتی است که با اخذ مجوز از سازمان بورس به تعیین رتبه اعتباری اوراق مرابحه اقدام می کند.

۱. پژوهشکده پولی بانکی، ۱۳۸۵، صکوک، ص ۸

۲. به خرید و فروش اوراق قرضه دولتی در بازار آزاد، برای گسترش یا انقباض میزان پول در سیستم بانکی گفته میشود که توسط بانک های مرکزی کشورها انجام میشود.

۳. موسویان، ۱۳۸۶، ابزارهای مالی اسلامی صکوک، ص ۳۶۵

۴. سازمان بورس و اوراق بهادار، ۱۳۸۶، ضوابط ابزار مالی اوراق اجاره، ص ۲.

رویه اجرایی انتشار اوراق مرابحه

بر طبق دستورالعمل انتشار اوراق مرابحه مصوب سال ۱۳۹۰، مراحل انتشار اوراق مرابحه به صورت زیر است:

مرحله اول: بانی به یکی از نهادهای مالی دارای مجوز مشاوره عرضه، مراجعه مینماید و اقدام به عقد قراردادهای و تهیه گزارش های لازم می نماید.

مرحله دوم: مشاور به نمایندگی از بانی جهت دریافت موافقت اصولی تأمین مالی غیرمستقیم از انتشار اوراق مرابحه به سازمان بورس مراجعه می نماید و اقدامات ضروری را به عمل می آورد.

مرحله سوم: مشاور پس از تکمیل امضای قراردادهای لازم، به نمایندگی از طرف ناشر جهت دریافت مجوز انتشار اوراق مرابحه به سازمان بورس مراجعه مینماید.

مرحله چهارم: پس از دریافت مجوز انتشار اوراق مرابحه، ناشر با همکاری مشاور، با رعایت مقررات نسبت به انتشار اوراق مرابحه اقدام می نماید.

۱. مرحله پنجم: پس از صدور تأییدیه تکمیل فرآیند توسط سازمان، مشاور باید اقدامات زیر را انجام دهد مشاور باید قرارداد فروش دارایی توسط فروشنده به ناشر را که مطابق فرم های سازمان تهیه شده به امضای طرفین رسانده و یک نسخه از اصل قرارداد را به سازمان ارسال نماید.

۲. پس از انتقال دارایی به ناشر، مشاور باید قرارداد فروش اقساطی دارایی را که مطابق فرمهای سازمان تهیه شده، به امضای ناشر و بانی رسانده و یک نسخه از اصل قرارداد را به همراه اقرارنامه غیرمالی تنظیم شده در دفتر اسناد رسمی و بیمه نامه دارایی (برای دارایی هایی که در رهن نهاد واسط قرار می گیرد) و صورت جلسه تحویل کالا (در صورتی که دارایی، مواد و کالا باشد) به سازمان ارسال نماید.

۳. سازمان قرارداد فروش دارایی به نهاد واسط و قرارداد فروش اقساطی به بانی را جهت مطابقت با نمونه تعیین شده، بررسی نموده و نتیجه را به مشاور اعلام می نماید.

۴. با انجام مراحل انتقال دارایی به ناشر مطابق مفاد قرارداد و مقررات مربوطه، سازمان تأییدیه برداشت وجوه از حساب ناشر و پرداخت به فروشنده را صادر می نماید.

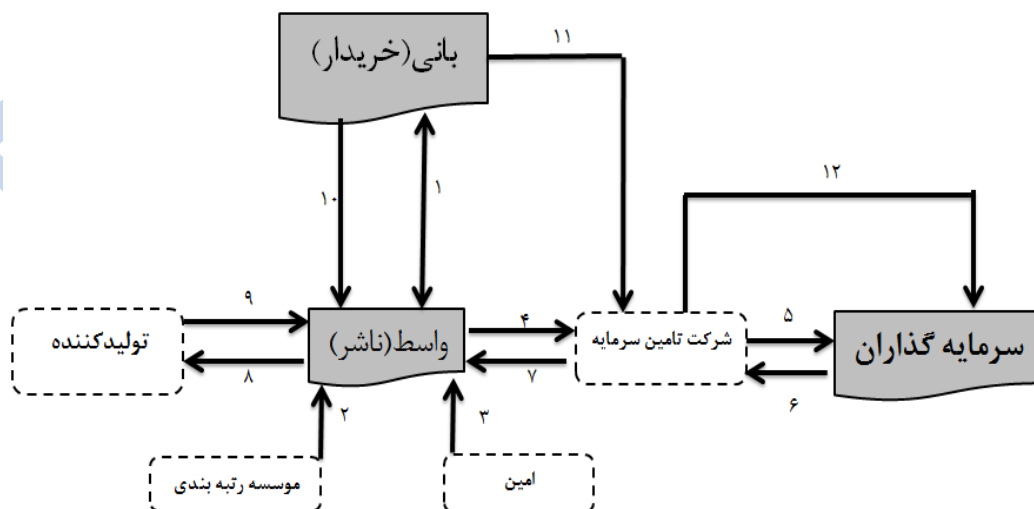
انواع اوراق مرابحه اوراق مرابحه

انواع گوناگونی دارد که مهم ترین آنها عبارت است از:

۱. اوراق مرابحه تأمین مالی

در اوراق مرابحه تأمین مالی، بانی برای تأمین مالی خود، اقدام به انتخاب یا تأسیس مؤسسه مالی به منظور خاص با عنوان واسط می کند. واسط با انتشار اوراق مرابحه از طریق شرکت تأمین سرمایه، وجوه سرمایه گذاران

(مردم) را جمع آوری نموده و به وکالت از طرف آنان کالای موردنیاز بانی را از تولید کننده فروشنده به صورت نقد خریداری و به صورت بیع مرابحه نسیه به قیمت بالاتر به بانی می فروشد. بانی متعهد می شود که در سررسید مشخص، قیمت نسیه کالا را از طریق شرکت تأمین سرمایه به دارندگان اوراق بپردازد. دارندگان اوراق مرابحه می توانند تا سررسید منتظر بمانند و از سود مرابحه استفاده کنند و یا قبل از سررسید، اوراق مرابحه را در بازار ثانویه بفروشند. به عنوان مثال، فرض کنید که دولت برای ارتقای سطح حمل و نقل عمومی، نیاز به خرید ۱۰۰ واحد تاکسی به ارزش کلی ۱۰۰ میلیارد ریال دارد و به جهت محدودیت بودجه نمی تواند قیمت آنها را نقدا بپردازد، اما می تواند به صورت نسیه یک ساله به مبلغ ۱۲۰ میلیارد ریال خریداری کند در این صورت، اقدام به تأسیس یک مؤسسه واسط می کند. نهاد واسط ۱۰۰ هزار ورق اوراق مرابحه‌ای به ارزش اسمی هر برگ یک میلیون و دویست هزار ریال با سررسید یک ساله منتشر می کند و در مقابل، به مبلغ ۱۰۲ میلیارد ریال (هر برگه اوراق، به مبلغ یک میلیون و بیست هزار ریال) از طریق شرکت تأمین سرمایه به مردم می فروشد، سپس ۲ میلیارد ریال آن را به عنوان هزینه عملیات خود استفاده می کند و با ۱۰۰ میلیارد ریال باقی مانده، ۱۰۰ واحد تاکسی خریداری می کند و به قیمت ۱۲۰ میلیارد ریال به دولت می فروشد. خریداران اوراق که هر ورق را به یک میلیون و بیست هزار ریال خریداری کرده اند، می توانند صبر نمایند و در سررسید یک میلیون و دویست هزار ریال دریافت کنند، همچنین می توانند قبل از سررسید آن را به دیگران بفروشند. به صورت طبیعی، هر چه به زمان سررسید اوراق نزدیک می شویم، قیمت اوراق به ارزش اسمی (یک میلیون و دویست هزار ریال) نزدیک می شود. فرآیند انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی به شرح شکل یک است :

شکل ۱. فرآیند انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی

فرآیند انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی به شرح زیر است:^۱

بانی با تأسیس نهاد واسط، پیشنهاد خود مبنی بر خرید نسبه یک دارایی خاص، به قیمت مشخص را اعلام می کند. نهاد واسط با انتخاب یک مؤسسه اعتباردهی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار، امید نامه خود را برای اعلام رتبه اعتباری تقدیم می کند و مؤسسه رتبه بندی اعتبار بانی و واسط را اعلام می کنند. البته در حال حاضر موسسات رتبه بندی در کشور فعال نیستند. نهاد واسط با انتخاب مؤسسه امین که مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار است، نظارت طرح را از او می خواهد و مؤسسه امین با نظارت از ابتدا تا انتهای طرح موافقت می کند. واسط بعد از کسب مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار، اقدام به انتشار اوراق مرابحه به ارزش اسمی معادل قیمت نسبه دارایی می کند، سپس آنها را به قیمت تنزلی به اضافه هزینه عملیات (حق الوکاله) از طریق شرکت تأمین سرمایه به متقاضیان اوراق میفروشد. شرکت تأمین سرمایه، وجوه را از سرمایه گذاران جمع آوری و در اختیار واسط قرار می دهد. واسط با وجوه جمع آوری شده، به وکالت از طرف صاحبان اوراق، دارایی موردنظر بانی را به صورت نقد از تولید کننده خریداری می کند، سپس با افزودن سود مشخص به صورت نسبه به بانی می فروشد. بانی متعهد میشود که قیمت نسبه دارایی را در سررسید مقرر از طریق شرکت تأمین سرمایه به سرمایه گذاران پرداخت کند.

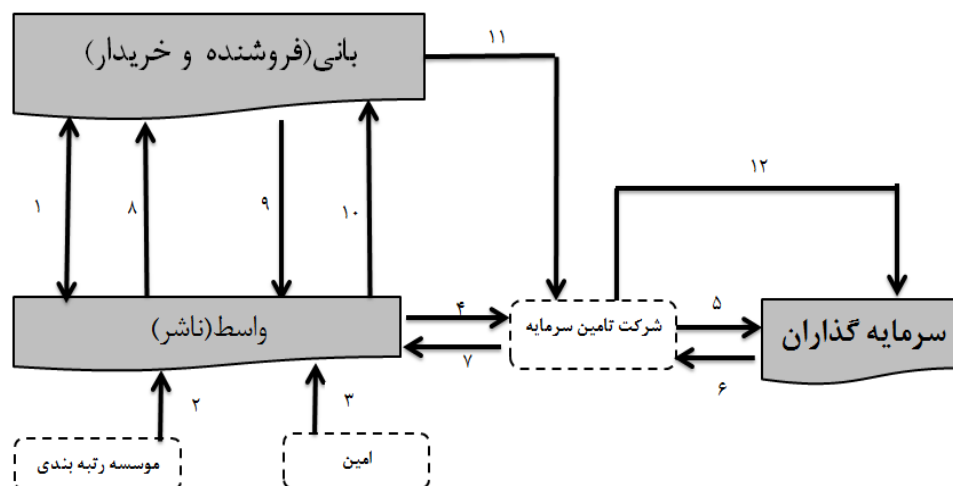
۲. اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

در سال ۱۹۹۲ میلادی، بخش خصوصی در کشور مالزی نوعی اوراق بهادار منتشر کرد که مبتنی بر بیع العینه یا باز خرید دارایی فروخته شده است. در این روش، مؤسسه ناشر اوراق، دارایی های دولت، سازمانها و بنگاه های اقتصادی (بانی) را به صورت نقد خریداری کرده و وجه آن را پرداخت می کند، سپس با قیمتی بیش از قیمت خرید و به صورت نسبه مدت دار به بانی می فروشد و در مقابل، از آنها اسناد مالی با مبالغ و سررسیدهای معین دریافت می کند. مؤسسه ناشر می تواند منتظر بماند و در سررسید مبلغ اسمی اسناد را از بانی دریافت کند، همچنین می تواند در بازار ثانویه آن را بفروشد. فرض کنید که یک شرکت هواپیمایی نیازمند ۱۰۰۰ میلیارد ریال نقدینگی است. این شرکت اقدام به تأسیس یک مؤسسه واسط می کند. واسط از طریق انتشار اوراق مرابحه، به مبلغ ۱۰۰۰ میلیارد ریال و فروش آن به مردم، وجوه را جمع آوری می کند و یکی از دارایی های شرکت هواپیمایی را که ارزشی برابر با ۱۰۰۰ میلیارد ریال دارد را خریداری می کند و سپس همان دارایی را به قیمت ۱۲۰۰ میلیارد ریال به صورت نسبه یک ساله به شرکت هواپیمایی می فروشد و شرکت هواپیمایی متعهد

۱. موسویان، ۱۳۸۸، صکوک مرابحه ابزار مالی مناسب برای بازار پول و سرمایه اسلامی، ص ۱۵.

۲. صالح آبادی، ۱۳۸۵، بازارهای مالی اسلامی، ص ۱۱۴-۱۱۲.

می شود که قیمت نسبه را در سررسید از طریق شرکت تأمین سرمایه به صاحبان اوراق بپردازد. فرآیند انتشار اوراق مرابحه تأمین نقدینگی در شکل ۲ نشان داده شده است :

شکل ۲. فرآیند انتشار اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

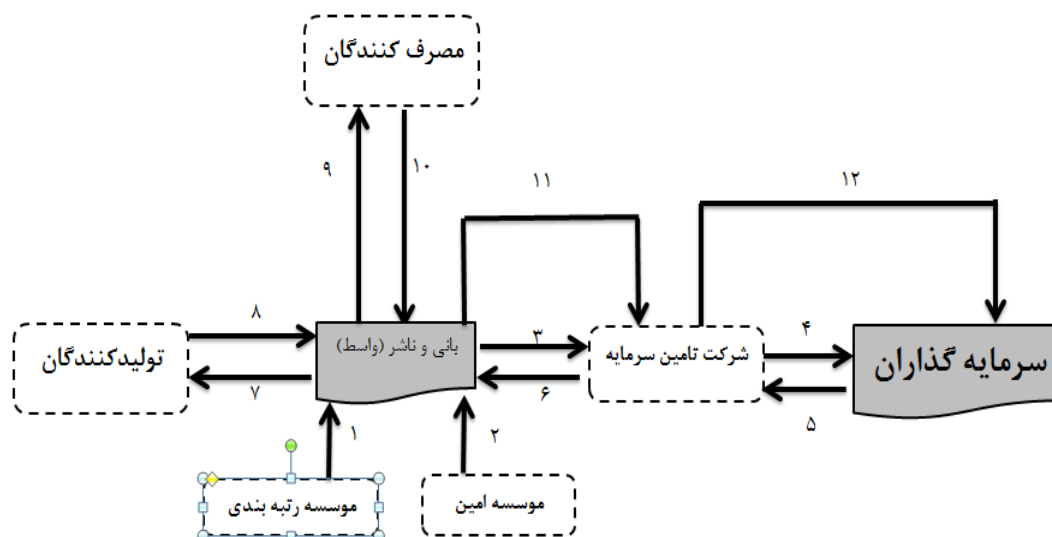
روابط حقوقی در اوراق بهادار مرابحه تأمین نقدینگی، همانند اوراق بهادار مرابحه تأمین مالی است، تنها با این تفاوت که در اوراق بهادار مرابحه تأمین نقدینگی، مؤسسه واسط داری را از خود بانی نقدا خریداری می کند، سپس همان داری را با قیمت بیشتر به صورت نسبه مدت دار به بانی می فروشد. اما در اوراق بهادار مرابحه تأمین مالی، واسط داری را از واحد تجاری دیگر خریداری می کند و سپس به بانی می فروشد.

۳. اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری

هدف از انتشار این نوع اوراق مرابحه، تشکیل سرمایه شرکت های تجاری است. بانی (واحد تجاری) که نقش ناشر را نیز دارد، با انتشار و فروش اوراق مرابحه به متقاضیان، وجوه نقد مازاد آنها را جمع آوری می کند و به وکالت از طرف متقاضیان، کالاهای مورد نیاز خود را از تولید کنندگان یا مراکز فروش به صورت نقد خریداری می نماید و سپس با افزودن نرخ معینی به عنوان سود، به طور نسبه به سایر بنگاههای اقتصادی می فروشد. سود حاصل از عملیات خرید و فروش، پس از کسر درصدی به عنوان حق الوکاله ناشر (شرکت تجاری)، به صورت فصلی یا سالانه از طریق شرکت تأمین سرمایه بین صاحبان اوراق توزیع می شود. به عنوان مثال، فرض کنید یک فروشگاه زنجیره ای برای تشکیل یا تکمیل سرمایه تجاری خود، مبلغ ۱۰۰ میلیارد ریال اوراق مرابحه منتشر می کند و سپس آن را به متقاضیان می فروشد و بعد از جمع آوری وجوه آنان، به وکالت از طرف صاحبان اوراق، به فعالیت تجاری (خرید نقدی و فروش نسبه) می پردازد و در پایان هر سال، بخشی از سود این

فعالیت ها را تحت عنوان حق الوکاله و هزینه عملیات خودش برمی دارد و مابقی سود را به عنوان سود سالانه میان صاحبان اوراق تقسیم می کند و با استفاده از اصل سرمایه به همین فعالیت ادامه میدهد.

فرآیند انتشار اوراق مربحه شرکت های تجاری به صورت شکل ۳ است :

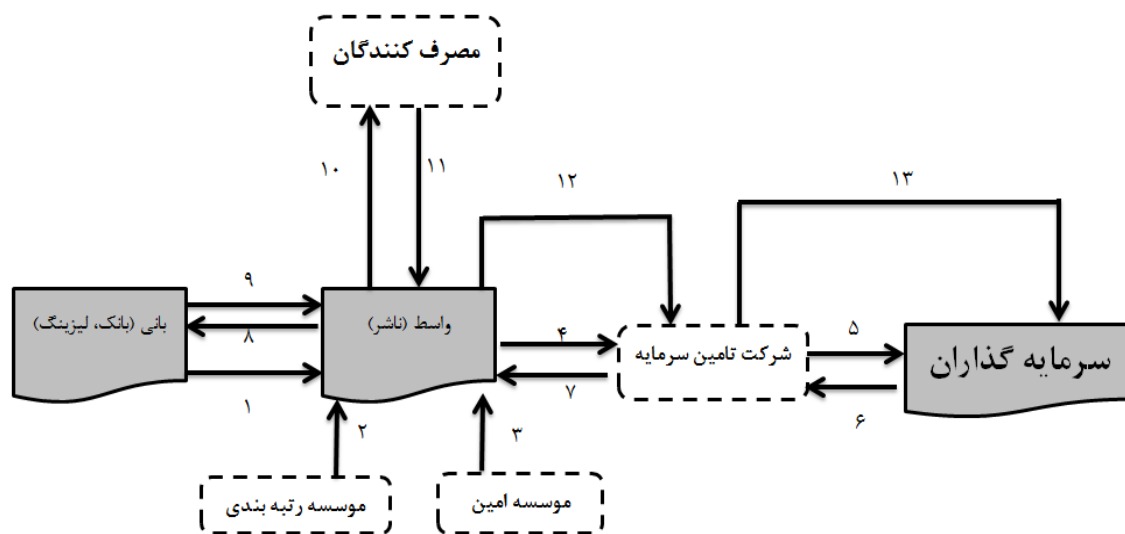
شکل ۳. فرآیند انتشار اوراق مربحه شرکت های تجاری

فرآیند انتشار اوراق مربحه شرکت های تجاری به شرح زیر است:

واسط (شرکت تجاری) که نقش بانی و ناشر را دارد، با انتخاب موسسه رتبه بندی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار، امید نامه خود را برای اعلام رتبه اعتباری تقدیم می کند و موسسه رتبه بندی، اعتبار بانی و واسط (شرکت تجاری) را اعلام می کند. واسط با انتخاب موسسه امین مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار، نظارت طرح را از او می خواهد و موسسه امین با نظارت از ابتدا تا انتهای طرح موافقت می کند. واسط (شرکت تجاری) اوراق بهادار مربحه را به صورت متحد الشکل منتشر نموده و از طریق شرکت تأمین سرمایه به مردم واگذار می کند. شرکت تأمین سرمایه وجوه مردم را جمع نموده و در اختیار واسط (شرکت تجاری) می گذارد. واسط (شرکت تجاری) با استفاده از وجوه مردم و به وکالت از طرف آنان به صورت پیوسته کالاهای مورد تقاضای مصرف کنندگان را خریداری و با سود به صورت نسیه به آنان می فروشد. واسط (شرکت تجاری) در سررسیدهای مقرر قیمت فروش کالاها را تحویل گرفته، بعد از کسر حق الوکاله، سود حاصل را از طریق شرکت تأمین سرمایه به مردم واگذار می کند و با اصل سرمایه به فعالیت تجاری ادامه میدهد.

۴. اوراق مرابحه رهنی

یکی از مهم ترین کاربردهای اوراق بهادار مرابحه، تبدیل تسهیلات بانکیها و شرکتهای لیزینگ به اوراق بهادار است. در این روش، بانی (همان بانک یا شرکت لیزینگ) که دارایی هایی را به صورت مرابحه (فروش اقساطی) رهنی به دولت، بنگاه ها و خانوارها واگذار کرده است، می تواند با تبدیل مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه به اوراق بهادار، منابع خود را تجدید کند. برای این منظور، بانک یا لیزینگ اقدام به تأسیس واسط می کند. نهاد واسط با انتشار اوراق مرابحه و فروش آن به مردم وجوه آنان را جمع آوری و سپس به وکالت از طرف آنان، قرض های حاصل از تسهیلات مرابحه را به قیمت تنزیلی از بانی (بانک یا شرکت لیزینگ) خریداری می کند. بانی متعهد می شود که در سررسیدهای مشخص مبلغ اسمی قرضها را از بدهکاران دریافت نموده و از طریق شرکت تأمین سرمایه به دارندگان اوراق پرداخت کند. دارندگان اوراق می توانند تا سررسید اوراق مرابحه منتظر بمانند و از سود اوراق استفاده کنند و یا می توانند قبل از سررسید، اوراق خود را در بازار ثانویه بفروشند! فرآیند انتشار اوراق مرابحه رهنی در شکل ۴ آمده است.

شکل ۴. فرآیند انتشار اوراق مرابحه رهنی

فرآیند انتشار اوراق مرابحه رهنی به شرح زیر است:

بانی (بانک یا شرکت لیزینگ) با ایجاد نهاد واسط، آمادگی خود مبنی بر واگذاری مطالبات جام از تسهیلات مرابحه رهنی را بر اساس نرخ تنزیل مشخص شده، اعلام می کند. نهاد واسط با انتخاب موس رتبه بندی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار، امید نامه خود را برای اعلام رتبه اعتباری تقدیم می کند و موسسه رتبه بندی، اعتبار بانی و واسط را اعلام می کند. واسط با انتخاب موسسه امین مورد تأیید سازمان بورس و اوراق

۱. موسویان، ۱۳۸۸، صکوک مرابحه ابزار مالی مناسب برای بازار پول و سرمایه اسلامی، ص ۲۱.

بهادار، نظارت طرح را از او می خواهد و موسسه امین با نظارت از ابتدا تا انتهای طرح موافقت می کند. واسط
اوراق بهادار مرابحه به صورت متحد الشکل منتشر می نماید و از طریق شرکت تأمین سرمایه به متقاضیان می
فروشد. شرکت تأمین سرمایه وجوه سرمایه گذاران را جمع نموده و در اختبار واسط می گذارد. واسط با استفاده
از این وجوه و به وکالت از طرف سرمایه گذاران، مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه رهنی را بر اساس نرخ
تنزیل معین، خریداری و به وکالت از طرف صاحبان اوراق، مالک دیون (مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه
رهنی) می شود. واسط در سررسیدهای مقرر مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه رهنی را تحویل گرفته و بعد از
کسر حق الوکاله خود، باقیمانده را از طریق شرکت تأمین سرمایه به سرمایه گذاران می پردازد.

حسابداری اوراق مرابحه تأمین مالی

الف) در دفاتر واسط

ثبت های حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی در دفاتر واسط به صورت زیر است:

۱. ثبت هزینه های تحمل شده در فرآیند انتشار اوراق مرابحه توسط واسط:

هزینه های انتشار	بدهکار	بستانکار

موجودی نقد/ حساب های پرداختنی		***

۲. انتشار و فروش اوراق مرابحه به سرمایه گذاران به قیمت تنزیلی بعلاوه حق الوکاله و جمع آوری وجوه از
سرمایه گذاران.

موجودی نقد	بدهکار	بستانکار
*** ^۱		
کسر اوراق مرابحه	*** ^۲	
اوراق مرابحه		*** ^۳
درآمد حق الوکاله - تحقق نیافته		*** ^۴

۱. برابر با بهای تمام شده دارایی به اضافه هزینه عملیات واسط (حق الوکاله).

۲. کسر اوراق مرابحه برابر است با تفاوت بهای تمام شده دارایی برای واسط و قیمت فروش نسبه به بانی. این حساب کاهنده حساب اوراق
مرابحه در ترازنامه است

۳. اوراق مرابحه جزئی از بدهی های واسط است و به ارزش اسمی اوراق مرابحه (قیمت نسبه فروش دارایی با بانی) گزارش می شود

۴. درآمد حق الوکاله - تحقق نیافته برابر با حق الوکاله ای است که در قرارداد مرابحه در نظر گرفته شده است و با مرور زمان، تبدیل به
درآمد حق الوکاله (تحقق یافته میشود)

۳. خرید دارایی موردنظر بانی توسط واسط به صورت نقد از فروشنده:

بستانکار	بدهکار	
	***	دارایی
***		موجودی نقد

۴. فروش نسبه دارایی با سود مشخص به بانی توسط واسط.

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	حساب ها و اسناد دریافتنی
*** ^۲		دارایی
*** ^۳		کسر اوراق مرابحه

۵. تسویه حساب ها و اسناد دریافتنی در رسید مشخص.

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		حساب ها و اسناد دریافتنی

بستانکار	بدهکار	
	***	در آمد حق و کاله - تحقق نیافته
***		در آمد حق و کاله

۶. واگذاری وجوه تسویه شده به سرمایه گذاران توسط واسط.

بستانکار	بدهکار	
	***	اوراق مرابحه
***		موجودی نقد

۱. به مبلغ فروش نسبه (بهای تمام شده و سود متعارف).

۲. بهای تمام شده دارایی

۳. تفاوت قیمت تمام شده دارایی برای واسط و قیمت فروش نسبه به بانی.

ب) در دفاتر بانی

ثبت های حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تامین مالی در دفاتر بانی به صورت زیر است:

۱. خرید دارایی از واسط به طور نسبه

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	دارایی
	*** ^۲	هزینه مالی - تحقق نیافته
*** ^۳		حسابها و اسناد پرداختنی

۲. اگر دارایی استهلاک پذیر باشد، ثبت هزینه استهلاک دارایی به صورت زیر است:

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه استهلاک
***		استهلاک انباشته دارایی

۳. تسویه حساب ها و اسناد پرداختنی در رسید مشخص.

بستانکار	بدهکار	
	***	حسابها و اسناد پرداختنی
***		موجودی نقد

بستانکار	بدهکار	
	***	هزینه مالی - تحقق یافته
***		هزینه مالی - تحقق نیافته

۱. برابر با بهای تمام شده خرید دارایی که توسط واسط در قرارداد بیان شده است

۲. مانده این حساب کاهنده حساب ها و اسناد پرداختنی است. به مرور زمان تبدیل به هزینه مالی تحقق یافته میشود.

۳. برابر با قیمت فروش نسبه دارایی.

ج) در دفاتر سرمایه گذار - خریدار اوراق

ثبت های حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی در دفاتر سرمایه گذار به صورت زیر است. :

۱. خرید اوراق مرابحه از واسط به طور نقد.

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق مرابحه ^۱
*** ^۲		موجودی نقد

۲. دریافت وجوه اوراق مرابحه

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۳	موجودی نقد
***		سرمایه گذاری در اوراق مرابحه
***		در آمد سرمایه گذاری

حسابداری اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

الف) در دفاتر واسط

کلیه ثبت های این اوراق به مانند اوراق مرابحه تأمین مالی است با این تفاوت که واسط دارایی را از بانی خریداری و مجدد به بانی به طور نسیه می فروشد.

ب) در دفاتر بانی

کلیه ثبت های این اوراق به مانند اوراق مرابحه تأمین مالی است با این تفاوت که بانی در هنگام فروش دارایی خود نمی تواند سود یا زیان حاصل از فروش را شناسایی کند زیرا دوباره آن دارایی را خریداری می کند و از این بابت ثبت زیر را در دفاتر خود انجام میدهد:

۱. نحوه برخورد با سرمایه گذاری در اوراق مرابحه براساس استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها است.

۲. بهای تمام شده دارایی به اضافه هزینه عملیات واسط (حق الوکاله).

۳. قیمت فروش نسیه دارایی

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
	***	هزینه مالی - تحقق نیافته
***		حسابها و اسناد پرداختنی

در هنگام سررسید بدهی، بانی ثبت زیر را انجام می دهد.

بستانکار	بدهکار	
	***	حسابها و اسناد پرداختنی
***		موجودی نقد
	***	هزینه مالی - تحقق یافته
***		هزینه مالی - تحقق نیافته

مثال: شرکت پایدار (بانی) نیاز به خرید ۱۰۰ واحد اتوبوس دارد که مبلغ مورد نیاز برای خرید آنها ۱۰۰ میلیارد ریال است. ولی به جهت محدودیت بودجه نمی تواند قیمت آنها را نقدا پرداخت کند. بر این اساس، درخواست خود را به یک نهاد واسط برای خرید این دارایی می دهد. نهاد واسط ۱۰۰ هزار برگ اوراق مزایه به ارزش اسمی هر برگ یک میلیون و صد هزار ریال (معادل ۱۱۰ میلیارد ریال) با سررسید یک ساله از تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱ منتشر می کند (هزینه های انتشار اوراق که توسط واسط پرداخت شده است ۶۰۰ میلیون ریال است و در مقابل، به مبلغ ۱۰۱ میلیارد ریال از طریق فروش آن به آقای احمدی جمع آوری می کند. مبلغ ۱ میلیارد ریال آن مربوط به درآمد حق العمل واسط است. در ادامه در تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱۰، واسط ۱۰۰ واحد اتوبوس به مبلغ ۱۰۰ میلیارد ریال نقدا خریداری می کند و به قیمت ۱۱۰ میلیارد ریال به شرکت پایدار به طور نسیه یکساله به سررسید ۱۴۰۱/۷/۱ می فروشد. آقای احمدی کل اوراق را در تاریخ ۱۴۰۱/۳/۱ به آقای دانش به مبلغ ۱۰۶ میلیارد ریال می فروشد و آقای دانش نیز در سررسید) وجوه خود را از واسط دریافت می کند. فرض کنید که حساب سرمایه گذاری در دفاتر سرمایه گذاران به روش اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش نگهداری میشود. ثبتهای حسابداری رویدادهای فوق در دفاتر واسط، بانی و سرمایه گذاران به صورت زیر خواهد بود:

الف) از دیدگاه واسط

۱. ثبت هزینه های تحمل شده در فرآیند انتشار اوراق مرابحه توسط واسط (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۶۰۰ میلیون ریال	هزینه های انتشار
۶۰۰ میلیون ریال		موجودی نقد

۲. انتشار و واگذاری اوراق مرابحه به سرمایه گذاران به قیمت تنزیلی بعلاوه حق الوکاله و جمع آوری

وجوه از آنان (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۳)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۱ میلیارد ریال	موجودی نقد
	۱۰ میلیارد ریال	کسر اوراق مرابحه
۱۱۰ میلیارد ریال		اوراق مرابحه
۱ میلیارد ریال		در آمد حق الوکاله - تحقق نیافته

۳. خرید دارایی موردنظر بانی توسط واسط به صورت نقد از تولید کننده (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱۰)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیارد ریال	دارایی
۱۰۰ میلیارد ریال		موجودی نقد

۴. فروش نسبه دارایی با سود مشخص به بانی توسط واسط (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱۰)

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیارد ریال	حسابها و اسناد دریافتنی
۱۰۰ میلیارد ریال		دارایی
۱۰ میلیارد ریال		کسر اوراق مرابحه

۵. در پایان سال ۱۴۰۰ شرکت واسط بخشی از درآمد حق العمل خود را شناسایی می کند از ابتدای

مهرماه ۱۴۰۰ تا پایان سال ۱۴۰۰ در آمد شناسایی می شود.

بستانکار	بدهکار	
$1 \times \frac{6}{12}$ میلیارد ریال	۵۰۰ میلیون ریال	درآمد حق وکاله - تحقق نیافته
۵۰۰ میلیون ریال		درآمد حق وکاله

۶. شرکت پایدار مبلغ بدهی خود را با واسطه تسویه می کند. (تاریخ ۱۴۰۱/۷/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیارد ریال	موجودی نقد
۱۱۰ میلیارد ریال		حساب ها و اسناد دریافتی

بستانکار	بدهکار	
	۵۰۰ میلیون ریال	درآمد حق وکاله - تحقق نیافته
۵۰۰ میلیون ریال		درآمد حق وکاله

۷. واگذاری وجوه تسویه شده به سرمایه گذاران توسط واسطه (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیارد ریال	اوراق مرابحه
۱۱۰ میلیارد ریال		موجودی نقد

ب) از دیدگاه بانای (شرکت پایدار)

ثبت های حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی در دفاتر بانای به صورت زیر است .

۱. خرید دارایی از واسطه به طور نسبه (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱۰)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیارد ریال	دارایی
	۱۰ میلیارد ریال	هزینه مالی - تحقق نیافته
۱۱۰ میلیارد ریال		حساب ها و اسناد پرداختنی

۲. ثبت هزینه های استهلاک دارایی در پایان سال ۱۴۰۰ (فرض کنید عمر مفید دارایی ۱۰ سال و روش استهلاک خط مستقیم).

بستانکار	بدهکار	
	۱۰ میلیارد ریال	هزینه استهلاک
۱۰ میلیارد ریال		استهلاک انباشته دارایی

۳. ثبت تحقق هزینه مالی در پایان سال ۱۴۰۰. (نیمی از هزینه ها تحقق یافته است).

بستانکار	بدهکار	
	۵ میلیارد ریال	هزینه مالی
۵ میلیارد ریال		هزینه مالی تحقق نیافته

۴.

۵. تسویه حساب ها و اسناد پرداختی در رسید مشخص (تاریخ ۱۴۰۱/۷/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیارد ریال	حساب ها و اسناد پرداختی
۱۱۰ میلیارد ریال		موجودی نقد

بستانکار	بدهکار	
	۵ میلیارد ریال	هزینه مالی
۵ میلیارد ریال		هزینه مالی تحقق نیافته

ج) از دیدگاه سرمایه گذار اول - آقای احمدی

ثبت های حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی در دفاتر آقای احمدی به صورت زیر است :

۱. خرید اوراق مرابحه از واسط به طور نقد (تاریخ ۱۴۰۰/۷/۳)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۱ میلیارد ریال	سرمایه گذاری در اوراق مرابحه
۱۰۱ میلیارد ریال		موجودی نقد

۲. ثبت شناسایی در آمد تحقق یافته اوراق مرابحه در پایان سال ۱۴۰۰.
- چون خالص ارزش فروش در پایان سال ۱۴۰۰ بیش از بهای تمام شده است و روش اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش است ثبتی انجام نمی شود!
۳. فروش اوراق مرابحه به آقای دانش. (تاریخ ۱۴۰۱/۳/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۶ میلیارد ریال	موجودی نقد
۱۰۱ میلیارد ریال		سرمایه گذاری در اوراق مرابحه
۵ میلیارد ریال		در آمد سرمایه گذاری

(د) از دیدگاه سرمایه گذار دوم - آقای دانش

ثبتهای حسابداری رویدادهای مالی در انتشار اوراق مرابحه تأمین مالی در دفاتر آقای و به صورت زیر است:

۱. خرید اوراق مرابحه از آقای احمدی به طور نقد (تاریخ ۱۴۰۱/۳/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۶ میلیارد ریال	سرمایه گذاری در اوراق مرابحه
۱۰۶ میلیارد ریال		موجودی نقد

۲. تسویه اوراق مرابحه در سررسید و دریافت وجوه از واسط (تاریخ ۱۴۰۱/۷/۱)

بستانکار	بدهکار	
	۱۱۰ میلیارد ریال	موجودی نقد
۱۰۶ میلیارد ریال		سرمایه گذاری در اوراق مرابحه
۴ میلیارد ریال		در آمد سرمایه گذاری

۱. اگر روش ارزش بازار استفاده میشد در پایان سال ۱۴۰۰ حساب سرمایه گذاری در اوراق مرابحه به میزان تفاوت بهای تمام شده و قیمت بازار بدهکار میشد و حساب درآمد سرمایه گذاری به همین مبلغ بستانکار می گردید.

سوالات فصل

۱. اوراق بهادار مرابحه را تعریف کنید.
۲. کاربردهای اوراق بهادار مرابحه را توضیح دهید
۳. هر یک از ارکان اوراق بهادار مرابحه را توضیح دهید.
۴. رویه اجرایی انتشار اوراق بهادار مرابحه را به اختصار توضیح دهید.
۵. انواع اوراق بهادار مرابحه را نام ببرید
۶. اوراق بهادار مرابحه تأمین مالی را توضیح دهید
۷. فرآیند انتشار اوراق بهادار مرابحه تأمین مالی را ترسیم کنید
۸. اوراق بهادار مرابحه تأمین نقدینگی را توضیح دهید.
۹. فرآیند انتشار اوراق بهادار مرابحه تأمین نقدینگی را ترسیم کنید.
۱۰. اوراق بهادار مرابحه رهنی را توضیح دهید.
۱۱. اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری چیست؟

پرسش های چهارگزینه ای

۱. کدام یک، کارکردهای اوراق بهادار مرابحه است؟
(الف) تأمین مالی دولت
(ب) تأمین نقدینگی
(ج) تبدیل مطالبات حاصل از تسهیلات فروش اقساطی
(د) همه موارد
۲. اوراق بهاداری است که دارندگان آنها به صورت مشاع، مالک دارایی مالی (دینی) هستند که بر اساس قرارداد مرابحه حاصل شده است.
(الف) اوراق مرابحه (ب) اوراق اجاره (ج) اوراق استصناع (د) اوراق مساقات
۳. اوراق اوراق بهاداری است که حکایت از بدهی ناشی از بیع مرابحه می کند و دارندگان آن اوراق مالک و طلبکار آن دین است. (الف) مرابحه (ب) اجاره (ج) استصناع (د) مساقات
۴. شخص حقوقی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار است که بر کل روند انتشار اوراق دارد و تمامی نقل و انتقالات مالی با اجازه وی صورت می گیرد.
(الف) بانی (ب) امین (ج) ناشر (د) واسطه .

۵. در این نوع، بانی برای تأمین مالی خود، اقدام به انتخاب یا تأسیس مؤسسه مالی به منظور خاص با عنوان واسط می کند.

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری د) اوراق مرابحه رهنی

۶. در این نوع اوراق، واسط با انتشار اوراق از طریق شرکت تأمین سرمایه، وجوه سرمایه گذاران مالی (مردم) را جمع آوری نموده و به وکالت از طرف آنان کالای مورد نیاز بانی را از تولیدکننده (فروشنده به صورت نقد خریداری و به صورت بیع مرابحه نسبه به قیمت بالاتر به بانی می فروشد.

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های د) اوراق مرابحه رهنی

۷. در این روش، مؤسسه ناشر اوراق، دارایی های دولت، سازمانها و بنگاه های اقتصادی را به صورت نقد خریداری کرده و وجه آن را پرداخت می کند، سپس با قیمتی بالاتر و به صورت نسبه مدت دار به خود آنها می فروشد و در مقابل، از آنها اسناد مالی با مبالغ و سررسیدهای معین دریافت می کند

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری د) اوراق مرابحه رهنی

۸. به این نوع از اوراق، هدف تشکیل سرمایه شرکت های تجاری است

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری د) اوراق مرابحه رهنی

۹. در این نوع از اوراق مرابحه، ناشر با انتشار و فروش اوراق مرابحه به متقاضیان، وجوه نقد مازاد آنها را جمع آوری می کند و کالاهای مورد نیاز دولت و بنگاه های اقتصادی را از تولید کنندگان یا مراکز فروش به صورت نقد خریداری می نماید و سپس با افزودن نرخ معینی به عنوان سود خود، به طور نسبه به دولت و بنگاه های اقتصادی می فروشد. سود حاصل از عملیات خرید و فروش، پس از کسر درصدی به عنوان حق الوکاله ناشر (شرکت تجاری)، به صورت فصلی یا سالانه از طریق شرکت تأمین سرمایه بین صاحبان اوراق توزیع می شود.

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی

ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری د) اوراق مرابحه رهنی

۱۰. با انتخاب موسسه رتبه بندی مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار، امید نامه خود را برای اعلام رتبه اعتباری تقدیم می کند و موسسه رتبه بندی، اعتبار بانی و واسط (شرکت تجاری) را اعلام می کند.

الف) واسط (ب) شرکت تجاری (ج) الف و ب (د) هیچ کدام
۱۱. در این روش، بانی که دارایی هایی را به صورت مرابحه (فروش اقساطی) رهنی به دولت، بنگاهها و خانوارها واگذار کرده است، می تواند با تبدیل مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه به اوراق بهادار، منابع خود را تجدید کند.

الف) اوراق مرابحه تأمین مالی (ب) اوراق مرابحه تأمین نقدینگی
ج) اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت های تجاری (د) اوراق مرابحه رهنی
۱۲. انتشار و واگذاری اوراق مرابحه به سرمایه گذاران به قیمت بعلاوه است.
الف) نسبه - حق الوکاله (ب) تنزیلی - حق الوکاله (ج) تنزیلی - حق الوکاله (د) تنزیلی - هزینه ها
۱۳. اوراق مرابحه جزئی از واسط گزارش می شود.

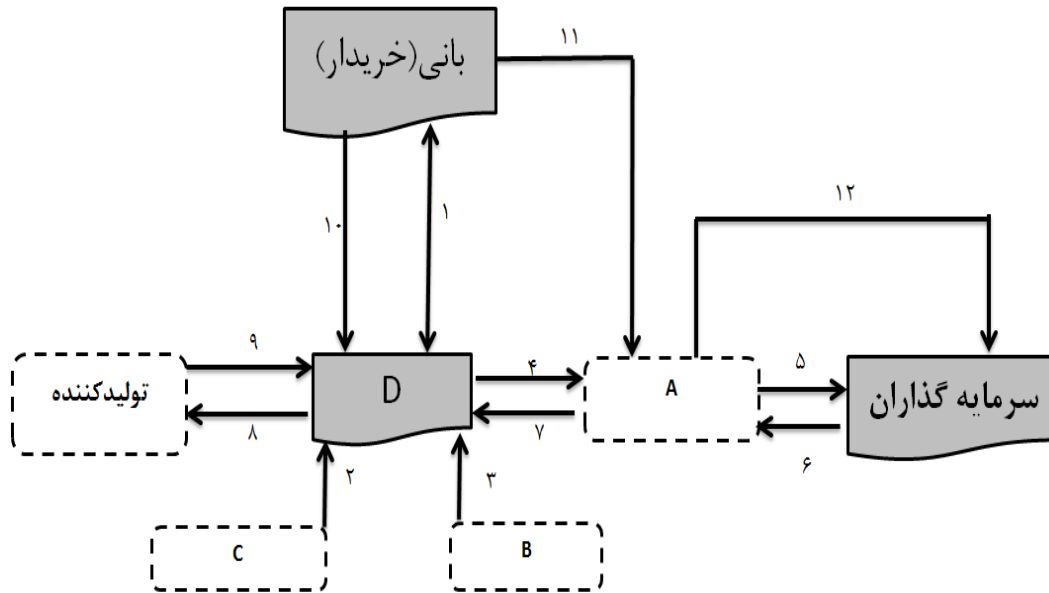
الف) بدهیها (ب) دارایی ها (ج) سرمایه (د) در آمد
۱۴. در اوراق مرابحه رهنی، واسط با انتخاب مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار امید نامه خود را برای اعلام رتبه اعتباری تقدیم می کند.

الف) امین (ب) موسسه رتبه بندی (ج) ناشر (د) تأمین سرمایه
۱۵. در اوراق مرابحه رهنی، واسط با انتخاب موسسه مورد تأیید سازمان بورس و اوراق بهادار نظارت طرح را از او می خواهد.

الف) امین (ب) موسسه رتبه بندی (ج) ناشر (د) تأمین سرمایه
۱۶. در اوراق مرابحه رهنی شرکت وجوه مردم را جمع کرده و در اختیار واسط می گذارد
الف) امین (ب) موسسه رتبه بندی (ج) ناشر (د) تأمین سرمایه
۱۷. در سررسیدهای مقرر مطالبات حاصل از تسهیلات مرابحه رهنی را تحویل گر کسر حق الوکاله باقیمانده را از طریق شرکت به مردم واگذار می کند.

الف) امین - تأمین سرمایه (ب) ناشر - ناشر
ج) واسط - تأمین سرمایه (د) تأمین سرمایه - امین

*** با توجه به شکل زیر، به سوالات ۱۸ تا ۲۱ پاسخ دهید.

۱۸. در شکل به جای علامت A کدام گزینه قرار می گیرد؟
 الف) شرکت تأمین سرمایه (ب) موسسه امین (ج) موسسه رتبه بندی (د) واسط (ناشر)
۱۹. در شکل به جای علامت B کدام گزینه قرار می گیرد؟
 الف) شرکت تأمین سرمایه (ب) موسسه امین (ج) موسسه رتبه بندی (د) واسط (ناشر)
۲۰. در شکل به جای علامت C کدام گزینه قرار می گیرد؟
 الف) شرکت تأمین سرمایه (ب) موسسه امین (ج) موسسه رتبه بندی (د) واسط (ناشر)
۲۱. در شکل به جای علامت D کدام گزینه قرار می گیرد؟
 الف) شرکت تأمین سرمایه (ب) موسسه امین (ج) موسسه رتبه بندی (د) واسط (ناشر)

تمرین های فصل

۱. شرکت (بانی) نیاز به خرید ۵۰ واحد اتوبوس دارد که مبلغ موردنیاز برای خرید آنها ۱۰ میلیارد ریال است. ولی به جهت محدودیت بودجه نمی تواند قیمت آنها را نقدا پرداخت کند. براین اساس درخواست خود را به یک نهاد واسط برای خرید این دارایی می دهد. نهاد واسط ۱۰ هزار برگ اوراق مربحه به ارزش اسمی هر برگ یک میلیون و دویست هزار ریال (معادل ۱۲ میلیارد ریال) با سررسید یک ساله از تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱ منتشر می کند (هزینه های انتشار اوراق که توسط واسط پرداخت شده است ۵۰ میلیون ریال است و در مقابل، به مبلغ ۱۰ میلیارد ریال از طریق فروش آن به آقای احمدی جمع آوری می کند. مبلغ ۱۰۰ میلیون ریال آن مربوط به در آمد حق العمل واسط است. در ادامه در تاریخ ۱۴۰۰/۷/۱۰ واسط ۵۰ واحد اتوبوس به مبلغ ۱۰ میلیارد ریال به صوت نقد خریداری می کند و به قیمت ۱۲ میلیارد ریال به بانی به طور نسیه یکساله به سررسید ۱۴۰۱/۷/۱ می فروشد و بانی در سررسید بدهی خود را تسویه می کند.

مطلوب است: ثبت رویدادهای فوق در دفاتر واسط و بانی

۲. شرکت (بانی) یک دارایی دارد که ارزش آن ۱۰ میلیارد ریال است و نیاز به تأمین نقدینگی دارد. براین اساس، درخواست خود مبنی بر فروش دارایی خود و خرید نسیه آن را به یک نهاد واسط برای خرید این دارایی می دهد. نهاد واسط ۱۰ هزار برگ اوراق مربحه به ارزش اسمی هر برگ یک میلیون و دویست هزار ریال (معادل ۱۲ میلیارد ریال) با سررسید یک ساله منتشر می کند و در مقابل، به مبلغ ۱۰ میلیارد ریال از طریق فروش آن به آقای دانش جمع آوری می کند. مبلغ ۱۰۰ میلیون ریال آن مربوط به در آمد حق العمل واسط است. در ادامه، واسط دارایی بانی را به مبلغ ۱۰ میلیارد ریال به صورت نقدی خریداری می کند و به قیمت ۱۲ میلیارد ریال مجددا به بانی به طور نسیه یکساله می فروشد و بانی در سررسید بدهی خود را تسویه می کند.

مطلوب است: ثبت رویدادهای فوق در دفاتر واسط و بانی.

فصل پنجم

حسابداری اوراق بهادار استصناع

مقدمه

یکی از عواملی که در جهت دستیابی به هدف رشد مستمر اقتصادی بسیار با اهمیت است توسعه بخش مالی می باشد، زیرا بخش مالی کار آمد، نقشی اساسی در تجهیز و تخصیص منابع برای سرمایه گذاری و بهینه سازی سازو کار تخصیص منابع ایفا می کند، به همین دلیل، یکی از موضوعاتی که طی دهه های اخیر به طور فزاینده ای مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفته است، توسعه مالی و رشد اقتصادی است^۱

از مهم ترین وظایف سیستم بانکی، کنترل و هدایت متغیرهای کلان اقتصاد از طریق اجرای خردمندانه سیاست های پولی و تنظیم عرضه پول در جامعه است. قانون عملیات بانکی بدون ربا نیز بر سامان دهی، کنترل و هدایت گردش پول و اعتبار به عنوان وظیفه نظام بانکی تأکید کرده است. بانک مرکزی هر کشوری برای اجرای سیاستهای پولی و دستیابی به اهدافی نظیر دستیابی به رشد و اشتغال و تثبیت سطح عمومی قیمت ها و بهبود بخشیدن به موازنه پرداخت های خارجی ابزارهای متفاوتی چون عملیات بازار باز، تغییر نرخ ذخیره قانونی، تغییر نرخ تنزیل مجدد در اختیار دارند.^۲

اگرچه صنعت تأمین مالی در کشورهای توسعه یافته صنعتی از رشد فوق العاده ای برخوردار است، اما بدون تردید با توجه به ملاحظات شرعی همه این ابزارها در جامعه اسلامی قابل پیاده سازی نیست. زیرا بازارهای مالی دنیا عمدتاً مبتنی بر نرخ بهره هستند. یعنی موقعیت دارایی ها و بدهیها توسط نرخ بهره تعدیل میشوند.^۳

امروزه گستره وسیعی از خدمات و محصولات در بازار سرمایه اسلامی وجود دارد که می تواند به بخش قابل توجهی از نیاز افراد حقیقی و حقوقی که در صدد سرمایه گذاری های اسلامی و مشروع هستند، برطرف کند. از جدیدترین ابزارهایی که در بازارهای مالی اسلامی در سالهای اخیر مورد استفاده قرار گرفته است، می توان به صکوک استصناع اشاره نمود. از طریق انتشار این اوراق در بورس اوراق بهادار می توان علاوه بر تأمین مالی طرح ها و رونق بخشی به بازار سرمایه، تا حدودی خلأ وجود اوراق قرضه را در تأمین مالی طرحها پر نمود و از این طریق با توسعه بازارهای مالی کشور، گامی در جهت اعتلای رشد اقتصادی کشور برداشت.

۱ .. نظر پور و خزائی، (۱۳۹۱)، طراحی و بررسی انواع صکوک استصناع قابل انتشار در بورس اوراق بهادار، ص

۲ . نظریور، ۱۳۸۴، اوراق بهادار استصناع (سفارش ساخت ابزاری برای سیاست پولی، ص ۸۲

۳ . صالح آبادی، ۱۳۸۵، بازارهای مالی اسلامی، ص ۲۵۱.

با الغاء بهره در اسلام و قانون عملیات بانکی بدون ربا، ابزارهای مبتنی بر بهره نظیر اوراق قرضه کاربرد ندارد. بنابراین، لازم است تا اوراقی طراحی شود که بتواند این خلاء را پر نماید. یکی از این اوراق بهادار اسلامی اوراق استصناع هستند، بر این اساس، در این فصل سعی شده است تا به بررسی اوراق بهادار صناع، کاربردها و انواع آن و حسابداری مرتبط با این اوراق از دیدگاه بانی، واسط و سرمایه گذار توجه شود.

عقد استصناع

استصناع در لغت به معنای سفارش ساخت یک چیزی است. در استعمال عرفی، استصناع عبارت است از اینکه کسی با تولید کننده ای قرارداد منعقد نماید که چیز مشخصی را در زمان معینی برای او بسازد. در این حالت، عقدی میان این دو به امضا می رسد که تولید کننده، دارایی مورد توافق برای ساخت را برای او بسازد و قیمت آن را دریافت نماید. از این رو، استصناع در اصطلاح فقهی و حقوقی به عقدی اطلاق می گردد که به موجب آن یکی از طرفین قرارداد، در مقابل مبلغی معین، ساخت و تحویل چیز مشخصی را در زمان معین نسبت به طرف دیگر بر عهده می گیرد. برخی به جای کلمه استصناع از عقد استصناع سخن به میان آورده و گفته اند:

"مراد از عقد استصناع یا قرارداد سفارش ساخت این است که کسی به نزد صنعتگر بیاید و از او بخواهد که تعدادی از کالاهایی را که می سازد، به ملکیت او در آورد. در عین حال، قراردادی میان این دو به امضا می رسد که صاحب صنعت تعداد مورد توافق را برای وی بسازد و قیمت آن را دریافت دارد"

عقد استصناع مصداقی از قرارداد پیمانکاری است. زیرا هنگامی که پیمانکار مواد و مصالح مورد نیاز را خود تهیه می کند و با کار خود کالای مورد نظر را ساخته و تحویل می دهد، عقد استصناع محقق می شود. همچنین با قرارداد ساخت - راه اندازی - انتقال مالکیت نیز در چارچوب قرارداد استصناع قابل انعقاد است (اوسمانی،^۱ ۱۹۹۸، صص ۱۹۹-۲۰۰).

نکات ذیل در عقد استصناع باید مدنظر قرار گیرد^۴

۱. کالا یا طرح در زمان انعقاد قرارداد معلوم است و مقصود از قرارداد، تولید و تحویل آن است؛
۲. استصناع درباره کالاهایی جریان می یابد که ساخته میشود و در کالاهای طبیعی مانند میوه ها، سبزیجات و حبوبات جریان نمی یابد فروش این کالاها در قالب سلم^۳ می تواند محقق شود. گرچه بسته بندی این کالاها را می توان در قالب عقد استصناع قرارداد؛

۱. مومن، ۱۳۷۶، استصناع (قرارداد سفارش ساخت)، ص ۲۰۱

۲. Usmani.

۳. ر. ک. کمیجانی و نظریور، ۱۳۸۷ چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا، ص ۷۱.

۴. کمیجانی و نظریور، ۱۳۸۷، چگونگی کاربرد عقد استصناع در قانون عملیات بانکی بدون ربا، ص ۷۲.

۳. در استصناع باید اوصاف کالا با ویژگی های پروژه موردنظر به خوبی تبیین شود به گونه ای که هیچ گونه ابهامی در آن نباشد؛

۴. مبلغ قرارداد باید معلوم و معین باشد، اما لازم نیست نقدا پرداخت شود، بلکه می توان با توافق طرفین قرارداد بخشی به صورت بیعانه پیش از شروع کار و باقیمانده به تناسب پیشرفت فیزیکی کار یا مستقل از آن با زمان بندی خاص یا به طور کل به صورت اقساط به سازنده یا پیمانکار پرداخت شود

۵. مواد اولیه و دیگر تجهیزات موردنیاز ساخت کالا با همه ویژگی های موردنظر، لازم است به وسیله سفارش گیرنده تدارک دیده شود و سفارش دهنده موظف به تدارک این امور نیست و مبلغی که سفارش دهنده می پردازد شامل همه کالاها و خدماتی می شود که برای تحویل نهایی کالا با طرح مورد قرارداد لازم است تدارک دیده شود.

اوراق بهادار استصناع

براساس تعریف فوق، اوراق بهادار استصناع (اوراق سفارش ساخت) اوراق بهاداری است که ناشر براساس قرارداد سفارش ساخت منتشر می کند. در اوراق سفارش ساخت در قبال ساخت یک دارایی یا طرح مشخصی در آینده، مبلغی به سازنده (پیمانکار) پرداخت می گردد. اوراق بهادار استصناع را می توان به صورت با نام و بی نام و همچنین قابل معامله و غیر قابل معامله منتشر نمود. مدت قرارداد سفارش ساخت مشخص است و بانی می تواند سود دارندگان اوراق را در ابتدای دوره، انتهای دوره، با سررسیدهای ماهانه، فصلی یا سالانه پرداخت کند. از آنجا که این اوراق بیانگر مالکیت مشاع فرد در یک دارایی پایه است، می توان آن را در بازار ثانویه و به قیمتی که توسط عوامل بازار تعیین می شود، معامله کرد. بدین گونه در صورتی که به هر دلیل، سرمایه گذاران (خریدار اوراق) نیاز به پول نقد داشته باشند می توانند همه یا بخشی از این اوراق را در بازارهای ثانویه یا توسط بانک های عامل مورد معامله قرار دهند و با فروش همراه تنزیل آن اوراق، به مبالغ موردنظر دست یابند.

صکوک استصناع، کار کردی نظیر اوراق قرضه، با کوپن صفر دارد. اوراق قرضه با کوپن صفر همان و اوراق تنزیلی هستند. گرچه هیچ پرداخت سود با کوپنی به آن تعلق نمی گیرد، نرخ سود در تفاوت بین قیمت اسمی اوراق و

^۱ .. همان قرارداد سلف است.

ارزش تنزیلی آن مستتر است. اوراق قرضه اسلامی در قالب قرارداد بیع انجام می شود^۱

در صکوک استصناع نیز انتشار دهنده ارزش فعلی قرارداد ساخت را نزد خود محاسبه می نماید و بابت تأخیری که تا زمان سررسید در پرداخت وجود دارد، مبلغ مندرج در سررسید، را ارزش آینده قرارداد ساخت تعیین می کند. به همین جهت در اکثر انواع صکوک استصناع، خریدار می داند در زمان سررسید به میزان مبلغ اسمی درج شده دریافت خواهد داشت و این مبلغ بیش از مبلغی است که او از بازار خریداری بوده است و یا بر اساس آن قیمت با او رفتار شده است. از این جهت می توان صکوک استصناع را مشابه اوراق توافق های باز خرید تلقی نمود.^۲

خریداران اوراق استصناع صرفاً دینی را که بر اساس قرارداد بر ذمه بانی و به ملکیت سازنده با پیمانکار آمده است را خریداری می کنند، اما مالک طرح یا کالای موردنظر نیستند. بنابراین، خرید و فروش این اوراق، خرید و فروش کالایی که در آینده ساخته و با تولید میشود نیست و لذا ایرادی که بر معاملات سلف از این نقطه نظر وارد بوده، بر صکوک استصناع وارد نیست.^۳

ارکان انتشار اوراق بهادار استصناع

بر طبق دستورالعمل انتشار اوراق سفارش ساخت در اجرای بند (۲) ماده (۷) قانون بازار اوراق بهادار مصوب آذرماه ۱۳۸۴ مصوب سال ۱۳۹۲ ارکان انتشار اوراق بهادار استصناع به شرح زیر است:

بانی: می تواند شرکتهای سهامی، شرکتهای تعاونی و مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی مشمول ماده ۳ قانون مدیریت خدمات کشوری، به استثنای شهرداری ها باشند که دارای شرایط زیر است.^۴

در ایران به ثبت رسیده و مرکز اصلی فعالیت آن در ایران باشد و مجموع جریان نقدی حاصل از عملیات آن در دو سال مالی اخیر مثبت باشد، اگر جریان نقد حاصل از عملیات بانی مطابق صورتهای مالی میان دوره ای حسابرسی شده در سال جاری مثبت باشد می تواند در محاسبه مجموع جریان نقد مذکور لحاظ شود و حداکثر نسبت مجموع بدهی ها به دارایی های آن ۹۰ درصد باشد و در نهایت اظهارنظر بازرس و حسابرس در خصوص

۱. . صالح آبادی (۱۳۸۵)، بازارهای مالی اسلامی، ص ۲۵۱

۲. نظر پور و خزائی، (۱۳۹۱)، طراحی و بررسی انواع صکوک استصناع قابل انتشار در بورس اوراق بهادار، ص ۱۹۰

۳. . نظرپور و خزائی، (۱۳۹۱)، طراحی و بررسی انواع صکوک استصناع قابل انتشار در بورس اوراق بهادار، ص ۱۹۰.

۴. دستورالعمل انتشار اوراق سفارش ساخت، مصوب ۱۳۹۲

صورت‌های مالی دو سال مالی اخیر آن مردود یا عدم اظهارنظر نباشد. همچنین بانی می تواند مؤسسات دولتی، شرکت های دولتی و شهرداری ها باشد.

ناشر (واسط): شخصی حقوقی است که به منظور انتشار اوراق استصناع و منحصرأ تا سررسید اوراق، توسط بانی تأسیس شده و معمولاً اوراق را به نام خود منتشر می کند.

ضامن: ضامن توسط بانی و با تأیید سازمان صرفاً از میان بانک ها، مؤسسات مالی و اعتباری تحت نظارت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شرکت های بیمه تحت نظارت بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شرکتهای تأمین سرمایه، صندوق های بازنشستگی، شرکت های سرمایه گذاری و شرکتهای مادر هلدینگ)، نهادهای عمومی و شرکتهای و مؤسسات دولتی انتخاب می شود.

ناظر: ناظر از میان اشخاص حقوقی دارای پروانه اشتغال به کار مهندسی وفق قوانین و مقررات مربوط به نظام مهندسی و یا دارای گواهی نظارت (صلاحیت) از معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، به انتخاب بانی با تأیید سازمان بورس انتخاب می شود. ناظر و بانی نباید تحت کنترل مشترک باشند. همچنین ناظر نباید تحت کنترل بانی باشد. رعایت این موضوع باید توسط حسابرس بانی تأیید گردد.

عامل فروش اوراق: عامل فروش اوراق از بین شرکتهای کارگزاری عضو بورس اوراق بهادار تهران با فرابورس ایران توسط بانی انتخاب می گردد. عامل فروش با اخذ مجوزهای لازم می تواند به منظور توزیع گسترده اوراق از خدمات بانکها یا مؤسسات مالی و اعتباری تحت نظارت بانک مرکزی، بیمه های تحت نظارت بیمه مرکزی و نهادهای مالی استفاده نموده و ترتیبی اتخاذ نماید تا سفارش گیری جهت خرید اوراق از طریق اشخاص مذکور انجام شود.

شرکت سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه: شرکت سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه، پس از دریافت مبالغ مربوط به اوراق، آنها را در سررسید با سررسیدهای معین به سرمایه گذاران پرداخت می نماید.

بازارگردان و متعهد پذیره نویسی اوراق: بازارگردان و متعهد پذیره نویسی اوراق با تأیید سازمان توسط بانی انتخاب می شود. متعهد پذیره نویس و بازار گردان یا حسب مورد سرمایه گذار بازار گردانی باید از کفایت سرمایه لازم مطابق مقررات برخوردار باشند.

رویه اجرایی انتشار اوراق استصناع

بر طبق صورتجلسه کمیته تخصصی فقهی که در سال ۱۳۸۷ برگزار شد مراحل اجرایی انتشار اوراق استصناع به شرح زیر است:

مرحله اول: بانی به یکی از نهادهای مالی دارای مجوز مشاوره عرضه مراجعه می نماید

مرحله دوم: مشاور به نمایندگی از بانی جهت دریافت موافقت اصولی تأمین مالی از طریق انتشار اوراق سفارش ساخت به سازمان بورس مراجعه می نماید.

مرحله سوم: مشاور پس از دریافت موافقت اصولی جهت تعیین ناشر و انجام امور لازم به شرکت مدیریت دارایی مرکزی مراجعه می نماید.

مرحله چهارم: مشاور پس از تکمیل امضای قراردادهای لازم، به نمایندگی از طرف ناشر جهت دریافت مجوز انتشار اوراق سفارش ساخت به سازمان مراجعه می نماید.

مرحله پنجم: پس از دریافت مجوز انتشار اوراق سفارش ساخت استصناع، ناشر با همکاری مشاور و در مهلت مقرر طبق مجوز انتشار اوراق سفارش ساخت، با رعایت مقررات، نسبت به انتشار اوراق سفارش ساخت اقدام می نماید.

مرحله ششم: در صورت رعایت قوانین و مقررات با انعقاد قرارداد سفارش ساخت و اخذ ضمانت نامه بانکی بدون قید و شرط توسط نهاد واسط از بانی، سازمان بورس تأییدیه برداشت وجوه به میزان حداکثر ۱۰ درصد مبلغ کل اوراق را صادر می نماید. اجازه برداشت مابقی وجوه حاصل از انتشار اوراق در دوره های بعدی در صورت تأیید ناظر، بانی و نهاد واسط صادر می گردد.

کاربرد اوراق بهادار استصناع

در کشور ایران شیوه های گوناگونی برای تأمین مالی کسری بودجه، پیش روی دولت قرار دارد. ساده ترین راه، استقراض از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است. ولی این استقراض سبب افزایش پایه پولی^۱ و رشد

۱. صورتجلسه کمیته تخصصی فقهی، ۱۳۸۷

نقدینگی خواهد شد که اگر متناسب با رشد اقتصادی نباشد سبب افزایش تورم خواهد شد. شیوه دیگر، جذب پس اندازهای پراکنده مردم و هدایت آنها به سرمایه گذاری و تأمین مالی پروژه ها و طرح های توسعه ای اولویت دار کشور است. شیوه مرسوم برای تأمین مالی کسری بودجه دولت در اکثر کشورها انتشار اوراق قرضه است. در اوراق قرضه دولت فقط از خریداران این اوراق قرض می گیرد و هر کجا که می خواهد از وجوه حاصله استفاده می کند.^۲ اما در اقتصاد کشورهای اسلامی به دلیل مسائل شرعی، استفاده از اوراق قرضه ممکن نیست. یکی از روش هایی که می تواند خلأ ناشی از اوراق قرضه را پر نماید، اوراق بهادار استصناع است. دولت برای تأمین مالی طرحهای عمرانی می تواند به جای پرداخت همه یا بخشی از مبالغ، به پیمانکاران خود صکوک استصناع واگذار نمایند. در صورتی که خریداران اوراق استصناع به هر دلیل به پول نقد نیاز داشته باشند می توانند همه یا بخشی از این اوراق را در بازار ثانویه همراه با تنزیل به فروش رسانند.

یکی از مواردی که منجر به رونق بورس می شود، تنوع ابزارهای تأمین مالی در این بازار است. بازار سرمایه با حضور طیف های گوناگون سرمایه گذاران اعم از ریسک گریز و ریسک پذیر، نیازمند انواع گوناگون ابزارهای مالی است که بتواند جوابگوی نیاز فعالان بازارهای مالی باشد. در هر جامعه ای گروهی کاملاً ریسک گریز بوده و به دنبال سرمایه گذاری های مطمئن هستند، گروهی گرچه روحیه ریسک پذیری نسبتاً خوبی دارند لکن گاهی به دنبال سرمایه گذاری کوتاه مدت و با نقدشوندگی بالا هستند و برخی موسسات مالی چون بیمه ها و صندوق های بازنشستگی به دنبال ترکیبی از دارایی های با ریسک و بازدهی و نقد شوندگی متفاوت هستند تا پرتفوی مطلوبشان را به دست آورند؛ صکوک استصناع ابزار مناسبی برای این نوع تقاضاها محسوب می شود.^۳

انواع اوراق بهادار استصناع

وزارتخانه ها، شهرداریها، شرکتهای دولتی و بخش خصوصی برای تأمین مالی طرحهای عمرانی و توسعه ای می توانند از طریق استصناع اقدام کنند و این به دو روش قابل اجرا است :

روش اول: اوراق بهادار استصناع مستقیم

روش دوم: اوراق بهادار استصناع غیر مستقیم

۱ . پایه پولی به نسبت میان اسکناس عرضه شده توسط بانک مرکزی و مجموع دارایی های این بانک که به عنوان پشتوانه اسکناس، قابل قبول باشد، گفته می شود. هر چه این نسبت بزرگتر باشد، میزان نقدینگی و به تبع آن تورم بیشتر است. به عبارت دیگر، بزرگ بودن این نسبت نشانگر پایین بودن ارزش پول است.

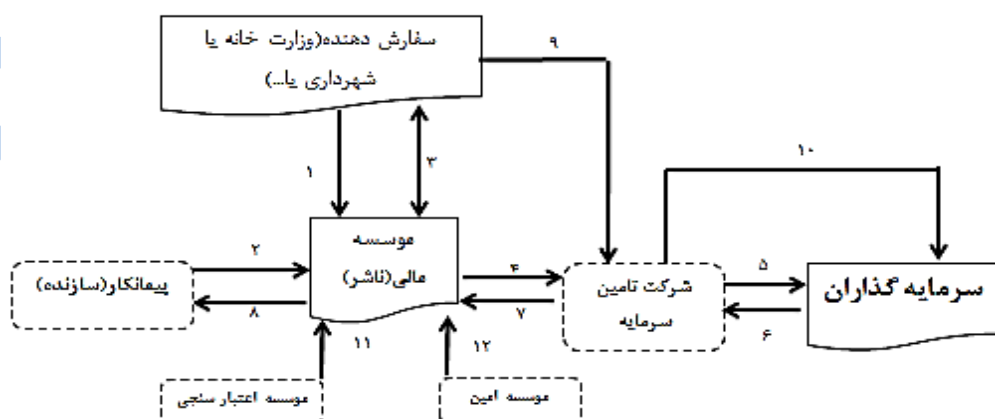
۲ . نظر پور و خزائی، (۱۳۹۱)، طراحی و بررسی انواع صکوک استصناع قابل انتشار در بورس اوراق بهادار، ص ۱۹۲

۳ . همان، ص ۱۹۴.

الف) اوراق بهادار استصناع مستقیم

در این روش سفارش دهنده (بانی) که در صدد احداث پروژه خاصی است و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را ندارد؛ با تشکیل یک موسسه مالی موفتی (واسط)، تأمین مالی و اجرای پروژه را از طریق قرارداد استصناع به آن می سپارد و به جای قیمت آن، اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین می پردازد. موسسه مالی و اسط) نیز طبق قرارداد استصناع دومی، ساخت پروژه موردنظر را به پیمانکار (سازنده مربوطه سفارش می دهد و در مقابل متعهد می شود قیمت پروژه را طبق زمان بندی مشخص به سازنده بپردازد، موسسه مالی اوراق بهادار استصناع را از طریق شرکت تأمین سرمایه به سرمایه گذاران می فروشد (تنزیل می کند و بدهی خود به پیمانکار را می پردازد.

برای مثال، وزارت راه و شهرسازی (بانی)، با تشکیل یک موسسه مالی خاص (واسط) از طریق قرارداد استصناع، قصد اجرای پروژه معینی را دارد، موسسه مالی انجام پروژه را در مقابل هزار میلیارد ریال متعهد می شود. وزارت راه و شهرسازی نیز متعهد می شود آن مبلغ را به صورت اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین بپردازد. سپس موسسه مالی بر اساس قرارداد استصناع دوم، ساخت پروژه را به پیمانکار خاصی واگذار می کند، پیمانکار متعهد می شود پروژه را طبق زمان بندی مشخص مثلاً سه ساله تحویل دهد و موسسه مالی نیز متعهد می شود مبلغ هفتصد میلیارد ریال طبق زمان بندی مشخص به پیمانکار بپردازد، بعد از شروع پروژه، وزارت راه و شهرسازی متناسب با پیشرفت پروژه، هزار میلیارد ریال را به صورت اوراق استصناع در اختیار موسسه مالی می گذارد که در سررسیدهای مشخص قابل وصول هستند و موسسه مالی این اوراق بهادار را از طریق شرکت تأمین سرمایه نزد مردم تنزیل می کند، آنگاه از محل وجوه به دست آمده بدهی خود به پیمانکار را می پردازد. فرآیند انتشار اوراق بهادار استصناع مستقیم در شکل ۱ نشان داده شده است:

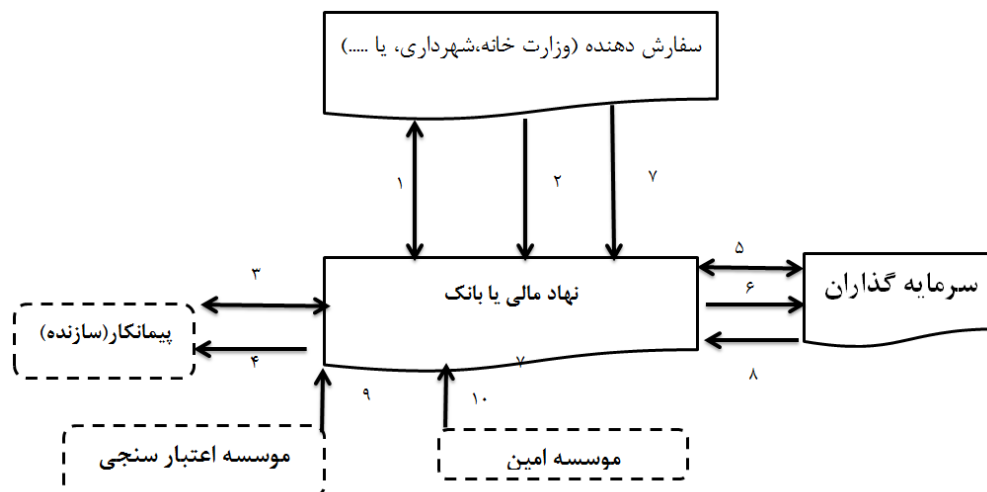
شکل ۱. فرایند انتشار اوراق بهادار استصناع مستقیم

فرآیند فوق به شرح زیر است:

۱. مؤسسه مالی (واسط)، مطابق قرارداد استصناع اول متعهد می شود پروژه خاصی را در مقابل مبلغ معینی احداث کند.
۲. مؤسسه مالی با پیمانکار قرارداد استصناع دوم را منعقد می کند.
۳. سفارش دهنده معادل بهای پروژه، اوراق استصناع منتشر و به مؤسسه مالی می پردازد.
۴. مؤسسه مالی اوراق استصناع را در اختیار شرکت تأمین سرمایه قرار می دهد.
- ۵ و ۶. شرکت تأمین سرمایه با فروش اوراق (تنزیل)، وجوه را از مردم را جمع آوری می کند.
۷. شرکت تأمین سرمایه وجوه حاصل از فروش اوراق را به مؤسسه مالی می پردازد.
۸. مؤسسه مالی از محل فروش اوراق استصناع، بدهی خود به پیمانکار را می پردازد.
۹. سفارش دهنده در سررسید، مبلغ اسمی اوراق را به شرکت تأمین سرمایه می دهد.
۱۰. شرکت تأمین سرمایه مبلغ اسمی اوراق را به سرمایه گذاران می دهد.
۱۱. مؤسسه اعتبارسنجی که به پیشنهاد مؤسسه مالی و با تأیید سازمان بورس اوراق بهادار یا بانک مرکزی تعیین می شود اعتبار سفارش دهنده، اعتبار مؤسسه مالی، نرخهای قرارداد را کمتر آنها را اعلان می کند.
۱۲. مؤسسه امین که به پیشنهاد مؤسسه مالی و تأیید سازمان بورس یا بانک مرکزی تعیین می شود بر فرایند انتشار اوراق از ابتدا تا انتها نظارت می کند.

ب) اوراق بهادار استصناع غیرمستقیم

گاهی پروژه آن چنان بزرگ است که یک پیمانکار توان انجام آن را ندارد. در این صورت، سفارش دهنده می تواند از طریق نهاد مالی با بانک اقدام کند و بر طبق قرارداد استصناع از نهاد مالی با بانک انجام آن را بخواهد. نهاد مالی با بانک متعهد می شود در قبال مبلغ مشخصی که در طول زمان بندی معین از سفارش دهنده دریافت می کند، پروژه را تا سه سال بسازد و تحویل دهد، سپس نهاد مالی با بانک آن پروژه را در قالب پروژه های کوچک تر تعریف می کند و با چند پیمانکار قرارداد استصناع می بندد. در این روش سفارش دهنده به تناسب پیشرفت پروژه اوراق بهادار استصناع را که به تناسب قرارداد، دارای سررسیدهای معین هستند در اختیار نهاد مالی با بانک قرار میدهد و نهاد مالی آنها را در بازار ثانویه به مردم فروخته و بدهی خود به پیمانکاران را می پردازد. فرآیند انتشار اوراق بهادار استصناع غیر مستقیم در شکل ۲ آمده است .

شکل ۲. فرآیند انتشار اوراق بهادار استصناع غیرمستقیم

فرآیند فوق به شرح زیر است:

۱. نهاد مالی یا بانک بر اساس قرارداد استصناع متعهد می شود در مقابل مبلغی معین در مدت زمان معین پروژه خاصی را ساخته و تحویل دهد.
۲. سفارش دهنده قیمت پروژه را به صورت اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای مشخص به بانک می پردازد.
۳. و ۴. نهاد مالی یا بانک قرارداد استصناع دیگری با پیمانکار می بندد مبنی بر اینکه پیمانکار پروژه را طبق زمان بندی معین ساخته و تحویل دهد و بانک به تناسب پیشرفت پروژه قیمت را بپردازد.
۵. و ۶. نهاد مالی یا بانک اوراق استصناع را به مردم می فروشد و بدهی خود به پیمانکار را می پردازد.
۷. و ۸. نهاد مالی یا بانک در سررسید اوراق استصناع، مبلغ اسمی اوراق را از سفارش دهنده تحویل گرفته و به سرمایه گذاران می پردازد.
۹. و ۱۰. در این نوع نیز مؤسسه اعتبارسنجی و مؤسسه امین که توسط سازمان بورس با بانک مرکزی تأیید شده اند مسئولیت های تعیین رتبه اعتباری و نظارت و کنترل را به عهده خواهند داشت.

حسابداری اوراق بهادار استصناع

الف) در دفاتر نهاد مالی یا بانک

۱. عقد قرارداد استصناع اول با سفارش دهنده برای ساخت پروژه موردنظر با قیمت مشخص.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

۲. ثبتهای وثایق اخذشده از سفارش دهنده: پس از اخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ تهرین، اگر وثایق از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب های بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	***	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		***

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - برگهای اوراق بهادار	'***	
طرف حساب های انتظامی		***

۳. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و یا قطعه، یک ریال به شرح

ذیل در حسابهای بانک ثبت می شود:

(۱) به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

۴. پس از انعقاد قرارداد استصناع دوم بین موسسه مالی و سازنده، قرارداد مذکور در حساب انتظامی قراردادها به مبلغ یک ریال به شرح ذیل در دفاتر بانک ثبت می گردد:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم	۱ریال	
طرف حساب های انتظامی		۱ریال

۵. پس از اخذ وثایق از سازنده، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیر منقول باشد، به مبلغ تهرین، اگر از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده به شرح ذیل در حساب های بانک ثبت می شود :

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	***	
طرف حساب های انتظامی		***

۶. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و با قطعه، یک ریال به شرح ذیل در حسابهای بانکی ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - برگهای اوراق بهادار	*** ^۱	
طرف حساب های انتظامی		***

(۱) به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

۷. سفارش دهنده معادل بهای پروژه، اوراق استصناع منتشر و به مؤسسه مالی تحویل می دهد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - اوراق استصناع	***	
طرف حساب های انتظامی - اوراق استصناع		***

۸. مؤسسه مالی اوراق استصناع را در اختیار شرکت تأمین سرمایه قرار میدهد. شرکت تأمین سرمایه بعد از فروش اوراق به مردم و جمع آوری وجوه از آنها، آن را به مؤسسه مالی می پردازد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	***	
درآمد کارمزد - آتی ^۱		***
موجودی نقد	*** ^۲	
کسر اوراق استصناع ^۳	***	
اوراق استصناع		*** ^۴

۱. این درآمد در طی زمان به مرور تبدیل به درآمد کارمزد (تحقق یافته) می شود.

۲. به میزان وجوه نقد دریافت شده از سرمایه گذاران بعد از کسر در آمد نهاد مالی ثبت می شود. (وجوه تنزیل شده ارزش اسمی اوراق استصناع)

۳. کسر اوراق استصناع از اوراق استصناع در ترازنامه نهاد مالی کسر می شود

۴. برابر با ارزش اسمی اوراق استصناع منتشر شده و فروش رفته و در بخش بدهی های نهاد مالی گزارش می شود.

۹. هم زمان با ساخت دارایی توسط پیمانکار و پرداخت وجوه به پیمانکار موسسه مالی ثبت زیر را در دفاتر خود انجام می دهد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال در جریان ساخت استصناع	***	
موجودی نقد		***

۱۰. بعد از تحویل دارایی از پیمانکار ثبتهای وثایقی که از وی اخذ شده بود، برگشت می شود

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱ریال	
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم		۱ریال

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	***	
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم		***

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	*** ^۱	
حساب های انتظامی - برگها و اشیاء امانتی		***

۱۱. تحویل دارایی ساخته شده به سفارش دهنده

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حسابها و اسناد دریافتنی	***	
اموال در جریان ساخت استصناع		***
کسر اوراق استصناع		***

۱۲. دریافت طلب از سفارش دهنده در سرسید اوراق:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	***	
حسابها و اسناد دریافتنی		***

۱۳. تسویه اوراق استصناع و واریز وجوه به حساب سرمایه گذاران.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اوراق استصناع	***	
موجودی نقد		***

ب) در دفاتر سفارش دهنده

۱. عقد قرارداد استصناع اول با سفارش دهنده برای ساخت پروژه موردنظر با قیمت مشخص

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

۲. ثبتهای وثایق اخذ شده از سفارش دهنده: پس از اخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر وثایق از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب های سفارش دهنده ثبت می شود

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	***	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		***

۳. تعداد برگ های اوراق بهادار و قطعه های اشیاء تضمینی به ازای هر برگ و یا قطعه، یک ریال به شرح ذیل در حسابهای سفارش دهنده ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی برگهای اوراق بهادار	*** ^۱	
طرف حساب های انتظامی		***

(۱) - به ازای هر برگ و یا قطعه یک ریال

۴. سفارش دهنده معادل بهای پروژه، اوراق استصناع منتشر و به مؤسسه مالی می پردازد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - اوراق استصناع	***	
طرف حساب های انتظامی - اوراق استصناع		***

۵. دریافت دارایی ساخته شده توسط سفارش دهنده

نام حساب	بدهکار	بستانکار
دارایی	***	
اوراق استصناع		*** ^۱

(۱) .. معادل ارزش اسمی اوراق.

۶. پرداخت طلب توسط سفارش دهنده در سررسید اوراق استصناع:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اوراق استصناع	***	
موجودی نقد		***

ج) در دفاتر سرمایه گذار

۱. خرید اوراق توسط سرمایه گذار.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سرمایه گذاری در اوراق استصناع ^۱	***	
موجودی نقد		***

۲. تسویه اوراق استصناع و واریز وجوه به حساب سرمایه گذاران.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	***	
سرمایه گذاری در اوراق استصناع		***
درآمد سرمایه گذاری ^۲		***

۱. حسابداری سرمایه گذاری در اوراق استصناع بر طبق استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها انجام میشود.

۲. درآمد سرمایه گذاری بر اساس استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها شناسایی می شود

مثال: شرکت سامان با تشکیل یک موسسه مالی خاص از طریق قرارداد استصناع قصد اجرای پروژه معینی را دارد. موسسه مالی انجام پروژه را در مقابل مبلغ هزار میلیارد ریال متعهد می شود. شرکت سامان نیز متعهد می شود آن مبلغ را به صورت اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین بپردازد. سپس موسسه مالی بر اساس قرارداد استصناع دوم، ساخت پروژه را به پیمانکار خاصی واگذار می کند، پیمانکار متعهد می شود پروژه را طبق زمان بندی مشخص مثلاً یک ساله تحویل دهد و موسسه مالی نیز متعهد می شود مبلغ هفتصد میلیارد ریال طبق زمان بندی مشخص به پیمانکار بپردازد. بعد از شروع پروژه، شرکت سامان، هزار میلیارد ریال را به صورت اوراق استصناع در اختیار موسسه مالی می گذارد که در سررسید آن یک من است و موسسه مالی این اوراق بهادار را از طریق شرکت تأمین سرمایه نزد مردم تنزیل می کند. آنگاه محل وجوه به دست آمده بدهی خود به پیمانکار را می پردازد. ثبتهای حسابداری این رویدادها در دفاتر موسسه مالی، شرکت سامان و سرمایه گذار به شرح زیر است:

الف) ثبتهای حسابداری در دفاتر موسسه مالی

۱. عقد قرارداد استصناع اول با شرکت سامان برای ساخت پروژه موردنظر با قیمت مشخص.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

۲. ثبتهای وثایق اخذشده از شرکت سامان: پس از اخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر وثایق از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب های موسسه مالی ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	۱۲۰۰ میلیارد ریال ^۱	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		۱۲۰۰ میلیارد ریال

۳. پس از انعقاد قرارداد استصناع دوم بین موسسه مالی و سازنده، قرارداد مذکور در حساب انتظامی قراردادهای به مبلغ یک ریال به شرح ذیل در دفاتر بانک ثبت می گردد :

۱. مبلغ وثایق ۱۲۰ درصد مبلغ قرارداد با شرکت سامان فرض شده است.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی		۱ ریال

۴. پس از اخذ وثایق از سازنده، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده به شرح ذیل در حساب های بانک ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم	۸۴۰ میلیارد ریال ^۱	
طرف حساب های انتظامی		۸۴۰ میلیارد ریال

۵. سامان معادل بهای پروژه، اوراق استصناع منتشر و به مؤسسه مالی می پردازد

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - اوراق استصناع	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
طرف حساب های انتظامی - اوراق استصناع		۱۰۰۰ میلیارد ریال

۶. مؤسسه مالی اوراق استصناع را در اختیار شرکت تأمین سرمایه قرار میدهد. شرکت تأمین سرمایه بعد فروش اوراق به مردم و جمع آوری وجوه از آنها، آن را به مؤسسه مالی می پردازد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	۷۳۱ میلیارد ریال ^۲	
کسر اوراق استصناع	۳۰۰ میلیارد ریال	
اوراق استصناع		۱۰۰۰ میلیارد ریال
درآمد کارمزد آتی ^۳		۳۱ میلیارد ریال

۷. مؤسسه مالی از محل وجوه حاصل از فروش اوراق، مبالغی را بابت دارایی در جریان ساخت به پیمانکار (سازنده) را می پردازد.

۱. مبلغ وثایق ۱۲۰ درصد مبلغ قرارداد با پیمانکار فرض شده است.

۲. مبلغ هزار میلیارد ریال با نرخ ۴۲/۸ درصد سالانه تنزیل شده است.

۳. فرض شده کارمزد مؤسسه مالی ۳۱ میلیارد ریال است.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اموال در جریان استصناع	۷۰۰ میلیارد ریال ^۱	
موجودی نقد		۷۰۰ میلیارد ریال

۸. بعد از تحویل دارایی از پیمانکار ثبتهای وثایقی که از وی اخذ شده بود، برگشت، می شود.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۱ ریال	
حساب های انتظامی - قراردادهای استصناع دوم		۱ ریال

نام حساب	بدهکار	بستانکار
طرف حساب های انتظامی	۸۴۰ میلیارد ریال	
حساب های انتظامی - وثایق استصناع دوم		۸۴۰ میلیارد ریال

۹. تحویل دارایی ساخته شده به شرکت سامان.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حسابها و اسناد دریافتنی	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
اموال در جریان ساخت استصناع		۷۰۰ میلیارد ریال
کسر اوراق استصناع		۳۰۰ میلیارد ریال

۱۰. دریافت طلب از شرکت سامان در سررسید اوراق:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
حسابها و اسناد دریافتنی		۱۰۰۰ میلیارد ریال

۱۱. تسویه اوراق استصناع و واریز وجوه به حساب سرمایه گذاران

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اوراق استصناع	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
موجودی نقد		۱۰۰۰ میلیارد ریال

^۱ . فرض شده مبلغ ۷۰۰ میلیارد ریال به پیمانکار پرداخت شده است.

ب) در دفاتر سفارش دهنده

۱. عقد قرارداد استصناع اول با سفارش دهنده برای ساخت پروژه موردنظر با قیمت مشخص

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول	۱ ریال	
طرف حساب های انتظامی قراردادهای استصناع اول		۱ ریال

۲. ثبتهای وثایق اخذ شده از سفارش دهنده: پس از اخذ وثایق از مشتری، چنانچه وثایق مزبور از نوع اموال منقول و یا غیرمنقول باشد، به مبلغ ترهین، اگر وثایق از نوع اشیاء قیمتی باشد، به ارزش کارشناسی اشیاء مزبور و در صورتی که از نوع اوراق بهادار تضمینی باشد، به مبلغ تعهد شده، به شرح ذیل در حساب های سفارش دهنده ثبت می شود:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول	۱۲۰۰ میلیارد ریال	
طرف حساب های انتظامی - وثایق استصناع اول		۱۲۰۰ میلیارد ریال

۳. سفارش دهنده معادل بهای پروژه، اوراق استصناع منتشر و به مؤسسه مالی می پردازد.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
حساب های انتظامی - اوراق استصناع	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
طرف حساب های انتظامی - اوراق استصناع		۱۰۰۰ میلیارد ریال

۴. تحویل دارایی ساخته شده به سفارش دهنده

نام حساب	بدهکار	بستانکار
دارایی	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
اوراق استصناع		۱۰۰۰ میلیارد ریال

۵. پرداخت طلب توسط سفارش دهنده در سررسید اوراق استصناع:

نام حساب	بدهکار	بستانکار
اوراق استصناع	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
موجودی نقد		۱۰۰۰ میلیارد ریال

ج) در دفاتر سرمایه گذار

۱. خرید اوراق توسط سرمایه گذار.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
سرمایه گذاری در اوراق استصناع	۷۳۱ میلیارد ریال	
موجودی نقد		۷۳۱ میلیارد ریال

۲. تسویه اوراق استصناع و واریز وجوه به حساب سرمایه گذاران.

نام حساب	بدهکار	بستانکار
موجودی نقد	۱۰۰۰ میلیارد ریال	
سرمایه گذاری در اوراق استصناع		۷۳۱ میلیارد ریال
درآمد سرمایه گذاری ^۱		۲۶۹ میلیارد ریال

۱. درآمد سرمایه گذاری بر اساس استاندارد حسابداری شماره ۱۵

سوالات فصل

۱. استصناع را تعریف کنید.
۲. مواد اولیه و دیگر تجهیزاتی که برای ساخت کالا در قرارداد استصناع بکار می رود باید دارای چه ویژگی هایی باشد.
۳. اوراق بهادار استصناع (اوراق سفارش ساخت) را تعریف کنید.
۴. ارکان انتشار اوراق بهادار استصناع را نام برده و هر یک را به اختصار توضیح دهید.
۵. رویه اجرایی انتشار اوراق سفارش ساخت استصناع) را بیان کنید.
۶. انواع اوراق بهادار استصناع را نام برده و هر یک را توضیح دهید.
۷. فرآیند انتشار اوراق بهادار استصناع مستقیم را ترسیم کنید.
۸. فرآیند انتشار اوراق بهادار استصناع غیر مستقیم را ترسیم کنید.
۹. حسابداری اوراق بهادار استصناع از دیدگاه نهاد مالی را توضیح دهید.
۱۰. حسابداری اوراق بهادار استصناع از دیدگاه سرمایه گذار را توضیح دهید.

پرسش های چهارگزینه ای فصل

۱. استصناع در لغت به معنای یک چیزی است.
الف) سفارش ب) سفارش ساخت ج) ساخت د) همه موارد
۲. در این حالت، عقدی میان این دو به امضا می رسد که تولید کننده دارایی مورد توافق برای ساخت را برای او بسازد و قیمت آن را دریافت نماید.
الف) استصناع ب) مسابقات ج) بیع د) مزارعه
۳. مراد از عقد این است که کسی به نزد صنعتگر بیاید و از او بخواهد که تعدادی از کالاهایی را که می سازد، به ملکیت او در آورد
الف) استصناع ب) مسابقات ج) بیع د) مزارعه
۴. کدام یک از ویژگی های عقد استصناع نیست؟
الف) کالا یا طرح در زمان انعقاد قرارداد معلوم است و مقصود از قرارداد، تولید و تحویل آن است.
ب) در استصناع باید اوصاف کالا با ویژگی های پروژه موردنظر به خوبی تبیین شود.
ج) استصناع در کالاهای طبیعی مانند میوه ها، سبزیجات و حبوبات قابل اجراء است.
د) مبلغ قرارداد باید معلوم و معین باشد، اما لازم نیست نقدا پرداخت شود.

۵. در اوراق در قبال ساخت در قبال ساخت یک دارایی با طرح مشخصی در آینده، مبلغی به سازنده (پیمانکار) پرداخت می گردد.

الف) استصناع ب) مسافات . ج) بیع د) مزارعه

۶. کدام یک گزینه صحیح نیست؟

الف) اوراق بهادار استصناع را می توان به صورت با نام و بی نام و همچنین قابل معامله و غیرقابل معامله منتشر نمود.

ب) مدت قرارداد سفارش ساخت مشخص است و بانی می تواند سود دارندگان اوراق را در ابتدای دوره، انتهای دوره، با سررسیدهای ماهانه، فصلی یا سالانه پرداخت کند.

ج) از آنجا که این اوراق بیانگر مالکیت مشاع فرد در یک دارایی پایه است، نمی توان آن را در بازار ثانویه و به قیمتی که توسط عوامل بازار تعیین می شود، معامله کرد.

د) مبلغ قرارداد باید معلوم و معین باشد، اما لازم نیست نقدا پرداخت شود.

۷. بانی در فرایند انتشار اوراق بهادار استصناع باید دارای کدام شرط زیر باشد؟

الف) شرکت های سهامی، شرکتهای تعاونی و مؤسسه یا نهاد عمومی غیردولتی

ب) در ایران به ثبت رسیده و مرکز اصلی فعالیت آن در ایران باشد.

ج) حداکثر نسبت مجموع بدهی ها به دارایی های آن ۹۰ درصد باشد.

د) همه موارد

۸. از میان اشخاص حقوقی دارای پروانه اشتغال به کار مهندسی وفق قوانین و مقررات مربوط به نظام

مهندسی و یا دارای گواهی نظارت (صلاحیت) از معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، به انتخاب بانی با تایید سازمان انتخاب می شود.

الف) واسط ب) تأمین سرمایه ج) امین د) ناظر

۹. یکی از روش هایی که می تواند خط ناشی از اوراق قرضه را پر نماید، صکوک است.

الف) استصناع ب) مسافات ج) بیع د) همه موارد

۱۰. اوراق بهادار استصناع مستقیم کدام است؟

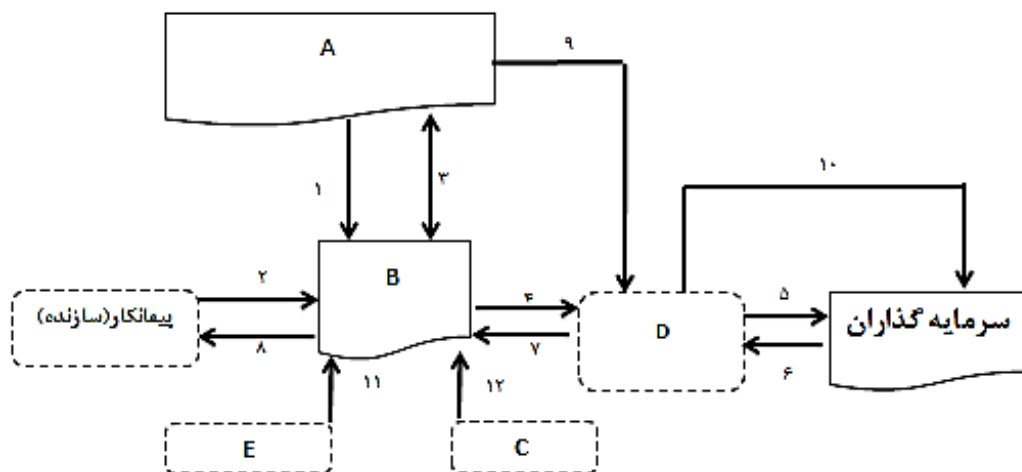
الف) در این روش سفارش گیرنده (بانی) که در صدد احداث پروژه خاصی است و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را ندارد، با تشکیل یک موسسه مالی موقتی واسط (SPV) تأمین مالی و اجرای طریق قرارداد استصناع به آن میسپارد و به جای قیمت آن، اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین می پردازد.

ب) در این روش سفارش دهنده (بانی) که در صدد احداث پروژه خاصی است و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را ندارد، با تشکیل یک موسسه تأمین سرمایه (SPV) تأمین مالی و اجرای پروژه را ان قرارداد استصناع به آن می سپارد و به جای قیمت آن، اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای می پردازد.

ج) در این روش سفارش دهنده (بانی) که در صدد احداث پروژه خاصی است و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را ندارد، با تشکیل یک موسسه مالی موقتی واسط (SPV) تأمین مالی و اجرای پروژه را از طریق قرارداد استصناع به آن می سپارد و به جای قیمت آن، اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین می پردازد.

د) در این روش سفارش دهنده (بانی) که در صدد احداث پروژه خاصی است و اعتبار مالی لازم برای انجام آن را ندارد، با تشکیل یک موسسه مالی موقتی واسط (SPV) تأمین مالی و اجرای پروژه را از طریق قرارداد اقاله به آن می سپارد و به جای قیمت آن، اوراق بهادار استصناع با سررسیدهای معین می پردازد.

☛ با توجه به شکل زیر به سوالات ۱۱ الی ۱۴ پاسخ دهید.

۱۱. در شکل به جای حرف A کدام صحیح است؟

الف) تأمین سرمایه (ب) امین (ج) واسط (د) سفارش دهنده

۱۲. در شکل به جای حرف B کدام صحیح است؟

الف) تأمین سرمایه (ب) امین (ج) واسط (د) سفارش دهنده

۱۳. در شکل به جای حرف C کدام صحیح است؟

الف) تأمین سرمایه (ب) امین (ج) واسط (د) سفارش دهنده

۱۴. در شکل به جای حرف D کدام صحیح است؟

الف) تأمین سرمایه (ب) امین (ج) واسط (د) سفارش دهنده

فصل ششم

حسابداری اوراق سلف

مقدمه

در نظام پولی اسلام، با توجه به حرام بودن بهره، بانک‌ها به منظور تجهیز و تخصیص وجوه از عقود اسلامی مانند: قرض الحسنه، وکالت، مضاربه، مرابحه و سلف استفاده می‌کنند. بانک مرکزی نیز در استفاده از ابزارهای سیاست پولی با محدودیت‌هایی روبه‌رو است. بازار سرمایه نیز برای تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری نمی‌تواند از اوراق قرضه و مانند آن استفاده کند و به همین جهت برای اعمال سیاست پولی در بازار پول و نیز تأمین مالی در بازار سرمایه نیاز به طراحی ابزارهای جدیدی است تا ضمن مشروع بودن، بتوانند هدف‌های این دو بازار را تحقق بخشند. این ابزارها که به صکوک شهرت یافته‌اند در سال‌های اخیر رشد چشمگیری داشتند و حتی در کشورهای غیر اسلامی نمونه‌هایی از آن مورد توجه واقع شده است.^۱

به دنبال اوراق مشارکت، معرفی انواع دیگر صکوک مانند: اوراق قرض الحسنه، مرابحه، اجاره، استصناع، مزارعه و مساقات بیشتر در جایگاه ابزار تأمین مالی در بازار سرمایه طراحی شد که برخی قابلیت استفاده در جایگاه ابزار سیاست پولی را نیز داشتند.^۲

ویژگی این ابزارها این است که به طور معمول برای طرح‌ها و پروژه‌های میان مدت و بلندمدت به کار می‌روند. بنابراین، برای تکمیل بازار پول و سرمایه، لازم است به اندیشه طراحی ابزارهای دیگر با کاربردهای کوتاه مدت بود، به نظر می‌رسد می‌توان با استفاده از قرارداد سلف این نیاز را برآورده کرد. امتیاز این ابزار مالی، این است که افزون بر تأمین مالی، برای پوشش ریسک نیز به کار می‌رود.^۳

در کشور اسلامی ایران برای تأمین مالی پروژه‌های نفتی و با تصویب قانون برنامه پنجم توسعه، وزارت نفت و شرکت ملی نفت ایران مجاز هستند برای تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌گذاری بالادستی صنعت نفت، صکوک منتشر نمایند. همچنین بر اساس بند ۱۳ ماده (۷) قانون بازار اوراق بهادار، هیأت مدیره بورس و اوراق بهادار موظف به ارائه پیشنهادها به شورای عالی بورس در راستای به کارگیری ابزارهای مالی جدید است. در این راستا سازمان بورس و اوراق بهادار بعد از بررسی‌های فقهی و اقتصادی در کمیته‌های تخصصی دستورالعمل اجرایی معاملات قرارداد سلف موازی استاندارد نفت و فرآورده‌های نفتی در بورس کالای ایران را در تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۱۴ تصویب کرد.

در این فصل سعی شده است اوراق سلف، انواع ریسک این اوراق و حسابداری آن بررسی شود.

۱. فراهانی فرد، صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پوشش ریسک، ص ۸.

۲. موسویان، ۱۳۸۶: ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، صص ۴۱۰ و ۴۴۲.

۳. فراهانی فرد، صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پوشش ریسک، ص ۹.

اقسام بیع

بیع یا خرید و فروش، یکی از عقود معاوضه ای است که از آن تعبیر به مبادله کالا با کالا شده است. عقد بیع را به اعتبارات گوناگونی تقسیم کرده اند: از جهت زمان تسلیم مبیع و ثمن چهار قسم برای آن تصور شده است:

(الف) بیع نقد: معامله ای است که برای تحویل ثمن و مثن در قرارداد، زمانی مشخص نشده و یا به نقد بودن آنها تصریح شده است و مراد از نقد این است که به مجرد عقد هر یک از آنها در همان حال و حق خود می باشند و استحقاق ایشان موقوف نیست به گذشتن زمانی و در این بیع شرط است که مشتری نقد و حاضر، قیمت را به دست بایع بدهد.^۱

(ب) بیع نسبه: معامله ای است که مثن بدون تأخیر قابل توجهی از عقد تحویل داده می شود، اما برای پرداخت ثمن مهلت مشخصی در نظر گرفته شده باشد. در بیع نسبه ممکن است مبیع عین شخصی یا کلی در ذمه باشد ولی در صورت اخیر نباید برای تسلیم آن مدت معین شود و الا بیع کالی به کالی خواهد بود..

(ج) بیع کالی به کالی (نسبه به نسبه): معامله ای است که برای تسلیم مبیع و پرداخت ثمن مهلت تعیین شده باشد، در صورتی که مبیع و ثمن هردو کلی و مؤجل باشند، بیع کالی به کالی نامیده می شود.^۲ مانند فروش ۳ تن گندم به قیمت ۱۰۰ میلیون ریال که گندم ها ۲ ماه بعد تحویل داده میشود و ثمن معامله هم، همان زمان پرداخت می شود.

(ج) بیع سلف: معامله ای است که برخلاف معامله نسبه، ثمن نقد است و باید فوراً البته فوری در نظر عرق، پرداخت گردد. اما برای مثن مهلت مشخص می شود. به عبارت دیگر، سلف یکی از اقسام است که بر اساس آن بهای کالا (ثمن) همزمان با انعقاد قرارداد پرداخت می گردد و اصل کالا (مثن) در زمانی معین در آینده به خریدار تحویل می گردد. طبق نظر فقها اگر در قرارداد بیع برای تحویل کالا (مبیع) مدت تعیین گردد، معامله را بیع سلف می گویند.

سلف

سلف یا سلم از اقسام بیع و عکس نسبه است. طبق تعریف فقیهان، مبیع در سلف، کلی در ذمه است که در برابر مال نقد و برای سررسید معینی فروخته می شود.^۳ به مشتری مسلم به کسر لام و مسلم الیه گفته می شود. کالایی که فروخته می شود مسلم فیه و بهای آن را مسلم به فتح لام می گویند. جواز و مشروعیت معامله سلف اجماعی است و افزون بر آن به ادله دیگری نیز استناد شده است. صاحب چواهر افزون بر اجماع به سنت متواتر و آیه شریفه "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ" بقره (۲)، (۲۸۲)، نیز استناد کرده است (نجفی، بی تا: ۲۴، ۲۶۷).

۱. کاتوزیان، عقود معین، ج ۱، ص ۱۴۱

۲. نجفی، بی تا: ۲۴، ۲۶۷.

۳. موسوی خمینی، بی تا: ۱، ۵۴۳.

قرارداد سلف

بر طبق ماده ۱ دستورالعمل اجرایی معاملات قرارداد سلف موازی استاندارد نفت و فرآورده های نفتی در بورس کالای ایران، قرارداد سلف قراردادی است که براساس آن عرضه کننده (فروشنده کالا)، مقدار معینی از دارایی پایه را براساس مشخصات قرارداد سلف، درازای بهای نقد می فروشد تا در دوره تحویل به خریدار تسلیم کند. یعنی پرداخت وجه نقد آنی انجام می شود اما تحویل کالا برای مدت مشخصی به تعویق می افتد. سلف را بیع در ذمه، بیع سلم، پیش فروش و پیش خرید نیز می گویند. در بازارهای اسلامی معاملات سلف در دو دسته ساده یا موازی انجام میشود. در سلف ساده تا زمان تحویل کالا، امکان فروش گواهی از سوی آن وجود ندارد و خریداران نمی توانند در بازارهای ثانویه حضور یابند.^۱

همچنین قرارداد سلف موازی استاندارد، قراردادی است که بر اساس آن مقدار معینی از دارایی پایه بر اساس مشخصات قرارداد سلف موازی استاندارد به فروش می رسد. شرکت کنندگان در معاملات سلف موازی با شرایطی مجازند گواهی خریداری شده برای تحویل کالا را در بازار ثانویه بفروشند. زیرا در معاملات سلف موازی، سلف دوم به طور کامل از سلف اول جدا است و خریدار قرارداد اول با قطع نظر از قرارداد نخست، اقدام به فروش سلف می کند. در این صورت برای نشان دادن استقلال معاملات از یکدیگر می توان در زمان واگذاری برگه حواله، در پشت آن به استقلال فروشنده تصریح کرد.^۲ قرارداد سلف موازی استاندارد دارای شرایط زیر می باشد:

۱. هر قرارداد سلف موازی استاندارد مستقل از قراردادهای سلف استاندارد دیگر است.

۲. طی آن معادل دارایی پایه خریداری شده، به فروش می رسد.

۳. مطابق مشخصات قرارداد در عرضه اولیه، منعقد می گردد.

طبق مبانی فقه شیعه و اهل سنت امکان معامله ثانویه قرارداد سلف در قالب قرارداد سلف موازی وجود دارد که در آن خریداران می توانند در بازار ثانویه کالای سلف را با همان مشخصات قرارداد اول معامله نموده و به طور کلی از معامله خارج کردند و خریدار جدید را به فروشنده اصلی ارجاع نمایند. به این بیان که نخست سلف (عرضه کننده)، با دریافت قیمت کالا، ورقه سلف را به خریدار می دهد که به سبب آن خریدار یا هر کسی که خریدار وی را به عرضه کننده حواله دهد، حق دارد در سررسید به عرضه کننده مراجعه کرده و مقدار معینی کالا تحویل بگیرد. این خریدار سلف می تواند تا سررسید منتظر ماند و نسبت به دریافت کالا اقدام کند یا با فروش سلف موازی، خریدار جدید سلف را جهت دریافت کالا به عرضه کننده حواله دهد و برای این منظور، ورقه سلف نفت کوره را به وی واگذار کند.

اوراق بهادار سلف

اوراق بهادار سلف اوراقی است ناشر اوراق سلف با واگذاری اوراق، وجوه متقاضیان اوراق را جمع آوری و دارایی مربوط را به قیمت معین در زمان آتی را پیش خرید می کند.

۱. دستورالعمل اجرایی معاملات سلف استاندارد در بورس کالای ایران

۲. صورت جلسه شماره ۲۷ کمیته تخصصی قفه ی سازمان بورس

اوراق بهادار سلف نخستین بار در بحرین منتشر شده است. موسسه پولی بحرین برای نخستین مرتبه در حوزه کشورهای خلیج فارس در سال ۲۰۰۱ میلادی، اسناد دولتی مطابق با قوانین اسلامی را منتشر کرد. ارزش این اسناد ۲۵ میلیون دلار آمریکا، به شکل اوراق ۳ ماهه و با عنوان اوراق بهادار «صکوک مسلم بود». اوراق مذکور نرخ بازدهی ثابت ۳/۹۵ درصدی داشت که مبتنی بر نرخ بهره نبود. این صکوک در بحرین تا سال ۲۰۰۳ میلادی، ۲۳ بار منتشر شد و ارزش آن حدود ۶۲۵ میلیون دلار بوده است. روال اجرایی این ابزار به این صورت است که دولت بحرین، آلومینیوم را به خریدار می فروشد و به جای تحویل وی، تعهد می کند تا در تاریخ معینی در آینده، به وسیله بانک اسلامی، مقدار خاصی آلومینیوم عرضه کند. همزمان بانک اسلامی از دولت بحرین، در

جایگاه عامل می خواهد که به هنگام عرضه آلومینیوم، آن را از راه کانال های بانکی، توزیع کند! اوراق سلف بر پایه قرارداد سلف طراحی می شود، خریدار اوراق سلف، مالک مقدار معینی کالای کلی استاندارد بر عهده ناشر اوراق می شود و ناشر اوراق متعهد است در سررسید یا سررسیدهای معین کالای مورد معامله را تحویل دهد یا در صورت تمایل طرفین (دارنده ورق و ناشر) باهم تسویه نقدی کنند.^۱

بر خلاف اوراق مشارکت و اوراق استصناع که اوراق مالی پروژه محور هستند و وجوه حاصل از فروش آنها باید منحصر در پروژه خاص مصرف شود، وجوه حاصل از فروش اوراق سلف به مالکیت ناشر اوراق در می آید. در نتیجه این امکان را به بانی می دهد تا برای تأمین مالی طرحها، پروژه ها و حتی برای تأمین سرمایه گذاری های کوتاه مدت و سرمایه در گردش، با پیش فروش بخشی از محصول آینده نیاز مالی خود را تأمین کند.^۲

اهداف و کاربردهای اوراق بهادار سلف

اوراق سلف کاربردهای متفاوتی دارد که عبارت اند از تأمین مالی بنگاه های اقتصادی، جبران کسری بودجه، پوشش ریسک، کشف قیمت و ابزارهای سیاست های پولی برای عملیات باز است که به زیر هستند:

۱. تأمین مالی بنگاه های اقتصادی

یکی از مهم ترین استفاده از صکوک از جمله اوراق سلف، تأمین مالی بنگاه های اقتصادی است. با این روش، از یک سو پس انداز کنندگانی که به علت کوچک بودن حجم سرمایه خود یا به علت نداشتن مهارت کافی، توانایی سرمایه گذاری مستقیم ندارند، می توانند با خرید اوراق پیش گفته از راکد ماندن وجوه خود جلوگیری کرده و از سود آن بهره مند شوند. از سوی دیگر، بنگاه های اقتصادی اعم از خصوصی یا دولتی که با کسری منابع مالی روبه رو هستند، می توانند از راه انتشار این اوراق و با پیش فروش محصول خود، بخشی از وجوه مورد نیاز خود را تأمین کنند. تفاوت این روش با اوراق سهام و اوراق مشارکت این است که اولاً، خریدار در مالکیت و مدیریت بنگاه شریک نخواهد بود؛ در نتیجه در نیازهای مالی کوتاه و مودی، برای صاحبان بنگاه ترجیح خواهد داشت. ثانیاً با توجه به امکان تعیین دامنه سود آن، برای افراد ریسک گریز و متعارف جاذبه خواهد داشت.^۳

۱. مجلة الشرق الأوسط، ۱۴۲۲، ش ۲۹، عدد ۸۲۱۸

۲. .. موسویان، اوراق سلف، ابزاری برای تأمین مالی پروژه های بالادستی صنعت نفت، ص ۸۶

۳. همان صص ۸۶-۸۷

۴. فراهانی فرد، صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی

۲. جبران کسری بودجه

برخی از دولت ها برای جبران کسری بودجه مورد نیاز خود به پیش فروش بین المللی محصولات و مواد خام اقدام می کنند، این کار باعث انتقال بخشی از ارزش افزوده ملی به خارج از کشور می شود. به ویژه زمانی که دولتی به علت نیاز مالی شدید احتیاج به تامین مالی دارد و از طرف دیگر به علت وضعیت خاص سیاسی و فروش مواد خام پایین است. در این موارد دولت می تواند با انتشار اوراق سلف محصول ها یا مواد خام را به مردم بفروشد سپس در سررسید به وکالت از طرف صاحبان اوراق، محصول یا مواد خام را به صورت نقد در بازارهای جهانی فروخته با صاحبان اوراق تسویه کند. به این ترتیب کسری بودجه دولت تامین می شود و تفاوت قیمت نقد و سلف، در قالب سود اوراق سلف به مردم کشور می رسد. به طور مثال، گاهی به علل سیاسی یا اقتصادی به صورت کوتاه مدت قیمت نفت کاهش پیدا می کند. در این موارد دولت برای تأمین بودجه خود ناچار به فروش نقدی یا سلف نفت به قیمت روز است. در حالی که می داند چندماه آینده قیمت نفت افزایش پیدا می کند، در این موارد دولت می تواند از راه انتشار اوراق سلف و فروش نفت به مردم، کسری بودجه خود را تامین کند و فروش نفت به بازار جهانی را چند ماه به تأخیر بیندازد، در نتیجه سود قابل توجهی نصیب دولت و ملت ایران می شود.

۳. ابزار سیاست پولی برای عملیات بازار باز

با حذف اوراق قرضه دولتی به ویژه اسناد خزانه کوتاه مدت از نظام اقتصادی، اجرای سیاست پولی با اختلال روبه رو می شود، چرا که عملیات بازار باز (خرید و فروش اوراق قرضه و اسناد خزانه به وسیله بانکهای مرکزی) سریع ترین و موثرترین ابزار سیاست پولی شمرده می شود، اوراق سلف دولتی با سررسیدهای کوتاه مدت و میان مدت می تواند این خلأ را پر کند. اگر بانک مرکزی قصد اعمال سیاست پولی انبساطی داشته باشد با خرید این اوراق به قیمت بیشتر، نقدینگی را در جامعه تزریق خواهد کرد، در برابر برای انجام سیاست انقباضی به فروش این اوراق و جمع آوری نقدینگی در دست مردم اقدام می کند. بدیهی است در این صورت لازم است اوراق سلف را به قیمت پایین تر از قیمت بازار بفروشد تا مردم انگیزه خرید از بانک مرکزی را داشته باشند.

اوراق سلف در کشور بحرین

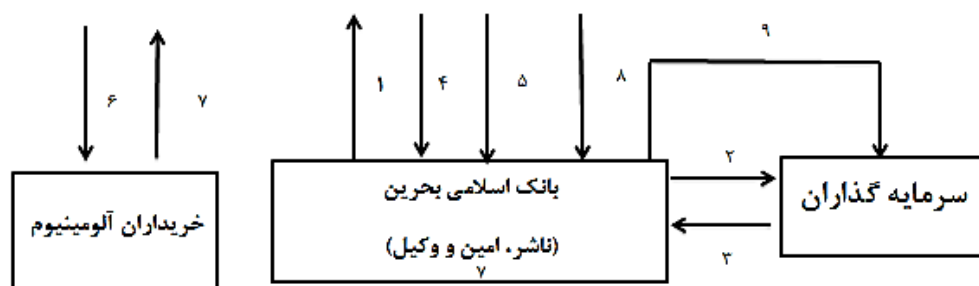
در الگوی عملیاتی اوراق سلف دولت بحرین، آلومینیوم به صورت دارایی پایه در نظر گرفته شده است. دولت بحرین براساس قرارداد سلف گواهی هایی به ارزش یکسان را برای دریافت آلومینیوم به وسیله بانک اسلامی بحرین (BIB) به مشتریان می فروشد. بانک اسلامی بحرین در جایگاه امین و به نمایندگی از سوی دیگر بانکهای اسلامی که مایل به شرکت در این قرارداد سلف (خریداران اوراق) معرفی می شود. بر اساس قرارداد سلف، دولت بحرین به تحویل مقدار مشخصی آلومینیوم به خریداران اوراق در آینده متعهد می شود.

۱. همان، ص ۱۱.

۲. همان، ص ۱۳.

خریداران اوراق، دولت بحرین را در جایگاه نماینده فروش آن مقدار مشخص آلومینیوم در زمان تحویل از راه شبکه توزیع دولت منصوب می کنند. دولت بحرین تعهد دیگری نیز به بانک اسلامی بحرین می دهد مبنی بر اینکه آلومینیوم ها را به قیمتی بفروشد که برای صاحبان اوراق سلف، بازدهی برابر بازده دیگر ابزارهای کوتاه مدت بازار پولی متعارف داشته باشد. آن به این معناست که اوراق بهادار سلف ویژگی شبیه اسناد خزانه دولتی کوتاه مدت دارند در مرحله دوم دولت بر اساس وکالتی که از طرف صاحبان اوراق دارد، آلومینیوم پیش گفته را به صورت نقد به خریداران آلومینیوم فروخته پول آن را دریافت می کند، سپس با پرداخت آن به صورت اصل سرمایه و سود قرارداد سلف، اوراق سلف را از صاحبان اوراق پس می گیرد.^۱ در شکل ۱ فرآیند عملیاتی اوراق سلف در کشور بحرین نشان داده شده است :

بانی (دولت بحرین)

شکل ۱. فرآیند عملیاتی اوراق سلف در کشور بحرین

فرآیند عملیاتی اوراق بهادار سلف در ایران

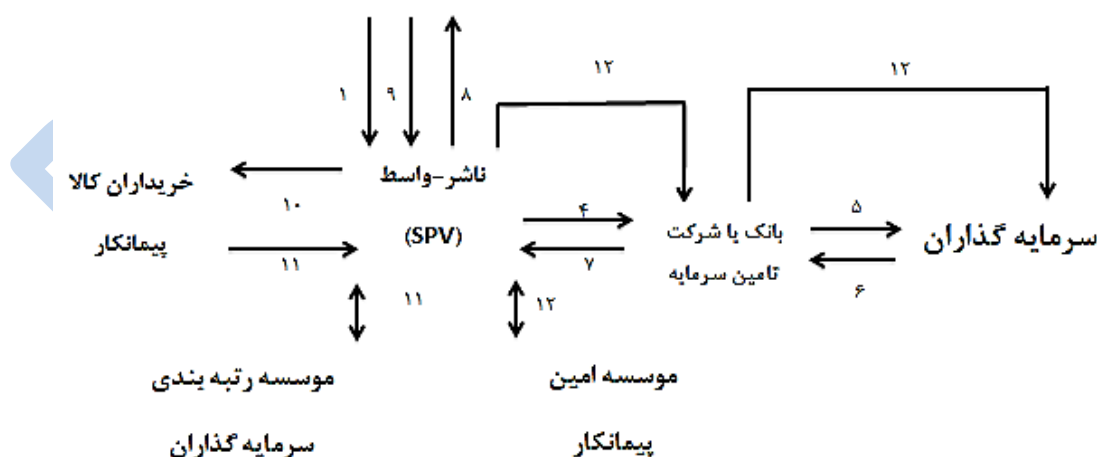
در این مدل، بانی (به عنوان مثال، شرکت ملی نفت ایران) با مراجعه به مؤسسه امین معتبر، طرح خود مبنی بر پیش فروش مقدار معینی نفت خام را مطرح می کند و تقاضای تأسیس شرکت واسط (ناشر) را می کند. مؤسسه امین با همکاری بانی شرکت واسط (ناشر) را انتخاب یا تأسیس می کند. شرکت واسط با تهیه امید نامه، ویژگی های طرح مانند: مقدار، جنس، نوع، سررسید، قیمت سلف و قیمت مورد انتظار فروش کالا در سررسید را تعریف می کند و در اختیار مؤسسه رتبه بندی اعتبار قرار می دهد. مؤسسه با مطالعه امید نامه، رتبه اعتباری طرح را مشخص می کند. سپس، واسط زیر نظر امین و با کسب مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار به انتشار اوراق سلف نفت اقدام می کند و به وسیله بانک یا شرکت تأمین سرمایه معتبر به سرمایه گذاران (خریداران اوراق)

^۱ عبیدالله، ۲۰۰۵، ص ۱۶۵، به نقل از فراهانی فرد، صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پو
ب برای تأمین مالی و پوشش ریسک، ص ۱۳.

واگذار می نماید، وجوه سرمایه گذاران را جمع می کند. آنگاه به وکالت از طرف آنان کالای موردنظر را از بانی (شرکت ملی نفت ایران) به صورت سلف خریداری می کند و قیمت آن را می پردازد. بانی بر اساس قرارداد سلف متعهد است کالای فروخته شده را در سر رسید به واسطه تحویل دهد، برای این منظور در کنار قرارداد سلف، اوراقی به عنوان گواهی سلف تحویل خریداران می شود که به سبب آن خریداران سلف موازی می توانند در سر رسید مراجعه نموده، نفت خام دریافت کنند یا با فروش سلف موازی، گواهی سلف، را تحویل خریدار سلف موازی داده، وی را برای دریافت نفت خام به بانی حواله می دهند!

به عنوان مثال، فرض کنید دولت جمهوری اسلامی ایران برای تأمین بخشی از کسری بودجه خود قصد پیش فروش یک میلیون بشکه نفت به قیمت هر بشکه ۴۰ دلار (هر دلار ۳۰ هزار ریال) به سر رسید چهارماهه را دارد، برای این منظور موسسه ناشری را تأسیس می کند. ناشر با تعریف امید نامه و کسب مجوزهای لازم از مؤسسه رتبه بندی، مؤسسه امین و سازمان بورس و اوراق بهادار، اوراق متحدالشکلی به ارزش اسمی ۱۲۰۰ میلیون ریال منتشر می کند و به وسیله بانک یا شرکت تأمین سرمایه به سرمایه گذاران می فروشد. سپس با آن وجوه یک میلیون بشکه نفت را از دولت خریداری می کند و در سر رسید نفت را گرفته، در بازار جهانی به فروش می رساند. اگر فرض کنیم قیمت هر بشکه نفت در سر رسید ۴۵ دلار باشد و قیمت برابری دلار با ریال نیز تغییر نکرده باشد صاحبان اوراق به مقدار پنج میلیون دلار معادل ۱۵۰ میلیون ریال سود ناخالص خواهند داشت که بعد از کسر کارمزد به آنان پرداخت می شود. فرایند انتشار اوراق و روابط میان ارکان انتشار اوراق سلف در شکل ۲ به صورت خلاصه نمایش داده شده است:

بانی (دولت یا ینگاه اقتصادی)

شکل ۲. فرآیند و روابط میان ارکان انتشار اوراق سلف

۱. موسویان، اوراق سلف، ابزاری برای تأمین مالی پروژه های بالادستی صنعت نفت، ص ۹۶.

به طور خلاصه، فرآیند فروش اوراق سلف نفتی به صورت زیر است:

۱. بانی (شرکت ملی نفت ایران) طرح فروش سلف دارایی پایه را شناسایی کرده و با تنظیم امید نامه مربوطه، به امین معتبری مراجعه کرده و تقاضای انتخاب مؤسسه واسط (ناشر) مناسب برای اجرای طرح را می دهد.
۲. مؤسسه امین با مطالعه امید نامه و با هماهنگی بانی به انتخاب مؤسسه واسط (ناشر) اقدام کرده و موافقت خود مبنی بر نظارت و کنترل ناشر در به کار گیری وجوه مطابق امید نامه برای خرید سلف دارایی از بانی و دفاع از حقوق دارندگان اوراق را اعلام میدارد.
۳. مؤسسه واسط (ناشر) ریز برنامه عملیاتی امید نامه طرح خرید سلف دارایی را بررسی کرده، موافقت خود برای اجرای طرح را اعلام می کند و امید نامه را جهت رتبه بندی در اختیار مؤسسه رتبه بندی معتبر قرار میدهد و مؤسسه رتبه بندی اعتبار، با بررسی امید نامه، اعتبار بانی و طرح خرید سلف دارایی را برآورد می کند و براساس آن میزان ریسک اوراق سلف را تعیین می کند.
۴. ناشر، بعد از کسب مجوزهای لازم از بانک مرکزی و سازمان بورس و اوراق بهادار اقدام کرده و آنها را از راه بانک یا شرکت تأمین سرمایه به مردم (سرمایه سرمایه گذاران مالی) واگذار می کند.
۵. ناشر به وسیله بانک یا شرکت تأمین سرمایه وجوه سرمایه گذاران مالی را جمع آوری می کند.
۶. ناشر زیر نظر مؤسسه امین با پرداخت وجوه، دارایی موردنظر را از بانی پیش خرید می کند.
۷. دارندگان اوراق صبر کرده و در سررسید بانی تسویه نقدی یا فیزیکی می کنند یا پیش از سررسید با فروش سلف موازی استاندارد به قیمت روز از بازار خارج می شوند.

در سررسید ممکن است قیمت دارایی پایه (به عنوان مثال، نفت) خیلی نوسان داشته باشد و این باعث ریسک بالا برای دارندگان اوراق می شود. برای پوشش این ریسک می توان از ابزارهای تبعی اختیار و به این صورت که معامله استفاده کرد، به این صورت که شرکت ملی نفت (بانی) در کنار قرارداد اصلی فروش سلف نفت، حق اختیار فروش نفت در سررسید به قیمت معین به خریدار سلف می فروشد و در برابر حق اختیار خرید به قیمت معین، در سررسید از خریدار سلف می خرد، خریدار سلف نیز زمانی که به قرارداد سلف موازی به فروش سلف اقدام می کند این دو حق و تعهد را به خریدار جدید سلف منتقل می کند.

به عنوان مثال، فرض کنید شرکت ملی نفت برای تأمین مالی طرح های سرمایه گذاری خود قصد پیش فروش یک میلیون بشکه نفت خام به قیمت هر بشکه ۴۰ دلار و در مجموع چهل میلیون دلار، به سرسید سه ساله را دارد. برای این منظور با مراجعه به امین، شرکت واسطی را تأسیس می کند. واسط زیر نظر امین با تعریف امید نامه و کسب مجوزهای لازم از مؤسسه رتبه بندی و سازمان بورس و اوراق بهادار، اوراق متحدالشکلی، هر ورق حاوی ۴ بشکه نفت خام استاندارد به ارزش اسمی ۱۰۰۰ دلار منتشر می کند، به وسیله بانک عامل یا شرکت

تأمین سرمایه به صورت نقد به سرمایه گذاران می فروشد و وجوه خریداران را جمع آوری می کند و در کنار قرارداد اصلی سلف، دو قرارداد تبعی اختیار فروش و اختیار خرید نیز منعقد می شود به این بیان که چنانکه در سررسید، قیمت هر بشکه نفت از ۵۰ دلار پایین تر بود دارنده گواهی حق اختیار فروش به ۵۰ دلار به شرکت ملی نفت خواهد داشت و چنانکه در سررسید قیمت هر بشکه نفت از ۷۰ دلار بالاتر بود شرکت ملی نفت حق اختیار خرید به ۷۰ دلار از دارنده حواله خواهد داشت. بعد از اتمام قرارداد، شرکت نفت گواهی های سلف استانداری به خریداران اعطا می کند که بیانگر حق مراجعه و دریافت نفت خام یا تسویه نقدی با شرکت ملی نفت را خواهند داشت، البته با دو عقد تبعی که بیان شد.

اختیار خرید و فروش در ضمن قرارداد سلف موازی استاندارد

اختیار فروش تبعی: اختیار معامله ای است که حسب مورد همراه با معامله سلف استاندارد، از سوی عرضه و به خریدار داده می شود که براساس آن خریدار اختیار فروش مقدار مشخصی از دارایی پایه به «قیمت اعمال» را در تاریخ سررسید خواهد داشت. این اختیار به موجب قرارداد سلف استاندارد منحصر به خریدار آن انتقال می یابد. به عبارت دیگر، در این روش خریداران و فروشندگان سلف موازی استاندارد ضمن قرارداد شرط می کنند که خریدار حق اختیار فروش مقدار معینی از دارایی پایه را به قیمت معین در سررسید را داشته باشد که در نتیجه فروشنده ملزم به خرید خواهد بود. همچنین فروشنده سلف موازی استاندارد ضمن قرارداد تعهد می دهد که خریدار این اختیار را به خریدار سلف موازی استاندارد منتقل کند.

اختیار خرید تبعی: اختیار معامله ای است که حسب مورد همراه با معامله سلف استاندارد از سوی خریدار به عرضه کننده داده می شود که براساس آن عرضه کننده، اختیار خرید مقدار مشخصی از دارایی پایه به «قیمت اعمال» را در تاریخ سررسید خواهد داشت. تعهد موضوع قرارداد اختیار خرید تبعی به موجب قرارداد سلف استاندارد، منحصر به خریدار آن انتقال می یابد. به عبارت دیگر، در این روش خریداران و فروشندگان سلف موازی استاندارد ضمن قرارداد شرط می کنند که ناشر حق اختیار خرید مقدار معینی از دارایی پایه را به قیمت معین در سررسید را داشته باشد که در نتیجه دارندگان اوراق ملزم به فروش خواهند بود. همچنین، فروشنده ضمن قرارداد ملزم می دارد که خریدار سلف موازی استاندارد این الزام را به خریدار سلف موازی استاندارد دارایی پایه انتشار منتقل کند.

تسویه اوراق بهادار سلف در سررسید

در اوراق بهادار سلف، چندین حالت ممکن است رخ دهد و متناسب آن چند گزینه برای تسویه نقدی یا فیزیکی به شرح ذیل قابل بیان است:

۱. اعمال اختیار فروش از ناحیه دارندگان گواهی
۲. فروش نفت از ناحیه دارندگان گواهی به قیمت روز
۳. تسویه فیزیکی دارندگان گواهی
۴. اعمال اختیار خرید از ناحیه شرکت نفت

در سررسید سلف، ممکن است قیمت نفت خام پایین تر از قیمت اعمال اختیار فروش باشد. در این حالت، دارنده اوراق سلف ترجیح می دهد به جای تسویه فیزیکی از حق اختیار فروش خود استفاده کند و هر بشکه نفت خام را به قیمت اعمال اختیار فروش به بانی (شرکت ملی نفت) بفروشد و تسویه نقدی کند. ممکن است در سررسید اوراق سلف، قیمت نفت خام بین قیمت اعمال فروش اختیار فروش و قیمت اعمال اختیار خرید باشد، در این حالت دارنده اوراق سلف می تواند تقاضای تسویه فیزیکی نفت را کند. همچنین دارنده اوراق سلف در این می تواند با فروش نفت خام به قیمت روز بانی (شرکت ملی نفت) تسویه نقدی کند.

و در نهایت ممکن است در سررسید اوراق سلف، قیمت نفت خام بیش از قیمت اختیار خرید باشد در این حالت، بانی (شرکت ملی نفت) ترجیح می دهد به جای تسویه فیزیکی از حق اختیار خرید خود استفاده کند و هر بشکه نفت خام و تسویه نقدی کند.

ریسک اوراق سلف نفتی

ریسک، به طور کلی میزان اختلاف میان بازده واقعی سرمایه گذاری بازده مورد انتظار از آن سرمایه گذاری است. سرمایه گذاران منطقی، ریسک گریز هستند یعنی زمانی که ریسک را قبول می کنند که اطمینان حاصل کنند به اندازه کافی منتفع خواهند شد. اوراق سلف نفتی به عنوان یکی از ابزارهای مالی اسلامی به مانند سایر سرمایه گذاری ها با ریسک همراه است.^۱ به طور خلاصه ریسک های مرتبط با این اوراق به شرح زیر است:

۱. **ریسک نرخ سود بانکی:** تمامی دارایی ها بازدهی ثابت و متغیر از اوراق قرضه گرفته تا ابزارهای اسلامی به مانند صکوک سلف (سلم) صکوک استصناع و ... با این ریسک واجه هستند. نوسانات نرخ سود بانکی به ایجاد این ریسک منجر می شود. قیمت اوراق بهادار با درآمد ثابت با نرخ سود بانکی رابطه معکوسی دارد. همچنین قیمت اوراق بهادار بازدهی متغیر نیز متأثر از نرخ سود بانکی است. اگر نرخ سود بانکی بالاتر از نرخ سود انتظاری اوراق بازدهی متغیر باشد، قیمت این اوراق در بازار کاهش می یابد و برعکس.

۲. **ریسک نرخ ارز:** این ریسک از نوسانات نامطلوب نرخ ارز ناشی می شود. با توجه به ماهیت قیمت گذاری مریوم نفت خام بر مبنای ارز جهانی، بانی (شرکت ملی نفت) و دارندگان اوراق سلف در صورت داری در اوراق سلف بین المللی یا در صورت تفکیک بین واحد پولی که دارایی های مجموعه و براساس آن ارزش گذاری می شوند و واحد پولی که وجوه صکوک جمع آوری می شود، با این ریسک مواجه هستند. شرکت ملی نفت ایران برای جذاب بودن اوراق سلف نفتی و استقبال همه دارندگان وجوه دلاری و ریالی در نظر دارد اوراق سلف نفتی را به سه روش خریدوفروش دلاری، خریدوفروش دلاری - ریالی و خرید و فروش ریالی منتشر کند.^۲

۱. شیرمردی احمد آباد، حسین، فاضلیان، سید محسن، اخروی، امیر حسین، شناسایی و اولویت بندی ریسکها اوراق سلف نفتی با رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی، ص ۱۵۰.

۲. موسویان ۱۳۹۲، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، ص ۱۰۹.

۳. **ریسک نوسانات سطح عمومی قیمت ها:** این نوع ریسک که تمامی اوراق بهادار را تحت تاثیر قرار میدهد عبارت است از ریسک قدرت خرید. این ریسک با ریسک نوسان نرخ سود بانکی مرتبط است زیرا نرخ سود بانکی با نرخ تورم رابطه مستقیمی دارد. در اوراق سلف چون بانی اوراق سلف بهای ثابتی را دریافت می کند، در صورت افزایش سطح عمومی قیمت ها، قدرت خرید وی کاهش می یابد.^۱
۴. **ریسک نقدشوندگی:** هر دارایی که در بازار ثانویه مورد معامله قرار می گیرد، ممکن است با این ریسک مواجه شود. نقدشوندگی یک دارایی عبارت است از سهولت معامله آن دارایی در یک بازار خاص بدون ایجاد هزینه اضافی.^۲
۵. **ریسک اعتباری:** در اوراق سلف، به احتمال عدم برگشت اصل و سود ناشی از نکول یا تاخیر در تسویه، ریسک اعتباری گفته می شود.^۳
۶. **ریسک نوسانات قیمت کالاهای موضوع سلف:** در صورتی که دارایی پایه (قیمت نفت خام) که بر روی سلف منعقد می شود، نوسان قابل ملاحظه ای داشته باشد، سرمایه گذاران با این ریسک مواجه می شوند. این ریسک نقش با اهمیتی در اوراق سلف دارد.^۴
۷. **ریسک از بین رفتن دارایی در صورت عدم تفریط بانی:** در صورتی که قبل از تحویل به واسطه، کل مال سلف یا قسمتی از آن به هر علتی از بین رود و حتی بانی از قواعد مربوطه افراط و تفریط نکرده باشد، طبق ضوابط شرعی و حقوقی بیع سلف، بانی با این ریسک مواجه خواهد بود.^۵
۸. **ریسک عدم توان واسط جهت فروش دارایی به قیمت مورد انتظار:** در صورتی که بعد از تحویل گرفتن دارایی پایه در سررسید، واسط نتواند دارایی پایه را به قیمت مورد انتظار بفروشد، سرمایه گذاران دچار زیان می شوند یا دست کم سود مورد انتظار خود را دریافت نخواهند کرد.

ثبت های حسابداری اوراق بهادار سلف

با توجه به اهمیت گزارشگری مالی و چگونگی ثبتهای حسابداری معاملات اوراق سلف، ثبتهای مربوط به معاملات اوراق به معاملات سلف موازی استاندارد به شرح زیر ارائه شده است. با توجه به گردش کار معاملات سلف موازی استاندارد عملاً خریدوفروش کالا تنها بین عرضه کننده و تحویل گیرنده انجام گرفته و مابقی

-
۱. شیرمردی احمد آباد، حسین، فاضلیان، سید محسن، اخروی، امیر حسین، شناسایی و اولویت بندی ریسکها اوراق سلف نفتی با رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی، ص ۱۵۴.
 ۲. موسویان و شیرمردی ۱۳۹۰، شناسایی، طبقه بندی و اولویت بندی ریسک های اوراق بهادار مضاربه، ص ۱۵۶.
 ۳. شیرمردی احمد آباد، حسین، فاضلیان، سید محسن، اخروی، امیرحسین، شناسایی و اولویت بندی ریسک ها رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی، ص ۱۵۴.
 ۴. فراهانی، ۱۳۸۸، صکوک سلف؛ ابزاری مناسب برای تأمین مالی و پوشش ریسک، ص ۱۴.
 ۵. شیرمردی احمد آباد، حسین، فاضلیان، سید محسن، اخروی، امیرحسین، شناسایی و اولویت بندی ریسک رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی، ص ۱۵۵.

معاملات میانی بین خریداران اوراق سلف موازی استاندارد در بورس، خرید و فروش اوراق بهادار محسوب و مطابق ماده ۷ قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید در راستای تسهیل اجرای سیاستهای کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی در آمد حاصل از نقل و انتقال این اوراق از پرداخت مالیات بر ارزش افزوده معاف می باشد و حسابداری آن بر اساس استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها انجام می شود.

هم زمان با عقد قرارداد سلف موازی استاندارد، عقد حواله ای به شرح زیر منعقد می گردد:

۱. فروشنده تحویل دارایی پایه را به عرضه کننده حواله می کند.

۲. عرضه کننده متعهد به تحویل دارایی پایه براساس حواله مذکور خواهد بود.

در زمان انتشار اوراق سلف موازی استاندارد در حالت بدون اختیار و با فرض تحویل کالا یا تسویه نقدی و نیز انتشار اوراق سلف موازی استاندارد همراه با اختیار خرید و با فرض تحویل کالا یا تسویه نقدی، قصد عرضه کننده از انتشار اوراق، فروش کالا است. در زمان تحویل کالا، عرضه کننده، فاکتور فروش را بر اساس قیمت انتشار اولیه صادر می نماید. خریدار اوراق سلف که با قصد سرمایه گذاری اقدام نموده، این اوراق را به عنوان سرمایه گذاری سریع معامله و خریداری که با قصد تحویل گرفتن کالا اقدام نموده، این اوراق را به عنوان پیش پرداخت خرید کالا (دارایی غیر پولی) محسوب می نماید و جریان های نقدی حاصل از انتشار اوراق سلف در دفاتر عرضه کننده در سرفصل فعالیت های عملیاتی طبقه بندی می شود. در زمان انتشار اوراق سلف موازی استاندارد همراه با اختیار خرید و فروش با فرض تحویل کالا یا تسویه نقدی و نیز انتشار اوراق سلف موازی استاندارد همراه با اختیار فروش با فرض تحویل کالا یا تسویه نقدی، قصد عرضه کننده از انتشار اوراق، تأمین مالی است. در زمان تحویل کالا، عرضه کننده فاکتور فروش را به قیمت روز کالا صادر می نماید. دارنده این اوراق، آن را به عنوان سرمایه گذاری سریع معامله

تلفی می نماید. در پایان دوره مالی و نیز در زمان متناسب با گذشت زمان در دفاتر عرضه کننده مالی تسهیلات مالی سلف، تحویل کالا یا تسویه قرارداد سلف شناسایی می شود و جریان های نقدی حاصل از انتشار این گونه اوراق سلف در دفاتر عرضه کننده در سرفصل فعالیت های تأمین مالی طبقه بندی می شود. سرمایه گذاری در اوراق سلف موازی استاندارد به عنوان سرمایه گذاری جاری سریع معامله، طبقه بندی و ارزیابی آن در مقاطع گزارشگری مالی مطابق با مفاد استاندارد حسابداری شماره ۱۵ صورت می پذیرد. شایان ذکر است در ثبت های حسابداری زیر، روش ارزیابی این سرمایه گذاری، «اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش» در نظر گرفته شده است. با توجه به این که ثبت های حسابداری در دفاتر خریداران میانی، که به قصد سرمایه گذاری اقدام به خرید اوراق سلف موازی استاندارد می نمایند، مشابه می باشد، این ثبتها تنها در مثال شماره ۱ ارائه گردیده و از تکرار آن در مثال های بعدی خودداری شده است.

الف) ثبتهای حسابداری اوراق سلف در حالت بدون اختیار خرید و فروش و با فرض
تحویل کالا یا تسویه نقدی

الف-۱) در دفاتر عرضه کننده کالا (بانی) .

در زمان انتشار اوراق سلف

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		پیش دریافت قراردادهای سلف ^۱

۲. تغییرات ارزش بازار اوراق سلف در پایان دوره مالی - ثبت ندارد

۳. تحویل کالا به خریدار نهایی

بستانکار	بدهکار	
	***	پیش دریافت قراردادهای سلف
***		در آمد فروش
	***	بهای تمام شده کالای فروش رفته
***		موجودی کالا
	***	موجودی نقد
***		مالیات و عوارض پرداختنی ارزش افزوده ^۲

۴. اگر به جای تحویل کالا، خریدار نهایی قصد تسویه نقدی را داشته باشد به جای ثبت فوق ثبت زیر انجام می
شود:

بستانکار	بدهکار	
	***	پیش دریافت قراردادهای سلف
***		موجودی کالا- تفاوت ناشی از قراردادهای سلف(*)
***		موجودی نقد

۱ . این پیش دریافت جزئی از بدهی های بانی محسوب می شود.

۲ . این مبلغ همان مالیات بر ارزش افزوده است که به صورت درصدی از فاکتور فروش محاسبه می شود.

(*)- در صورتی که تسویه نقدی اوراق سلف برای عرضه کننده موجب پرداخت مبلغی مازاد بر قیمت پایه گردد و در هنگام تسویه نقد موجودی کالا (به همان میزان و به صورت فیزیکی) موجود باشد، "حساب موجودی کالا تفاوت ناشی از قراردادهای سلف" و در صورتیکه کالا موجود نباشد "حساب زیان ناشی معاملات سلف" بدهکار خواهد شد. همچنین در صورتیکه تسویه نقدی اوراق سلف برای عرضه کننده موجب پرداخت مبلغی کمتر از قیمت پایه گردد و در هنگام تسویه نقدی، کالا (به همان میزان و به صورت فیزیکی) موجود باشد، "حساب موجودی کالا تفاوت ناشی از قراردادهای سلف" و در صورتی که کالا موجود نباشد حساب «سود ناشی از معاملات سلف» بستانکار می گردد.

الف-۲) در دفاتر خریدار اول (سرمایه گذار)

۱. خرید اوراق سلف از ناشر

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		موجودی نقد

۲. تعدیلات پایان دوره مالی سرمایه گذاری بابت تغییرات ارزش بازار.

بستانکار	بدهکار	
	***	زبان کاهش ارزش سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		سرمایه گذاری در اوراق سلف

در ثبت فوق با توجه به اینکه روش اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش است، فرض بر این گذاشته شده است که خالص ارزش فروش کمتر از بهای تمام شده است که در این صورت زبان شناسایی می شود.

۳. فروش اوراق سلف در بورس به خریدار نهایی^۲

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

۱. در دفاتر سرمایه گذار روش اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش استفاده می شود.

۲. این ثبت با توجه به این فرض انجام شده است که اوراق سلف با سود فروخته شده باشد.

الف-۳) در دفاتر خریدار نهایی (تحويل گیرنده کالا)

۱. خرید اوراق سلف از سرمایه گذار دیگر

بستانکار	بدهکار	
	***	پیش پرداخت خرید کالا سلف
***		موجودی نقد

در ثبت فوق به دلیل اینکه سرمایه گذار قصد تحويل کالا را دارد، بنابر این مبلغ پرداختی بابت خرید اوراق سلف را تحت عنوان پیش پرداخت ثبت می نماید.

۲. تحويل کالا توسط خریدار نهایی

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	موجودی کالا- بهای خرید
	***	موجودی کالا- تفاوت ناشی از قراردادهای سلف(*)
***		پیش پرداخت خرید کالا سلف
	***	مالیات و عوارض پرداختنی ارزش افزوده
***		موجودی نقد

(*) در صورتی که خریدار نهایی، اوراق را به قیمتی پایین تر از قیمت انتشار اولیه (پایه) خریداری کرده باشد، حساب موجودی کالا تفاوت ناشی از قراردادهای سلف، معادل مابه التفاوت قیمت خرید اوراق و قیمت پایه اوراق، بستانکار خواهد شد و به عنوان کاهنده حساب موجودی کالا می باشد. در ثبت فوق فرض بر این است که قیمت خرید اوراق بیش از قیمت اولیه آن است.

۳. اگر خریدار نهایی قصد تسویه نقدی را داشته باشد به جای ثبت فوق، ثبت زیر انجام می شود

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		پیش پرداخت خرید کالا سلف
***		سود ناشی از معاملات سلف ^۲

۱. برابر با قیمت انتشار اولیه (پایه) اوراق سلف.

۲. در صورتی که تسویه نقدی اوراق سلف برای خریدار نهایی موجب ایجاد سود گردد، حساب اسود ناشی از معاملات سلف بستانکار و در صورتی که موجب ایجاد زیان گردد، حساب از بان ناشی از معاملات سلفه بدهکار می گردد

ب) ثبتهای اوراق سلف همراه با اختیار خرید و فروش باقیمت اعمال با فرض تحویل کالا با تسویه نقدی

ب- ۱) در دفاتر عرضه کننده کالا (بانی)

۱. انتشار اولیه اوراق سلف: در زمان انتشار اوراق سلف همراه با اختیار خرید و فروش با فرض تحویل کالا یا تسویه نقدی، قصد عرضه کننده از انتشار اوراق، تأمین مالی است.

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		تسهیلات مالی - سلف

۲. تعدیلات پایان دوره مالی- با فرض اینکه ارزش روز بیش از قیمت انتشار اولیه است.

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	هزینه مالی تسهیلات مالی سلف
***		ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی سلف

در ثبت فوق توجه شود، در صورتی که قیمت بازار در تاریخ گزارشگری:

الف) بیشتر یا مساوی قیمت تعدیل شده اختیار خرید با توجه به گذشت زمان باشد، به میزان تفاوت قبت تبدیل شده اختیار خرید و قیمت پایه (حداکثر هزینه مالی)، هزینه مالی شناسایی می گردد.

ب) کمتر یا مساوی قیمت تعدیل شده اختیار فروش با توجه به گذشت زمان باشد، به میزان تفاوت قیمت اعمال تعدیل شده اختیار فروش و قیمت پایه (حداقل هزینه مالی)، هزینه مالی شناسایی می گردد.

ج) بیشتر از قیمت تعدیل شده اختیار فروش با توجه به گذشت زمان و کمتر از قیمت تعدیل شده اختیار خرید با توجه به گذشت زمان باشد، به میزان تفاوت قیمت بازار و قیمت پایه، هزینه مالی شناسایی می گردد.

۱. تحویل کالا به قیمتی ما بین قیمت اختیار خرید و اختیار فروش

بستانکار	بدهکار	
	***	تسهیلات مالی - سلف
	***	ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
	***	هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
***		درآمد فروش
	***	موجودی نقد
***		مالیات و عوارض پرداختنی ارزش افزوده

۱. به میزان مابه التفاوت ارزش روز و مبلغ انتشار اولیه است

در ثبت فوق فرض شده است که در هنگام تحویل کالا، قیمت بازار نسبت به قیمت ثبت شده در بند ۲ افزایش داشته است که این افزایش در هزینه مالی تسهیلات سلف ثبت می شود. همچنین، مانده حساب ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف با در آمد فروش بسته می شود.

۲. تسویه نقدی به قیمتی ما بین قیمت اختیار خرید و فروش

بستانکار	بدهکار	
	***	تسهیلات مالی - سلف
	***	ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
	***	هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
***		موجودی نقد

۳. اعمال اختیار فروش با قیمت اعمال توسط خریدار اوراق

بستانکار	بدهکار	
	***	تسهیلات مالی - سلف
	***	ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
	***	هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
***		موجودی نقد

۴. اعمال اختیار خرید با قیمت اعمال توسط عرضه کننده (بانی)

بستانکار	بدهکار	
	***	تسهیلات مالی - سلف
	***	ذخیره هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
	***	هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف
***		موجودی نقد

نکته: تفاوت ثبت بند ۴ و ۵ و ۶ در مبالغ منظور شده در موجودی نقد و هزینه مالی تسهیلات مالی - سلف است.

ب- ۲) در دفاتر خریدار نهایی

۱. خرید اوراق سلف

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		موجودی نقد

۲. تعدیلات پایان دوره مالی بابت تغییرات ارزش بازار اوراق سلف - ارزش روز بیش از قیمت انتشار اولیه است.

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	سود دریافتنی بابت اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

با توجه به اینکه روش ارزشیابی سرمایه گذاری در اوراق سلف، روش اقل بهای تمام شده و خالص ارزش فروش است، بنابراین در صورت کاهش ارزش در مقاطع گزارشگری، زیان کاهش ارزش شناسایی می گردد. ضمناً به لحاظ اطمینان از کسب حداقل سود به نسبت مدت زمان معادل تفاوت قیمت تعدیل شده اختیار فروش با توجه به گذشت زمان و قیمت پایه اوراق سلف، در مقاطع گزارشگری شناسایی می گردد.

۳. تحویل کالا به قیمتی ما بین قیمت اختیار خرید و فروش

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی کالا
***		سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		سود دریافتنی بابت اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف
	***	مالیات و عوارض دریافتنی ارزش افزوده
***		موجودی نقد

۴. تسویه نقدی به قیمتی ما بین قیمت اختیار خرید و فروش

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		سرمایه گذاری در اوراق سلف
***		سود دریافتنی بابت اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

۱. به میزان تفاوت قیمت تعدیل شده اخبار فروش با توجه به گذشت زمان و قیمت پایه اوراق سلف

۵. اعمال اختیار فروش با قیمت اعمال

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
	***	سرمایه گذاری در اوراق سلف
	***	سود دریافتی بابت اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

۶. اعمال اختیار خرید با قیمت اعمال

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
	***	سرمایه گذاری در اوراق سلف
	***	سود دریافتی بابت اوراق سلف
***		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

نکته: تفاوت ثبت بند ۴ و ۵ و ۶ در مبالغ منظور شده در موجودی نقد و سود سرمایه گذاری در اوراق سلف است.

مثال: شرکت پتروشیمی اصفهان برای فروش محصول اتانول از طریق نهادهای قانونی قرارداد سلف منعقد کرد و براساس همین قرارداد در تاریخ ۱۴۰۰/۰۵/۰۱ مبلغ ۱۰۰ میلیون اوراق بهادار سلف منتشر نمود و از طریق موسسه مربوطه آن را به مردم فروخت و وجوه آن را جمع آوری نمود. در پایان سال ۱۴۰۰ خالص ارزش فروش اوراق سلف ۱۲۰ میلیون ریال است و روش نگهداری سرمایه گذاری، اقل بهای تمام شده و خالص فروش می باشد. خریدار اولیه اوراق سلف که قصد آن فقط سرمایه گذاری است، کلیه ی اوراق خود را به شخص دیگری (سرمایه گذار دوم) به مبلغ ۱۳۰ میلیون ریال در تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۳۰ فروخت. در سررسید اوراق سلف خریدار نهایی، کالا را به مبلغ ۱۳۵ میلیون ریال تحویل گرفت. با فرض اینکه اختیار خرید و فروش وجود ندارد. ثبت های حسابداری در دفاتر عرضه کننده، سرمایه گذار اول و سرمایه گذار نهایی به صورت زیر خواهد بود. (بهای تمام شده کالای فروش رفته ۸۰ میلیون ریال است و نرخ مالیات بر ارزش افزوده ۱۰ درصد می باشد).

الف) در دفاتر عرضه کننده کالا (بانی)

۱. در زمان انتشار اوراق سلف

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیون ریال	موجودی نقد
۱۰۰ میلیون ریال		پیش دریافت قراردادهای سلف

۲. تغییرات ارزش بازار اوراق سلف در پایان دوره مالی - ثبت ندارد

۳. تحویل کالا به خریدار نهایی

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیون ریال	پیش دریافت قراردادهای سلف
۱۰۰ میلیون ریال		در آمد فروش
	۸۰ میلیون ریال	بهای تمام شده کالای فروش رفته
۸۰ میلیون ریال		موجودی کالا
	۱۰ میلیون ریال	موجودی نقد
۱۰ میلیون ریال		مالیات و عوارض پرداختنی ارزش افزوده

ب) در دفاتر خریدار اول (سرمایه گذار)

۱. خرید اوراق سلف از ناشر

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیون ریال	سرمایه گذاری در اوراق سلف
۱۰۰ میلیون ریال		موجودی نقد

۲. تعدیلات پایان دوره مالی سرمایه گذاری بابت تغییرات ارزش بازار. ثبتی ندارد. زیرا در دفاتر سرمایه گذار روش اقل بهای تمامی شده و خالص ارزش فروش استفاده در بهای تمام شده کمتر از خالص ارزش فروش (۱۲۰ میلیون ریال) است.

۳. فروش اوراق سلف در بورس به خریدار نهایی

بستانکار	بدهکار	
	۱۳۰ میلیون ریال	موجودی نقد
۱۰۰ میلیون ریال		سرمایه گذاری در اوراق سلف
۳۰ میلیون ریال		سود سرمایه گذاری در اوراق سلف

ج) در دفاتر خریدار نهایی (تحويل گیرنده کالا)

۱. خرید اوراق سلف از سرمایه گذار دیگر

بستانکار	بدهکار	
	۱۳۰ میلیون ریال	پیش پرداخت خرید کالا سلف
۱۳۰ میلیون ریال		موجودی نقد

در ثبت فوق به دلیل اینکه سرمایه گذار قصد تحويل کالا را دارد بنابر این مبلغ پرداختی بابت خرید اوراق سلف را تحت عنوان پیش پرداخت ثبت می نماید.

۲. تحويل کالا توسط خریدار نهایی

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ میلیون ریال	موجودی کالا- بهای خرید
	۳۰ میلیون ریال	موجودی کالا- تفاوت ناشی از قراردادهای سلف
۱۳۰ میلیون ریال		پیش پرداخت خرید کالا سلف
	۱۳ میلیون ریال	مالیات و عوارض پرداختنی ارزش افزوده
۱۳ میلیون ریال		موجودی نقد

سوالات فصل

۱. اقسام بیع را نام برده و هر یک را توضیح دهید.
۲. بیع سلف را تشریح کنید.
۳. بیع کالی به کالی چیست؟ مثالی بزنید.
۴. قرارداد سلف را توضیح دهید.
۵. قرارداد سلف موازی استاندارد را توضیح دهید.
۶. اوراق بهادار سلف را تشریح کنید.
۷. اهداف و کاربردهای اوراق بهادار سلف را نام برده و هر یک را به اختصار توضیح دهید.
۸. فرآیند عملیاتی اوراق بهادار سلف در ایران را توضیح دهید.
۹. اختیار خرید و فروش تبعی را توضیح دهید.
۱۰. انواع ریسک های اوراق بهادار سلف را نام برده و مختصر توضیح دهید.

پرسش های چهارگزینه ای فصل

۱. معامله ای است که برای تحویل ثمن و مثن در قرارداد، زمانی مشخص نشده و یا به نقد بودن آنها تصریح شده است.
(الف) بیع نسبه (ب) بیع نقد (ج) بیع سلف (د) بیع کالی به کالی
۲. معامله ای است که مثن بدون تأخیر قابل توجهی از عقد تحویل داده می شود، اما برای پرداخت ثمن مهلت مشخصی در نظر گرفته شده باشد.
(الف) بیع نسبه (ب) بیع نقد (ج) بیع سلف (د) بیع کالی به کالی
۳. معامله ای است که برای تسلیم میب و پرداخت ثمن مهلت تعیین شده باشد، در صورتی که میب و ثمن هر دو کلی و مؤجل باشند، نامیده میشود
(الف) بیع نسبه (ب) بیع نقد (ج) بیع سلف (د) بیع کالی به کالی
۴. معامله ای است که برخلاف معامله نسبه، ثمن نقد است و باید فوراً البته فوری در نظر عرف، پرداخت گردد اما برای مثن مهلت مشخص میشود.
(الف) بیع نسبه (ب) بیع نقد (ج) بیع سلف (د) بیع کالی به کالی

۵. در سلف، کلی در است که در برابر مال و برای سررسید معینی فروخته می شود.

(الف) مبیع - ذمه - نقد

(ب) بیع - ذمه - نقد

(ج) مبیع - ذمه - غیرنقد

(د) مبیع - عدله - نقد

۶. قراردادی است که بر اساس آن عرضه کننده (فروشنده کالا)، مقدار معینی از دارایی پایه را بر اساس مشخصات قرارداد، در ازای بهای نقد می فروشد تا در دوره تحویل به خریدار تسلیم کند.

(الف) مساقات (ب) بیع (ج) سلف (د) مذاقله

۷. در آن خریداران می توانند در بازار ثانویه کالای سلف را با همان مشخصات قرارداد اول معامله : به طور کلی از معامله خارج گردند و خریدار جدید را به فروشنده اصلی ارجاع نمایند

(الف) سلف (ب) سلف موازی (ج) سلف ساده (د) همه موارد

۸. اوراق بهادار اوراقی است که ناشر اوراق با واگذاری اوراق، وجوه متقاضیان اوراق را جمع آوری و دارایی مربوط را به قیمت معین در زمان آتی را پیش خرید می کند.

(الف) مساقات (ب) کالی به کالی (ج) مضاربه (د) سلف

۹. سلف اوراق مالی پروژه محور است و وجوه حاصل از فروش آن باید منحصر در پروژه خاص مصرف شود

(الف) اوراق مشارکت (ب) اوراق استصناع (ج) سلف (د) الف وب

۱۰. وجوه حاصل از فروش اوراق به مالکیت ناشر اوراق در می آید، در نتیجه این

امکان را به بانی می دهد تا برای تأمین مالی طرحها، پروژه ها و حتی برای تأمین سرمایه گذاری های کوتاه مدت و سرمایه در گردش، با پیش فروش بخشی از محصول آینده، نیاز مالی خود را تأمین کند

(الف) اوراق مشارکت (ب) اوراق استصناع (ج) سلف (د) الف وب

۱۱. از کاربردهای اوراق سلف کدام است؟

(الف) تأمین مالی (ب) جبران کسری بودجه (ج) اعمال سیاست پولی انبساطی (د) همه موارد

۱۲. طرح فروش سلف دارایی پایه را شناسایی کرده و با تنظیم امید نامه مربوطه، به

معتبری مراجعه نموده و تقاضای انتخاب مؤسسه واسط (ناشر) مناسب برای اجرای طرح را می دهد (الف)

بانک - امین (ب) تأمین سرمایه - امین

(ج) بانی - امین (د) بانی - مؤسسه اعتباری

۱۳. مؤسسه ریز برنامه عملیاتی امید نامه طرح خرید سلف دارایی را بررسی کرده، موافقت خود برای اجرای طرح را اعلام می کند.

(الف) واسط (ب) امین (ج) تأمین سرمایه (د) بانی

۱۴. در کنار قرارداد اصلی فروش اصلی فروش سلف، در سررسید به قیمت معین، به خریدار سلف می فروشد

الف) حق اختیار خرید (ب) حق اختیار فروش (ج) الف وب (د) هیچ کدام
۱۵. اختیار معامله ای است که حسب مورد همراه با معامله سلف استاندارد از سوی عرضه کننده به خریدار داده می شود که بر اساس آن خریدار اختیار فروش مقدار مشخصی از دارایی پایه به «قیمت اعمال» را در تاریخ سررسید خواهد داشت

الف) حق اختیار خرید (ب) حق اختیار فروش (ج) الف وب (د) هیچ کدام
۱۶. در سررسید سلف نفتی، ممکن است قیمت نفت خام پایین تر از قیمت اعمال اختیار فروش باشد، در این حالت، دارنده اوراق سلف ترجیح میدهد.....
الف) هر بشکه نفت خام را به قیمت اعمال اختیار فروش به بانی (شرکت ملی نفت) بفروشد و تسویه نقدی کند.

ب) تقاضای تسویه فیزیکی نفت را کند.
ج) می تواند با فروش نفت خام به قیمت روز بانی (شرکت ملی نفت) تسویه نقدی کند
د) همه موارد

۱۷. قیمت اوراق بهادار با درآمد ثابت با نرخ سود بانکی رابطه دارد
الف) بدون رابطه (ب) مستقیم (ج) معکوس (د) بستگی
۱۸. ریسک یک دارایی عبارت است از سهولت معامله آن دارایی در یک بازار خاص بدون ایجاد هزینه اضافی.

الف) نقدشوندگی (ب) تأمین مالی (ج) نقدی (د) بتا
۱۹. در اوراق سلف به احتمال عدم برگشت اصل و سود ناشی از نکول یا تأخیر در تسویه، ریسک گفته میشود.

الف) ورشکستگی (ب) اعتباری (ج) نقدینگی (د) نکول
۲۰. در صورتی که دارای پایه (قیمت نفت خام) که بر روی سلف منعقد می شود، نوسان قابل ملاحظه ای داشته باشد، سرمایه گذاران با این ریسک مواجه می شوند.

الف) ریسک ورشکستگی

ب) ریسک اعتباری

ج) ریسک نکول

د) ریسک نوسانات قیمت کالاهای موضوع سلف

فصل هفتم

حسابداری اوراق مشارکت

مقدمه

ابزارهای مالی یکی از مهم ترین ارکان نظام مالی هر کشوری هستند. در تعریف ساده، ابزارهای مالی اسنادی مبنی بر تعهدات مالی می باشند. واحدهای اقتصادی برای تأمین مالی کسب و کار خود دو راهکار پیش رو دارند: انتشار اوراق سهام و انتشار اوراق بدهی، تفاوت اصلی بین اوراق سهام و اوراق بدهی در دو چیز است: دارنده اوراق سهام در سود و زیان واحد اقتصادی شریک است و به هر میزان بنگاه اقتصادی سود کسب نماید، دارنده اوراق به نسبت سهم خود، سود خواهد برد. اما دارنده اوراق بدهی محدود و ثابتی خواهد داشت. تفاوت دوم این است که دارنده اوراق بدهی نسبت به دارنده اوراق سهام در اولویت دریافت سود است. به عبارت دیگر، اگر واحد اقتصادی بخواهد سود حاصل از کسب و کار خود را میان دارندگان اوراق سهام و بدهی توزیع نماید، نخست دارندگان اوراق بدهی، سود خود را دریافت نموده و سپس مانده سود میان سهامداران تقسیم خواهد شد.^۱

اوراق بدهی همواره دارای ارزش اسمی هستند. به عنوان مثال، اگر ارزش اسمی یک ورقه بدهی با سررسید یک سال، ده هزار ریال باشد، دارنده آن در زمان سررسید ده هزار ریال از ناشر دریافت خواهد نمود. ارزش اسمی، ارزش اوراق در زمان سررسید می باشد. افزون بر قیمت اسمی، درصدی از قیمت اسمی به عنوان سود به دارندگان آن پرداخت می شود.

اوراق مشارکت اوراقی است مبنی بر تعهد صادر کننده دایر بر پرداخت اصل مبلغ در سررسید اوراق و سود تضمین شده در طول مدت صدور تا سررسید که به طور ادواری و به شکل درصدی از مبلغ اسمی اوراق قرضه به دارنده اوراق پرداخت می شود.^۲

در این فصل به بررسی اوراق مشارکت، تفاوت آن با اوراق قرضه، اهداف انتشار آن، ویژگی های اوراق مشارکت و حسابداری آن پرداخته شده است.

اوراق مشارکت

مشارکت، یعنی شریک شدن چند شخصیت حقیقی یا حقوقی با یکدیگر برای انجام کاری خاص اوراق مشارکت» نیز به هرگونه برگه ای اطلاق می شود که نشان دهنده مقدار سهم معینی برای انجام کارهای

۱. عبده تبریزی، مبانی بازارها و نهادهای مالی، ص ۱۸.

۲. نوربخش، پیشنهادهایی برای کارآمدی بیشتر اوراق مشارکت، ص ۳۶

۳. شمس احمدی، حسابداری اوراق مشارکت، ص ۲۲.

مشارکتی اقتصادی خاص می باشد. برای آن که این اوراق رسمیت قانونی پیدا کند، یک بانک یا یک مرکز اقتصادی این اوراق را از طرف مؤسسان شرکت موردنظر چاپ می کند و به خریداران تضمین می دهد که اصل پول آنان و سود. آنان و سود سرمایه شان پرداخت خواهد شد، اوراق مشارکت جز اوراق بهادار است و در بازار سهام قابل خرید و فروش می باشد، البته به شرط آن که در بازار سهام پذیرفته شود. نتیجه خرید اوراق مشارکت در نهایت شریک شدن در کارهای اقتصادی مورد نظر است البته کار اقتصادی باید مشروع باشد. سود حاصل از کار انجام شده هم به نسبت مشارکت اعضا، تقسیم می شود.

بر اساس قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت مصوب مهرماه ۱۳۷۶، اوراق مشارکت، اوراق بهاداری است که با مجوز قانونی خاص یا مجوز بانک مرکزی، برای تأمین بخشی از منابع مالی موردنیاز طرحهای عمرانی دولت مندرج در قوانین بودجه سالانه کشور یا برای تأمین منابع مالی به منظور ایجاد، تکمیل و توسعه طرحهای سودآور تولیدی، ساختمانی و خدماتی شامل منابع مالی لازم برای تهیه مواد اولیه مورد نیاز واحد تولیدی توسط دولت، شرکتهای دولتی، شهرداریها و مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی و مؤسسات عام المنفعه و شرکت های وابسته به دستگاه های مذکور، شرکتهای سهامی عام و خاص و شرکتهای تعاونی تولیدی منتشر می شود و به سرمایه گذارانی که قصد مشارکت در اجرای طرحهای یادشده را دارند از طریق عرضه عمومی واگذار می گردد.^۱

همچنین اوراق مشارکت مبتنی بر تعهد صادر کننده مبنی بر پرداخت اصل مبلغ در سررسید و سود تضمین شده در طول مدت صدور اوراق تا سررسید است. سود اوراق مشارکت به طور ادواری و به شکل درصد از ارزش اسمی اوراق به دارنده اوراق پرداخت می شود. به طور خلاصه، ویژگی های اوراق مشارکت به صورت زیر می باشد.^۲

۱. اوراق می تواند بانام یا بینام باشد، البته اوراق بهادار شرکت های بورسی باید با نام باشد و در بورس و فرابورس ایران تنها اوراق مشارکت بانام مورد مبادله قرار می گیرند.
۲. قیمت اسمی و مدت مشخص دارد.
۳. ناشر موظف است بار پرداخت اصل و سودهای علی الحساب را در سررسیدهای مقرر تعهد کند.
۴. دارندگان اوراق به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت در سود حاصل از اجرای طرحها سهیم هستند (مشارکت موقت).
۵. مصرف وجوه حاصل از واگذاری اوراق مشارکت در غیر اجرای طرح های مربوط جایز نیست.
۶. دارندگان این اوراق بر خلاف صاحبان سهام عادی، ادعای حق رأی در شرکت ندارند

۱. ماده ۲ قانون و ماده ۱ آیین نامه اجرایی

۲. حسن زاده سروستان، یار سرشار، مطالعه تطبیقی اوراق اوراق مشارکت منتشره در ایران و صکوک مشارکت، صص ۷۴-۷۳

۷. قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه و قابلیت تبدیل یا تعویض با سهام را دارند.

۸. در قانون، انتشار این اوراق برای دولت تنها در طرح های عمرانی انتفاعی مجاز دانسته شده است.

ایران را می توان نخستین کشوری قلمداد نمود که اقدام به انتشار ابزار مالی اوراق مشارکت نموده است. با ممنوعیت انتشار و فروش اوراق قرضه در سال ۱۳۶۲، کمبودی در بازار اوراق بهادار و ابزارهای تأمین مالی طرح ها احساس شد.^۱ جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۳ مقررات ناظر بر انتشار مشارکت را تهیه نمود و شهرداری تهران در جایگاه ناشر، نخستین اوراق مشارکت را منتشر نمود.

هدف از انتشار اوراق مشارکت

هدف از انتشار اوراق مشارکت، مشارکت عموم مردم و تأمین منابع مالی موردنیاز جهت اجرای طرحهای عمرانی- انتفاعی دولت و مشارکت در طرحهای سودآور تولیدی و ساختمانی و خدماتی است که توسط شرکتهای دولتی، شهرداری ها و مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی و مؤسسات عام المنفعه، شرکتهای سهامی عام و خاص و تعاونی ها اجرا می شود (ماده ۱ قانون). افزایش مشارکت مردم در فعالیت های اقتصادی، تنوع در ابزارهای مالی، ایجاد و تکمیل و توسعه طرحهای سود آور عمومی و خصوصی از طریق منابع غیربانکی هم می تواند از اهداف انتشار اوراق مشارکت باشد.

ویژگیهای اوراق مشارکت

با توجه به مطالب فوق، اوراق مشارکت ابزار مالی جدیدی است که برای اولین بار در بازار سرمایه عرضه می شود. این ابزار گرچه با سایر ابزارها چون اوراق قرضه، اوراق سهام و سهام ممتاز مشترکاتی دارد لکن قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت و عملکرد چند سال اخیر، ویژگی هایی برای آن به وجود آورده است برخی از آن ویژگی ها از این قرار است.

۱. مالکیت بدون حق رأی

مطابق قانون، دارندگان اوراق مشارکت به نسبت ارزش اسمی اوراق در طرح موردنظر شریک شده و به صورت مشاع، مالک طرح و دارایی های آن خواهند بود. اگر طرح به سرمایه ای بیش از منابع حاصل از واگذاری اوراق نیاز داشته باشد و از طرف ناشر تأمین شود، ناشر همانند صاحبان اوراق در طرح شریک خواهد بود. قانون نسبت به حق مدیریت، حق رأی و حق نظارت صاحبان اوراق مشارکت ساکت است، ولی رویه عملی سالهای گذشته حاکی از عدم مداخله صاحبان اوراق در اجرای طرح است. از این جهت اوراق مشارکت همانند قرضه دخالتی ندارند.

۱. موسویان، ۱۳۸۶، ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، ص ۴۱۱.

۲. مشارکت موقت

در قانون اوراق مشارکت، زمان خاصی که نشان دهنده سررسید مشارکت در طرح باشد تعیین نشده است، اما رویه عملی اوراق منتشر شده طی سال های گذشته با سررسید شش ماه پنج سال بوده اند. این به آن معنی است که ناشر اوراق مشارکت براساس برنامه ریزی مشخص در سررسید، سهم صاحبان اوراق مشارکت بر اساس برنامه ریزی مشخص در سررسید، مهم صاحبان اوراق مشارکت از طرح را بر اساس قیمت واقعی بازار یا قیمت توافقی خریداری کرده به مشارکت پایان می دهد. به طور معمول سررسید اوراق مشارکت متناسب با مدت زمان لازم برای احداث و راه اندازی طرح تعریف می شود از این جهت نیز اوراق مشارکت شبیه اوراق قرضه هستند که سررسید معین دارند.

۳. بازده اوراق مشارکت

به مقتضای ماهیت اوراق مشارکت و مالکیت دارندگان اوراق نسبت به طرح موضوع مشارکت، هر نوع سود حاصل از اجرای طرح و هر نوع افزایش در قیمت دارایی های طرح و به عبارت دیگر، هر نوع ارزش روده در طرح، به دارندگان اوراق متعلق است. به عنوان مثال، وقتی طرحی عمرانی مانند بیمارستان، دانشگاه، سد یا اتوبان با هزینه معینی در مدت پنج سال به مرحله بهره برداری می رسد، مابه التفاوت ارزش فعلی طرح با هزینه های تحقق یافته بازده اوراق مشارکت بوده و به دارندگان اوراق تعلق دارد. مطابق تبصره ماده ۵، ناشرین اوراق می توانند با زمان بندی مشخص سودی به عنوان علی الحساب بپردازند و در پایان از سود نهایی طرح کسر کنند. عملکرد ده ساله اوراق نیز نشان می دهد همه ناشرین سود علی الحساب سه ماهه و شش ماهه به صاحبان اوراق مشارکت پرداخت کرده اند. اوراق مشارکت از جهت بازده شبیه اوراق سهام ممتاز از نوع مشارکتی است، چراکه در آن نوع اوراق سهام نیز مبلغی سود به صورت ثابت پرداخت میشد و در پایان اگر سود واقعی بیشتر بود، صاحبان سهام نیز شریک می شدند، با این تفاوت که سود علی الحساب در اوراق مشارکت سود قطعی نیست و ممکن است سود نهایی کمتر از آن باشد، هر چند، در عمل و در سال های گذشته، ۳۵ طرحی که از این طریق تأمین مالی کرده اند نرخ سود علی الحساب و قیمت گذاری نهایی طرح به گونه ای بوده که نرخ سود علی الحساب از دیدگاه خریداران به عنوان سودپایه و قطعی تلقی شده است.

۴. تضمین اصل سرمایه و سود

به مقتضای عقد شرکت، سود و زیان حاصل از مشارکت متوجه همه شرکا است. نهایت این که به فتوای بعضی از فقها، برخی از شرکا می توانند خسارت احتمالی را پذیرا شده، اصل سرمایه سایر شرکا را تضمین کنند، این در حالی است که قانون اوراق مشارکت در مواد ۳ تا ۵ به تضمین باز پرداخت اصل سرمایه، سود علی الحساب و

سود تحقق یافته اشاره می کند و ضمانت آن را در طرح های دولتی به عهده وزارت امور اقتصادی و دارایی و در غیر آنها به عهده ناشرین می گذارد.

به اوراق مشارکت دو نوع سود تعلق می گیرد: سود علی الحساب و سود قطعی. سود علی الحساب به طور علی الحساب از بابت سود سرمایه گذاری در طرح های موضوع اوراق مشارکت در مقاطعی معینی از سال قید شده در ورقه، معمولاً سه ماهه) به تناسب مبلغ اسمی هر ورقه پرداخت می گردد. پرداخت سود قطعی اوراق در سررسید و از محل سود حاصل از اجرای طرح مورد مشارکت، به تناسب قیمت اسمی و مدت زمان سرمایه گذاری در اوراق، تعیین و به دارندگان اوراق مشارکت پرداخت می گردد. در صورتی که بازده طرح کمتر از سود پیش بینی آن بوده و با زیانده باشد، سرمایه گذار هیچ مسئولیتی نخواهد داشت و ناشر حق استرداد سود علی الحساب را نداشته و جبران زبان به عهده ناشر می باشد. سود قطعی اوراق مشارکت (در صورتی که سود قطعی اکتساب شده بیش از سودهای علی الحساب پرداخت شده باشد) می بایست ظرف پنج ماه بعد از سررسید نهایی توسط امین محاسبه و پس از تأیید بانک مرکزی به تناسب میزان و مارت سرمایه گذاری بین ناشر و دارندگان اوراق تسهیم می گردد. دارندگان اوراق مشارکت که به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت در نتیجه مالی حاصل از اجرای طرح های مربوط سهمیه خواهند بود (ماده ۱۳، ۱۵، ۲ و ۲۶ آیین نامه). هر ورقه مشارکت نشان دهنده میزان قدرالسهم دارنده آن در مشارکت است. با فروش اوراق مشارکت رابطه و کبل و موکل بین ناشر و خریدار اوراق محقق می شود. ناشر به وکالت از طرف خریداران اوراق می تواند نسبت به مصرف وجوه حاصل از فروش اوراق جهت اجرای طرح و خرید و فروش هر گونه کالا، خدمت و دارایی مربوط به طرح اقدام نماید. انتقال اوراق به اختیار تفویضی تحت عنوان وکالت خدشه وارد نمی نماید و این رابطه تا سررسید اوراق بین ناشر و دارندگان اوراق نافذ و معتبر است (ماده ۳ آیین نامه).

۵. قابلیت خرید و فروش در بازار ثانویه و قابلیت تبدیل یا تعویض با سهام
مطابق ذیل ماده ۲ قانون اوراق مشارکت، خرید و فروش این اوراق مستقیماً و یا از طریق بورس اوراق بهادار مجاز می باشند. مطابق ماده ۶، شرکتهای سهامی عام میتوانند طبق این قانون اوراق مشارکت قابل تبدیل یا تعویض با سهام منتشر کنند. وجود ویژگی های قابلیت فروش، تبدیل و تعویض، به اوراق مشارکت اهمیت دوچندان داده، زمینه را برای ورود و خروج بانک مرکزی و استفاده از آن به عنوان ابزاری برای سیاستهای پولی فراهم می کند.

ارکان اوراق مشارکت

طبق قانون، ارکان اصلی اوراق مشارکت عبارت اند از:

۱. ناشر

طبق قانون و آیین نامه اجرایی، وزارتخانه ها، شرکتهای دولتی، شهرداری ها، مؤسسات و نهادهای عمومی، مؤسسات عام المنفعه، شرکت های سهامی عام و خاص و شرکتهای تعاونی به موجب قانون با مجوز بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اجازه انتشار اوراق مشارکت دارند.

ناشر موظف است باز پرداخت اصل و سود متعلق را در سررسیدهای مقرر در اوراق، تعهد کند و وثایق لازم را برای تضمین بازپرداخت اصل و سود متعلق به اوراق توسط عامل، در اختیار عامل قرار دهد. در صورت عدم ایفای تعهدات در سررسیدهای مقرر، عامل مکلف است از محل تضمین مذکور رأسا اقدام نماید. مهلت پرداخت مابه التفاوت سودهای قطعی و سودهای علی الحساب پرداخت شده بر حسب انواع اوراق حداکثر شش ماه پس از سررسید نهایی اوراق، خواهد بود (ماده ۱۵ آیین نامه). ناشر موظف است، چنان چه اوراق علاوه بر سازمان بورس اوراق بهادار (که با مجوز سازمان بورس صورت می گیرد) توسط عامل نیز قابل معامله و قابل باز خرید قبل از سررسید باشد، وجوه لازم را جهت باز خرید اوراق طبق قرارداد عاملیت در اختیار عامل قرار دهد (ماده ۱۹ آیین نامه). امین موظف است، نسبت به مصرف وجوه، نگهداری حسابها و صورتهای مالی طرح رسیدگی و اظهارنظر نماید و گزارش های مربوط را حداکثر هر شش ماه یک بار به بانک مرکزی ارائه دهد (ماده ۲۲ آیین نامه) عامل، اوراق مشارکت برای فروش عرضه و سود علی الحساب اوراق را پس از کسر مالیات در مقاطع تعیین شده پرداخت می نماید (ماده ۲۴ آیین نامه)

۲. موضوع مشارکت

مقصود از موضوع مشارکت، طرح یا پروژه ای است که قرار است از طریق واگذاری اوراق تأمین مالی شده در مدت معینی به مرحله فروش با بهره برداری برسد و انتظار می رود ارزش بیشتر از هزینه های تحقق یافته باشد. ماده های ۳ و ۴ قانون، مسئول و نحوه بررسی و تصویب طرحهای موضوع مشارکت را چنین بیان می کند: " انتشار اوراق مشارکت از طرف دولت، صرفا برای تأمین منابع مالی مورد نیاز جهت اجرای طرحهای عمرانی انتفاعی دولت موضوع ماده ۱ به میزانی که در قوانین بودجه سالانه کل کشور پیش بینی می شود مجاز خواهد بود. "

مطابق ماده ۴ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، طرح های شرکت های دولتی، شهرداریها، مؤسسات و شرکت های غیردولتی را بررسی نموده و در صورتی که دارای توجیه کامل اقتصادی، فنی و مالی باشد. پس ارائه تضمین کافی توسط موسسه و یا شرکت متقاضی، مجوز انتشار اوراق مشارکت به میزان لازم را صادر می کند.

۳. سرمایه، سود و زیان سرمایه،

سود و زیان منابع حاصل از فروش اوراق مشارکت به عنوان سرمایه نقدی طرح محسوب میشود و مطابق ماده ۱۰، هر نوع تصرف در وجوه حاصل از واگذاری اوراق مشارکت در غیر از اجرای طرحهای مربوط، در حکم تصرف در وجوه و اموال عمومی محسوب می شود.

ماده های ۳ تا ۵ قانون، آیین نامه اجرایی، نحوه پرداخت اصل سرمایه و سود حاصله را بیان می کند. ذیل ماده ۳ در ارتباط با طرح های انتفاعی دولت آمده است.

تضمین بازپرداخت اصل و سود علی الحساب و سود تحقق یافته این قبل اوراق توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی از محل اعتبارات ردیف های خاصی که توسط سازمان برنامه و بودجه به همین منظور د قوانین بودجه سالانه کل کشور پیش بینی می شود به عمل خواهد آمد.

ماده ۵ قانون بازپرداخت سرمایه و و سود طرح های غیردولتی را چنین تعیین می کند:

شرکتهای دولتی، شهرداری ها و مؤسسات، و شرکت های غیر دولتی موضوع ماده (۱)، در صورت انتشار اوراق مشارکت مکلف اند بازپرداخت اصل و سود متعلق را در سررسیدهای مقرر در اوراق مذکور، تعهد و تضمین نمایند.

تبصره ماده ۵ به ناشر اجازه می دهد به صورت ماهانه، فصلی یا سالانه، سود علی الحساب به دارندگان اوراق مشارکت بپردازد و در پایان دوره از سود قطعی کسر کند.

۴. عامل (کارگزار)

عامل، بانکی است که از طرف ناشر به عرضه اوراق برای واگذاری اقدام نموده، پرداخت سود علی الحساب، سود قطعی و بازپرداخت اصل مبلغ اوراق مشارکت در سررسید را بر عهده دارد. بر اساس ذیل ماده ۵ قانون، اگر ناشر در سررسیدهای مقرر به تعهدات خود وفا نکند، بانک عامل می تواند با استفاده از تضمین های پیش بینی شده رأسا اقدام نماید.

۵. امین

امین، شخصیت حقیقی یا حقوقی است که از طرف بانک مرکزی انتخاب می شود و منافع دارندگان اوراق مشارکت را از نقطه نظر نحوه مصرف وجوه، نحوه نگهداری حسابها و صورتهای مالی و عملکرد اجرایی طرح، حفظ می نماید (ماده ۱۳ قانون).

وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک جمهوری اسلامی ایران مکلف اند گزارشی متضمن میزان و انواع اوراق مشارکت منتشره طی هر سال را همراه با اظهار نظر در خصوص آثار اقتصادی انتشار اوراق مذکور برای اطلاع

کمیسیون های برنامه و بودجه، امور اقتصادی و دارایی و تعاون و دیوان محاسبات و بودجه مجلس شورای اسلامی ارسال نماید.

بنابراین، همان گونه که شخص حقیقی یا حقوقی از طرف بانک مرکزی به عنوان امین برای طرح خاص مطرح است، شخصیت حقوق وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی به عنوان امین برای کل طرح ها مطرح می باشند.

انواع اوراق مشارکت

بر اساس یک طبقه بندی ساده اوراق مشارکت را می توان به صورت زیر تقسیم نمود:

۱. اوراق مشارکت قابل تعویض با سهام اوراقی است که توسط شرکتهای سهامی عام، منتشر و در سررسید نهایی با سهام سایر شرکت های پذیرفته شده در سازمان بورس اوراق بهادار تعویض می شود.
۲. اوراق مشارکت قابل تبدیل به سهام: اوراقی است که توسط شرکتهای سهامی عام منتشر و در سررسید نهایی با زمان تحقق افزایش سرمایه به سهام شرکت های موضوع طرح اوراق مشارکت تبدیل می گردد. (ماده ۶ قانون، مواد ۳۰ آئین نامه)

اوراق مشارکت منتشر شده

الف) اوراق مشارکت با مجوز بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

الف-۱) اوراق مشارکت طرح نواب در مهرماه سال ۱۳۷۳ از طریق شبکه بانک ملی ایران در سطح گسترده ای، به عموم مردم عرضه گردید. نوبت های بعدی انتشار این اوراق در فروردین و مهر ماه ۱۳۷۴ و نوبت آخر آن در فروردین ۱۳۷۵ که به ترتیب به میزان ۷۵ میلیارد ریال، ۵۰ میلیارد ریال و ۵۰ میلیارد ریال بود، منتشر و به فروش رسید.

الف-۲) اوراق مشارکت شهرداری تبریز با سررسید ۴ ساله و سود علی الحساب سالیانه ۱۵/۵ درصد در سال ۱۳۹۰ به میزان ۱۰۰ میلیارد ریال منتشر گردیده که تمامی اوراق به فروش رسید.

ب) اوراق مشارکت با مجوز سازمان بورس و اوراق بهادار

ب-۱) در سال ۱۳۸۷ شرکت بورسی رایان سایپا به مبلغ ۴۰۰ میلیارد ریال اوراق مشارکت ۱۸ درصدی و با سررسید سه سال منتشر کرد.

ب-۲) اوراق مشارکت نارنجستان با ضمانت بانک گردشگری توسط شرکت بین المللی توسعه ساختمان با سرسید ۵ ساله و نرخ سود علی الحساب ۲۰ درصد در سال ۱۳۹۰ به میزان ۸۰۰ میلیارد ریال منتشر گردید. پرداخت سود علی الحساب به صورت دوره‌ای و هر سه ماه یک بار می باشد.

تفاوت اوراق مشارکت و اوراق قرضه

برخلاف منابع حاصل از انتشار اوراق قرضه که می توانند در هر محلی مصرف گردند، در اوراق مشارکت (صکوک مشارکت)، موضوع مشارکت از پیش تعیین می گردد و ناشر (بانی) حق تصرف از موارد مذکور در قرارداد را ندارد.

تفاوت های اساسی بین اوراق مشارکت و اوراق قرضه به صورت زیر می باشد:^۱

- اوراق مشارکت برای طرح با طرح هایی مشخص منتشر می شود حال آنکه در مورد اوراق قرضه چنین الزامی وجود ندارد.
- اوراق مشارکت سودی به عنوان علی الحساب به نرخ معین تعلق می گیرد و سود قطعی آن در پایان طرح و یا در سررسید اوراق مشارکت از محل سود قطعی طرح تعیین و مابه التفاوت پرداخت می شود، در صورتی که در اوراق قرضه اعطای چنین سودی معمول نیست.
- ناشران اوراق مشارکت باید در مقاطعی از زمان وضعیت مالی و عملکرد اجرای طرح موضوع اوراق مشارکت را گزارش کنند لکن ناشران اوراق قرضه چنین الزامی را ندارند.
- باز پرداخت اصل و پرداخت سود علی الحساب اوراق مشارکت حسب مورد توسط دولت (در مورد اوراق مشارکت طرح های عمرانی) با توسط بانک عامل (در مورد سایر انواع اوراق مشارکت) تضمین میشود و به این ترتیب خطر نکول در مورد آن بسیار پائین است، در حالی که این خطر در مورد اوراق قرضه شرکت ها هست و در مواردی الزام حسابداری در پی دارد.

رویه اجرایی اوراق مشارکت

به طور خلاصه فرایند انتشار اوراق مشارکت به شرح زیر است:^۲

۱. ناشر (دولت، شهرداری ها، بانک ها و ...) با مجوز بانک مرکزی با سازمان بورس اوراق بهادار مجاز به انتشار اوراق مشارکت می شوند.

۱. علیمدد، اوراق مشارکت: سوابق، مقررات و حسابداری، صص ۵۶-۵۷

۲. علیمدد، مصطفی، اوراق مشارکت سوابق، مقررات و حسابداری، صص ۲۶-۲۸.

۲. عامل از طرف ناشر، اوراق مشارکت را طبق قرارداد عاملیت به فروش می رساند.
۳. خریداران با خرید این اوراق، به ناشر وکالت می دهند تا از طرف آنها و در چارچوب طرح موردنظر، اقدام به فعالیت کنند
۴. امین به منظور حفظ منافع دارندگان اوراق مشارکت و حصول اطمینان از صحت عملیات ناشر در طرح، نسبت به مصرف وجوه و نحوه نگهداری حسابها و صورتهای مالی طرح به موجب قرارداد منعقد شده، رسیدگی و اظهار نظر می نماید.
۵. عامل از طرف ناشر، سود علی الحساب را که در ابتدای دوره تعیین شده بود، در زمانهای مقرر به دارندگان اوراق مشارکت می پردازد. در صورتی که انتشار اوراق از طریق فرا بورس باشد، شرکت سپرده گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه نسبت به پرداخت سود علی الحساب در زمانهای معین به سرمایه گذران اقدام می کند.
۶. ضامن باز پرداخت اصل و سود علی الحساب اوراق مشارکت را تضمین می کند.
۷. ۷. پس از اتمام طرح، سود حاصل توسط امین محاسبه شده و مابه التفاوت سود قطعی و سود علی الحساب به دارندگان اوراق پرداخت می شود ولی اگر سود علی الحساب بیشتر از سود قطعی باشد، مسترد نخواهد شد.

ارزش اوراق مشارکت

ارزش سرمایه گذاری در اوراق مشارکت برابر است با مجموع ارزش فعلی مبالغ سودهای تضمین شده اوراق و ارزش فعلی مبلغ اسمی اوراق مشارکت در زمان فعلی. ارزش فعلی با توجه به نرخ بهره در بازار در تاریخ سرمایه گذاری به دست می آید. سود تضمین شده اوراق مشارکت از تاریخ انتشار تا سررسید آن ثابت است و نحوه پرداخت سود به دارنده اوراق قرضه در فواصل زمانی مشخص (معمولاً سه یا شش ماهه) است.^۱

مثال: شرکت الف تعداد ۱۰۰ هزار برگ به ارزش اسمی هر برگ ۱۰ هزار ریال اوراق مشارکت (یعنی جمعاً ۱۰۰۰ میلیون ریال) در تاریخ ۱۴۰۱/۱/۱ منتشر می نماید. سود تضمین شده این اوراق ۲۰ درصد سالانه و سررسید اوراق مشارکت ۴ ساله است و سود تضمین شده این اوراق هر شش ماه یک بار پرداخت می شود. اگر نرخ بهره بازار ۲۰ درصد باشد، بهای تمام شده این اوراق برابر است با مجموع ارزش فعلی ارزش اسمی اوراق بعلاوه ارزش فعلی سودهای تضمین شده اوراق با نرخ بهره ۲۰ درصد که به صورت زیر محاسبه می شود:

۱. شمس احمدی، حسابداری اوراق مشارکت، ص ۲۲.

شکل ۱. ارزش فعلی اوراق مشارکت

شرح (ارقام میلیون ریال)			نرخ بهره بازار - درصد		
			۱۰	۲۰	۳۰
ارزش فعلی ۱۰۰۰ میلیون ریال اوراق قرضه طی ۸ دوره ۶ ماهه - (۱)			۶۷۶/۸۴	۴۶۶/۵۱	۳۲۶/۹
ارزش فعلی یک ریال سالواره طی ۸ دوره ۶ ماهه ^۱ - (۲)			۶/۴۶۳۲	۵/۳۳۴۹	۴/۴۸۷۳
سود تضمین شده هر دوره ^۲ - (۳)			۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
ارزش فعلی سود تضمین شده در طی ادوار تا سر رسید (۳×۲)			۶۴۶/۳۲	۵۳۳/۴۹	۴۴۸/۷۳
ارزش فعلی اوراق مشارکت (۱+ (۳×۲))			۱۳۲۳/۱۶	۱۰۰۰	۷۷۵/۶۳
ارزش اسمی و سود تضمین شده اوراق			۱۰۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰
صرف (کسر) اوراق مشارکت			۳۲۳/۱۶۰۶	-	(۲۲۴/۳۶۶۱)

همان گونه که در شکل ۱ مشاهده می شود، هنگامی که نرخ بهره بازار با نرخ بهره اوراق مشارکت یکسان باشد، ارزش فعلی اوراق با ارزش اسمی آن برابر می شود. اما اگر نرخ بهره بازار بیش از نرخ سود اوراق مشارکت باشد، اوراق باید به کسر فروخته شود، زیرا سرمایه گذاران مایل نیستند تا کمتر از نرخ بهره بازار دریافت نماید. از سوی دیگر، هنگامی که نرخ بهره بازار کمتر از نرخ سود اوراق مشارکت می شود، سرمایه گذاران تمایل بیشتری به خرید اوراق خواهند داشت. بنابراین، اوراق مشارکت می تواند به صرف فروخته شود.

تبعات حسابداری مرتبط با انتشار اوراق مشارکت

انعکاس اوراق در دفاتر و صورتهای مالی ناشر اوراق مشارکت، بانی و سرمایه گذار به روش «ناخالص، صورت می گیرد. در صورتی که اوراق مشارکت به کسر فروخته شده باشد استهلاک کسر اوراق مشارکت در دفاتر و صورتهای مالی ناشر اوراق مشارکت، بانی و سرمایه گذار به روش "نرخ بهره مؤثر" انجام می شود. سرمایه گذاری در اوراق مشارکت باید در پایان هر سال با توجه به چگونگی طبقه بندی آن (جاری یا بلندمدت) و براساس رویه مورد عمل موجود در استاندارد حسابداری شماره ۱۵ با عنوان سرمایه گذاری ها (اقل تمام شده و خالص ارزش فروش، خالص ارزش فروش و) ارزیابی شود و در صورت لزوم، ذخیره کاهش ارزش برای آن لحاظ گردد. سود و کارمزد پرداختی یا تخصیصی به اوراق مشارکت و نیز استهلاک کسر اوراق مشارکت به عنوان هزینه های مالی تلقی شده و جزء هزینه های قابل مالیاتی محسوب می شود.

۱. از طریق جدول ارزش فعلی اقساط سالواره بدست آمده است

۲. ارزش اسمی ضربدر نرخ سود اوراق تقسیم بر ۲

الف) ثبت رویدادهای مرتبط با انتشار اوراق مشارکت به ارزش اسمی

الف-۱) در دفاتر ناشر:

۱. فروش اوراق مشارکت به ارزش اسمی:

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		اوراق مشارکت ^۱

۲. شناسایی سود علی الحساب اوراق مشارکت:

در هنگام شناسایی سود علی الحساب اوراق، ناشر از این بابت دارایی در جریان ساخت را بدهکار می نماید.

بستانکار	بدهکار	
	***	دارایی در جریان ساخت ^۲
***		موجودی نقد/ سود علی الحساب پرداختی

۳. تصفیه نهایی اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	***	اوراق مشارکت
***		موجودی نقد

الف-۲) دفاتر خریدار اوراق مشارکت سرمایه گذار:

۱. خرید اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
***		موجودی نقد

۱. اوراق مشارکت در ترازنامه ناشر بخشی از بدهی های وی محسوب میشود.

۲. در صورت رعایت شرایط مندرج در استاندارد حسابداری شماره ۱۳، سود اوراق مشارکت در حساب دارایی در جریان " منعکس می شود. در غیر این صورت، به عنوان هزینه های مالی شناسایی می گردد.

۲. شناسایی سود اوراق مشارکت در پایان سال اول:

بستانکار	بدهکار	
	***	وجه نقد/ حساب های دریافتنی
***		درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق

۳. تصفیه نهایی اوراق مشارکت

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		سرمایه گذاری در اوراق مشارکت

۴. فروش اوراق مشارکت قبل از سررسید:

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
***		درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق

ب) ثبت رویدادهای مرتبط با انتشار اوراق مشارکت به کسر

ب-۱) دفاتر ناشر:

۱. فروش اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
***		کسر اوراق مشارکت
***		اوراق مشارکت

۲. شناسایی سود علی الحساب اوراق مشارکت

بستانکار	بدهکار	
	***	دارایی در جریان ساخت ^۱
***		کسر اوراق مشارکت
***		وجه نقد/ سود علی الحساب پرداختی

۳. پرداخت آخرین سود علی الحساب و تصفیه اوراق:

بستانکار	بدهکار	
	***	دارایی در جریان ساخت
	***	اوراق مشارکت
***		کسر اوراق مشارکت
***		موجودی نقد

ب-۱) دفاتر سرمایه گذار:

۱. خرید اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	***	سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
***		موجودی نقد
***		درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی ^۲

۲. شناسایی سود اوراق مشارکت در پایان سال:

بستانکار	بدهکار	
	***	وجه نقد/ حساب های دریافتی
	***	درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی
***		درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق

۱. در صورت رعایت شرایط مندرج در استاندارد حسابداری شماره ۱۳، سود اوراق مشارکت در حساب دارایی در جریان ساخت در این صورت، به عنوان هزینه های مالی شناسایی می گردد. این حساب در هنگام دریافت وجوه از بانی بابت سود اوراق مشارکت برای پرداخت به سرمایه گذاران بستانکار می شود

۲. به عنوان کاهنده حساب سرمایه گذاری در اوراق مشارکت در ترازنامه گزارش می گردد.

۳. فروش اوراق قبل از سررسید:

۳-۱ شناسایی در آمد تحقق یافته و دریافت نشده از ابتدای دوره تا زمان فروش:

بستانکار	بدهکار	
	***	حساب های دریافتنی
	***	در آمد تحقق نیافته - سنوات آتی
***		درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق

۳-۲ فروش اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	*** ^۱	موجودی نقد
	***	در آمد تحقق نیافته - سنوات آتی
***		سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
***		حساب های دریافتنی
***		سود فروش اوراق مشارکت

۴. دریافت آخرین سود و تصفیه اوراق مشارکت در صورت نگهداری اوراق تا سررسید:

بستانکار	بدهکار	
	***	موجودی نقد
	***	درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی
***		در آمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
***		سرمایه گذاری در اوراق مشارکت

۱. قیمت اوراق بعلاوه سود روزشمار اوراق.

نحوه ارائه اوراق مشارکت در صورتهای مالی

الف) ترازنامه ناشر

۱. اگر تا تاریخ سررسید بیش از یک سال مانده باشد در بخش بدهی بلند مدت گزارش می شود.
۲. در صورتی که تا سررسید کمتر از یک سال مانده باشد، در بخش بدهی جاری گزارش خواهد شد.

ب) دارنده اوراق مشارکت (سرمایه گذار)

۱. اگر هدف خریدار نگهداری اوراق و استفاده از سودهای آن باشد در بخش سرمایه گذاری بلندمدت و حسابداری آن بر طبق استاندارد حسابداری سرمایه گذاری ها خواهد بود.
۲. اگر هدف خریدار فروش اوراق قبل از سررسید آن باشد در بخش سرمایه گذاری کوتاه مدت و حسابداری آن بر طبق استاندارد حسابداری سرمایه گذاری ها خواهد بود.

مثال: شرکت پیمان برای تأمین مالی پروژه سد سازی نیاز به مبلغ ۱۰۰ هزار میلیارد ریال دارد. برای منظور با ناشر هماهنگ نموده و ناشر در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۱ به همین میزان اوراق مشارکت منتشر و آن به سرمایه گذاران می فروشد و وجوه حاصل از فروش را در اختیار شرکت پیمان قرار می دهد. اوراق من دارای نرخ سود تضمین شده ۱۰ درصد سالانه است و مدت سررسید اوراق ۵ ساله می باشد که سودک در پایان هر سال پرداخت می گردد. با توجه به اینکه نرخ بهره بازار در زمان انتشار اوراق بیش از نرخ اسمی اوراق است، اوراق به کسر فروخته می شود و مبلغ دریافت شده از سرمایه گذاران (ارزش فعلی اوراق با نرخ بازار) برابر با ۸۰ هزار میلیارد ریال است. ثبتهای حسابداری رویدادهای مرتبط با اوراق مشارکت در دفاتر ناشر و سرمایه گذار به شرح زیر می باشد:

ثبت رویدادهای مرتبط با انتشار اوراق مشارکت به کسر

دفاتر ناشر

۱. فروش اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	۸۰ هزار میلیارد ریال	موجودی نقد
	۲۰ هزار میلیارد ریال	کسر اوراق مشارکت
۱۰۰ هزار میلیارد ریال		اوراق مشارکت

۲. شناسایی سود علی الحساب اوراق مشارکت: (این ثبت در پایان هر سال برای ۴ مرتبه انجام میشود)

بستانکار	بدهکار	
	۱۴ هزار میلیارد ریال	دارایی در جریان ساخت
۴ هزار میلیارد ریال ^۱		کسر اوراق مشارکت
۱۰ هزار میلیارد ریال		وجه نقد/ سود علی الحساب پرداختنی

۳. پرداخت آخرین سود علی الحساب و تصفیه اوراق:

بستانکار	بدهکار	
	۱۴ هزار میلیارد ریال	دارایی در جریان ساخت
	۱۰۰ هزار میلیارد ریال	اوراق مشارکت
۴ هزار میلیارد ریال		کسر اوراق مشارکت
۱۱۰ هزار میلیارد ریال		موجودی نقد

ب-۱) دفاتر سرمایه گذار:

۱. خرید اوراق مشارکت:

بستانکار	بدهکار	
	۱۰۰ هزار میلیارد ریال	سرمایه گذاری در اوراق مشارکت
۸۰ هزار میلیارد ریال		موجودی نقد
۲۰ هزار میلیارد ریال		درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی ^۲

۲. شناسایی سود اوراق مشارکت در پایان سال: (این ثبت در پایان هر سال برای ۴ مرتبه انجام میشود)

بستانکار	بدهکار	
	۱۰ هزار میلیارد ریال	وجه نقد/ حساب های دریافتنی
	۴ هزار میلیارد ریال	درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی
هزار میلیارد ریال		درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق

۱. برابر است با کسر اوراق مشارکت تقسیم بر مدت سررسید اوراق.

۲. به عنوان کاهنده حساب سرمایه گذاری در اوراق مشارکت در ترازنامه گزارش می گردد.

۳. دریافت آخرین سود و تصفیه اوراق مشارکت در سررسید:

موجودی نقد	بدهکار	بستانکار
	۱۱۰ هزار میلیارد ریال	
درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی	۴ هزار میلیارد ریال	
درآمد حاصل از سرمایه گذاری در اوراق مشارکت		۱۴ هزار میلیارد ریال
سرمایه گذاری در اوراق مشارکت		۱۰۰ هزار میلیارد ریال

سوالات فصل

۱. براساس قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت، آن را تعریف کنید.
۲. تعهد صادر کننده در اوراق مشارکت چیست؟
۳. ویژگی های اوراق مشارکت را توضیح دهید؟
۴. هدف از انتشار اوراق مشارکت چیست؟
۵. مالکیت بدون حق رأی در اوراق مشارکت به چه معنی است؟
۶. تضمین اصل و سود در انتشار اوراق مشارکت چگونه است؟
۷. نقش ناشر در انتشار اوراق مشارکت را توضیح دهید؟
۸. وظیفه عامل در فرآیند انتشار اوراق مشارکت را توضیح دهید؟
۹. اوراق مشارکت قابل تعویض با سهام چیست؟
۱۰. تفاوت اوراق مشارکت و اوراق قرضه را بیان کنید.

پرسش های چهار گزینه فصل

۱. به هرگونه برگهای گفته میشود که نشان دهنده مقدار سهم معینی برای انجام کارهای مشارکتی اقتصادی خاص می باشد.
- الف) اوراق مشارکت ب) اوراق رهنی ج) اوراق مساقات د) اوراق قرضه
۲. کدام گزینه صحیح نیست؟
- الف) اوراق مشارکت جزء اوراق بهادار است و در بازار سهام قابل خریدوفروش نیست، البته به شرط آن که در بازار سهام پذیرفته شود
- ب) اوراق مشارکت مبتنی بر تعهد صادر کننده مبنی بر پرداخت اصل مبلغ در سررسید و سود تضمین شده در طول مدت صدور اوراق تا سررسید است.
- ج) اوراق می تواند با نام یا بینام باشد، البته اوراق بهادار شرکت های بورسی باید با نام باشند.
- د) اوراق مشارکت، اوراق بهاداری است که با مجوز قانونی خاص یا مجوز بانک مرکزی منتشر می شود.
۳. کدام گزینه در مورد اوراق مشارکت صحیح نیست؟
- الف) قیمت اسمی و مدت مشخص دارد.
- ب) ناشر موظف است بازپرداخت اصل و سودهای علی الحساب را در سررسیدهای مقرر تعهد کند.
- ج) دارندگان این اوراق بر خلاف صاحبان سهام عادی، ادعای حق رأی در شرکت ندارند.
- د) مصرف وجوه حاصل از واگذاری اوراق مشارکت در غیر اجرای طرحهای مربوط جایز است.
۴. کدام گزینه در مورد اوراق مشارکت صحیح نیست؟
- الف) مطابق قانون، دارندگان اوراق مشارکت به نسبت ارزش اسمی اوراق در طرح موردنظر شریک شده و به صورت مشاع، مالک طرح و دارایی های آن خواهند بود.
- ب) به مقتضای ماهیت اوراق مشارکت و مالکیت دارندگان اوراق نسبت به طرح موضوع مشارکت، هر نوع سود حاصل از اجرای طرح و هر نوع افزایش در قیمت دارایی های طرح و به عبارت دیگر هر نوع ارزش افزوده در طرح، به دارندگان اوراق متعلق است.
- ج) خریدوفروش این اوراق مستقیماً و یا از طریق بورس اوراق بهادار مجاز نمی باشند.
- د) خرید و فروش این اوراق مستقیماً و یا از طریق بورس اوراق بهادار مجاز می باشند.

۵. موظف است بازپرداخت اصل و سود متعلق را در سررسیدهای مقرر در اوراق، تعهد کند و وثایق لازم را برای تضمین بازپرداخت اصل و سود متعلق به اوراق توسط عامل، در اختیار عامل قرار دهد.
(الف) بانی (ب) ناشر (ج) امین (د) تأمین سرمایه
۶. مهلت پرداخت مابه التفاوت سودهای قطعی و سودهای علی الحساب پرداخت شده بر حسب انواع اوراق حداکثر ماه پس از سررسید نهایی اوراق، خواهد بود
(الف) شش (ب) سه (ج) چهار (د) هفت
۷. موظف است، چنان چه اوراق علاوه بر سازمان بورس اوراق بهادار توسط نیز قابل معامله و قبل بازخرید قبل از سررسید باشد، وجوه لازم را جهت باز خرید اوراق، طبق قرارداد عاملیت در اختیار قرار دهد.
(الف) ناشر - عامل - عامل (ب) ناشر - ناشر - عامل (ج) ناشر - عامل - عامل (د) ناشر - ناشر - عامل
۸. موظف است، نسبت به مصرف وجوه، نگهداری حساب ها و صورتهای مالی طرح رسیدگی و اظهارنظر نماید و گزارش های مربوط را حداکثر هر شش ماه یک بار، به بانک مرکزی ارائه دهد.
(الف) بانی (ب) ناشر (ج) امین (د) تأمین سرمایه
۹. منابع حاصل از فروش اوراق مشارکت به عنوان طرح محسوب می شود و مطابق ماده ۱۰ نوع تصرف در وجوه حاصل از واگذاری اوراق مشارکت در غیر از اجرای طرح های مربوط، در حکم تصرف در وجوه و اموال عمومی محسوب میشود.
(الف) سرمایه (ب) سود (ج) سرمایه غیر نقد (د) سرمایه نقدی
۱۰. بانکی است که از طرف به عرضه اوراق برای واگذاری اقدام نموده، پرداخت سود علی الحساب، سود قطعی و بازپرداخت اصل مبلغ اوراق مشارکت در سررسید را بر عهده دارد.
(الف) عامل - عامل (ب) امین - ناشر (ج) عامل - ناشر (د) ناشر - ناشر
۱۱. شخصیت حقیقی یا حقوقی است که از طرف بانک مرکزی انتخاب می شود و منافع دارندگان اوراق مشارکت را از نقطه نظر نحوه مصرف وجوه، نحوه نگهداری حسابها و صورتهای مالی و عملکرد اجرایی طرح، حفظ می نماید.
(الف) عامل (ب) امین (ج) ناشر (د) تأمین سرمایه
۱۲. اوراقی است که توسط شرکتهای سهامی عام منتشر و در سررسید نهایی با سهام سایر شرکتهای پذیرفته شده در سازمان بورس اوراق بهادار تعویض میشود.
(الف) اوراق مشارکت قابل تعویض با سهام (ب) اوراق مشارکت قابل تبدیل به سهام (ج) اوراق مشارکت قابل تبدیل به اوراق قرضه (د) اوراق قرضه قابل تبدیل به سهام

۱۳. ارزش اوراق مشارکت برابر است با.....
- الف) مجموع ارزش فعلی مبالغ سودهای تضمین شده اوراق و ارزش فعلی مبلغ اسمی اوراق مشارکت در زمان آتی
- ب) مجموع ارزش آتی مبالغ سودهای تضمین شده اوراق و ارزش فعلی مبلغ اسمی اوراق مشارکت در زمان فعلی.
- ج) مجموع ارزش فعلی مبالغ سودهای تضمین شده اوراق و ارزش فعلی مبلغ اسمی اوراق مشارکت در زمان فعلی
- د) مجموع ارزش آتی مبالغ سودهای تضمین شده اوراق و ارزش آتی مبلغ اسمی اوراق مشارکت در زمان فعلی
۱۴. انعکاس اورتهای مالی ناشر اوراق، بانی و سرمایه گذار به روش "....." صورت می گیرد.
- الف) خالص ارزش فروش (ب) بهای تمام شده (ج) خالص (د) ناخالص
۱۵. در صورتی که اوراق مشارکت به کسر فروخته شده باشد استهلاک کسر اوراق در دفاتر و صورتهای مالی ناشر اوراق مشارکت بانی و سرمایه گذار به روش انجام می شود.
- الف) تنزیل مؤثر (ب) نرخ بهره مؤثر (ج) خط مستقیم (د) ب و ج
۱۶. اوراق مشارکت در ترازنامه ناشر بخشی از وی محسوب می شود
- الف) بدهی (ب) دارایی (ج) سرمایه (د) سود
۱۷. در هنگام شناسایی سود علی الحساب اوراق، ناشر از این بابت را بدهکار می نماید.
- الف) بدهی (ب) سود علی الحساب (ج) دارایی در جریان ساخت (د) سود قطعی
۱۸. حساب کسر اوراق مشارکت در ترازنامه ناشر چگونه گزارش می شود؟
- الف) کاهنده دارایی (ب) کاهنده مشارکت (ج) افزاینده دارایی (د) گزارش نمی شود
۱۹. درآمد تحقق نیافته - سنوات آتی در ترازنامه سرمایه گذار چگونه گزارش می شود؟
- الف) کاهنده سرمایه گذاری در اوراق مشارکت (ب) کاهنده اوراق مشارکت
- ج) افزاینده سرمایه گذاری در اوراق مشارکت (د) افزاینده سرمایه گذاری در اوراق مشارکت